

KÖNYV KÖNYVTÁR KÖNYVTÁROS

2008/06

KITÜNTETÉS

Az Informatikai és Könyvtári Szövetség
2008. május 14-én
az Országos Széchényi Könyvtárban tartotta meg
éves beszámoló közgyűlését. Fodor Péter,
a szövetség elnöke ekkor adta át
a „Könyvtárügyért” kitüntetést

HALÁSZ MAGDOLNÁNAK,
a sárospataki Zrínyi Ilona Városi Könyvtár
igazgatójának, valamint

FÜLÖP ÁGNESNEK,
az Országgyűlési Könyvtár Képviselőtájékoztatási
osztálya munkatársának, a Könyvtári
levelező/lap főszerkesztőjének.

A kitüntetetteknek szívből gratulálunk!

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

17. évfolyam 6. szám

2008. június

Tartalom

Könyvtárpolitika

- Balogh András:** „Harmadikutas” kultúrpolitikák a közkönyvtárügyben. avagy a kultúra „mellékhatásairól” kérdezze meg könyvtárosát 3

Fórum

- Bánhegyi Zsolt:** Megjegyzések, észrevételek Balogh András dolgozatához 21

Műhelykérdések

A megyei könyvtári híradókról

- Sebestyénné Horváth Margit:** Könyvtári híradók Zala megyében 25

- Bánkeszi Katalin:** Magyar Digitális Képkönyvtár. Képek a könyvtárból – mindenkinck 32

- Turai Hilda:** Magyar könyvtárak a határon túl. A magyar olvasók ellátását végző könyvtárak helyzete a környező országokban 34

- Bartók Györgyi:** Határon túl. Új szolgáltatás a Könyvtári Intézet honlapján 44

Konferenciák

- Mezey László Miklós:** Az új stratégia jegyében. Kárpát-medencei könyvtárosok konferenciája Csongrádon 47

Perszonália

- Pálvölgyi Mihály–Murányi Péter:** Tóth Gyula köszöntése 70. születésnapja alkalmából 54

Könyv

- Kéglí Ferenc:** Régi magyarországi szerzők névjegyzéke 58

From the contents

András Balogh: Third way library policies between socialism and capitalism (3);
Katalin Bánkeszi: Hungarian Digital Image Library (32);
Hilda Turai: Hungarian libraries over the borders (34)

Cikkeink szerzői

Balogh András, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár munkatársa; *Bánhegyi Zsolt*, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának osztályvezetője; *Bánkeszi Katalin*, az Országos Széchényi Könyvtár címzetes igazgatója; *Kéglí Ferenc*, az Országos Széchényi Könyvtár ny. osztályvezetője; *Murányi Péter*, a szombathelyi Nyugat-Magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ tanszékvezető tanára; *Pálvölgyi Mihály*, a szombathelyi Nyugat-Magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ tanára; *Sebestyénné Horváth Margit*, a zalaegerszegi Deák Ferenc Megyei Könyvtár munkatársa; *Turai Hilda*, egyetemi hallgató

Szerkesztőbizottság:

Bartos Éva (elnök)

**Biczák Péter, Borostyánné Rákóczi Mária, Győri Erzsébet,
Kenyéri Kornélia, Poprády Géza**

Szerkesztik:

Bartók Györgyi és Mezey László Miklós

A szerkesztőség címe: 1827 Budapest, I. Budavári Palota F épület – Telefon: 224-3791; E-mail: 3k@oszk.hu;

Internet: www.ki.oszk.hu/3k

Közreadja: a Könyvtári Intézet

Felelős kiadó: **Bartos Éva**, a Könyvtári Intézet igazgatója

Technikai szerkesztő: **Korpás István**

Borítóterv: **Gerő Éva**

Nyomta a NALORS Grafikai Nyomda, Vác

Felelős vezető: **Szabó Gábor**

Terjedelem: 5,7 A/5 kiadói ív.

Lapunk megjelenését támogatta az

Oktatási és Kulturális Minisztérium

Nemzeti Kulturális Alap

Terjeszti a Könyvtári Intézet

Előfizetési díj 1 évre 4800 forint. Egy szám ára 400 forint

HU-ISSN 1216-6804

OKM

nka
Nemzeti Kulturális Alap

Balogh András

„Harmadikutas” kultúrpolitikák¹
a közkönyvtárügyben,
avagy a kultúra „mellékhatásairól”
kérdesse meg könyvtárosát!

*Kicsavarja a papírt az írógépből. Új lapokat vesz elő. Közibük rakja az indigót. Ír.
Kicsavarja a papírt az írógépből. Új lapokat vesz elő. Közibük rakja az indigót. Ír.
Kicsavarja a papírt az írógépből. Új lapokat vesz elő. Közibük rakja az indigót. Ír.
Kicsavarja a papírt. Húsz éve van a vállalatnál. Hideget ebédel. Egyedül lakik. Wolfnének hívják. Jegyezzük meg jól: Wolfné. Wolfné. Wolfné.*

(Örkény István: Trilla)

Bevezetés. Globális világunk és a könyvtár

Mielőtt belevágnánk a közkönyvtárügy jelenkori helyzetének vizsgálatába, felütkésként szeretném megidézni régi jó (olvasótáboros) barátomnak, Kamarás Istvánnak egy sokszor visszatérő rögeszméjét, „*Wolfné*”, Örkény egyperces novellájának hőseit. Szimbolikus is egyben, hogy a kultúra és a könyvtár sorsáról való diskurzusunkba éppen egy, a modern kort tömören kifejező, sokoldalú értelmezési lehetőséget magába foglaló „kulturális termék” választottam cikkem apropójául. Így Kamarás Istvánnal együtt én is felteszem a kérdést: miért kell megjegyeznünk Wolfné nevét? Cikkünk szempontjából azért, hogy emlékeztessünk rá: a (magas)kultúra értelmezési horizontjai absztrahálják a mű keletkezésének, írójának, szereplőjének történelmi-fizikai körülményeit, és képesek mai korunk (elidegenedett) „*Wolfnéit*” megszólítani, sorsukat elmesélni, és ezt a fontos igényt a könyvtár tudja kielégíteni, könyvei segítségével. A mű esztétikai horizontja szempontjából mindegy, hogy a „*Wolfné*” körülvevő társadalmi–technikai környezet megváltozott, és immár nem írógépen a totális államhatalomban, hanem történetesen számítógépeken a globális szabadság korában dolgoznak korunk „*Wolfnéi*” lélektelen magányban, egy elidegenedett világban, ahol a totális állami kontroll irányító és

ideológiai szerepét átvette a „totális” menedzserizmus (közvetetten tehát a tőke), amely, mint tudjuk, „minőségbiztosítási szempontok” alapján „hallgatja le”, követi nyomon dolgozóit korszerű, digitális technikai vívmányok, így a számítógép segítségével. A létstruktúra negatív oldala tehát azóta sem változott. Korunk olvasójában az „egyén egyetemes (elidegenedett munka általi) egzisztenciális elszigeteltsége” és kiszolgáltatottsága – ahogy Kamarás István értelmezte Örkény egypercesét – egy ilyen kis-nagy mű által tudatosulhat a művészi kifejezés szintjén. Ez a közös tapasztalás (az új típusú elidegenedtség) lehet egyfajta beavató élmény globális korunkba és egyben lelki igény ezen állapot feldolgozására, amelynek közvetlen irodalmi élményvilágát a könyvtár tudja terjeszteni. Ha sokan olvassák, akkor a közös nyelv adta közös felismerés (azaz a közös kultúra) oldhatja olvasóik magányát, azaz gyógyíthatja és jobb élet felé vezetheti globalizált korunk hőseit, aki dolgozhat bármelyik multinacionális cég „Wolfnéjaként.” Ebbe a gyógyítási folyamatba szeretnénk bevonni és hagyományainból újraéleszteni azt a könyvtári, könyvtárosi kultúrát és attitűdöt, melyet még nem nyelt el teljesen a tudás- és információiparra szerveződött könyvtári szolgáltatás-menedzsment, s melynek még léteznek élő és gyakorló szakmai képviselői, mint például Havas Katalin kolléganőm.

Ahhoz tehát, hogy megértsük a rendszerváltozás óta eltelt időszak könyvtár- és kultúrpolitikai kérdéseit, dilemmáit, hasonlóan Örkény művéhez, távolabbi (történelmi) perspektívából kiindulva kell megközelítenünk a kulturálódás jelenkori problémáit, társadalmi hátterét, mind időben, mind fogalmi konstrukcióiban. Az eltelt közel húsz esztendő jogalapot ad erre a distanciára. Első premisszánk, hogy az immár egy társadalmi–gazdasági alakzatra szűkült globális világ többkomponensű (kora modern) történelmi örökséggel bír. Így korunk a kapitalizmus és a szocializmus öröksége – mint a *posztmodern-kor két fő tengelye* – igényt tart arra a diskurzusra, amely egyfajta szintézisben egyesítheti e két gondolat eredményeit, és maga mögött hagyhatja negatív történelmi örökségeiket. Kár lenne tagadni, hogyha fenntartható és egyben emberi (humánus) társadalmat szeretnénk felépíteni, akkor nem mondhatunk le e két különböző logikájú társadalmi-gazdasági alakzat diskurzusáról. Más kérdés (módszertani, filozófiai és történelmi is egyben), hogy a történelmi fejlődés mozzanataiban visszaesések tapasztalhatók hol az egyik, hol a másik komponens rovására, és hol a tőke, hol a munka történelmi szerepe értékelődik fel, illetve le. A rendszerváltozás utáni időszak tapasztalatai alapján fontos hangsúlyoznunk, és egyfajta kritikai alapként kiindulnunk abból, hogy a fenntartható társadalomnak csak egyik komponense a tőke (hatékony) működésének (technológiai-tudásbeli) feltétele. Mindaz, ami a tőkét működteti, ami a tőke által teremtett emberi viszonyok mögött van, azaz a munka világát meghatározó és újratermelő emberi, kulturális tényezők, igényt tartanak azokra az ellátórendszerekre és az általuk megteremtett értékekre, intézményekre és a bennük dolgozókra, amelyek vagy akik korrigálják az újraelosztás piaci mechanizmusait, amelyek és akik mögött mindig van valami más, valami plusz (emberi) igény és lehetőség, amit a piac nem ad meg. Ezek az értékek pusztán a magántőke bevonásával nem teremthetők meg, mert alapvetően más logikával működik a tőke filozófiája, mint a közszolgáltatásoké.

A közkönyvtárnak mint komplex intézménynek nem is szabad, hogy a közvetlen profitemelés szisztémája szerint működjön, de ezt csak egy hatékony kultúrpolitikai–szakmai diskurzus képes láttatni egy olyan társadalmi–fenntartói környezettel, amely éppenséggel teljesen inverz logikával gondolkodik a világról. A kultúr-

ra és a könyvtárügy fenntartható fejlődésének problémaköre nem érhető meg pusztán egyfajta (mechanikusan értelmezett) mennyiségi haszonfelfogásból. A kultúra jelenti egy társadalom valódi értékét, azt a minőséget, amely túllépve a közvetlen létfenntartás időbeli, szemléleti és anyagi korlátain, tudatosan szabadítja fel és elégti ki használói igazi kulturális szükségleteit. Ha egy társadalmat fel akarunk emelni (intellektuálisan is), azt elsősorban a kultúrán keresztül kell tenni (az oktatással karöltve), hiszen a kulturálódás az az önreflexió, amelyben létezésének, identitásának lényegére találhat művelője. Ebben a folyamatban, mivel nagyon sok múlik az egyéni kulturális érdeklődést kialakító tudatosságon, fontos szerepe és felelőssége van az állam hagyományos és pozitív előjelű újraelosztó, rásegítő funkciójának. Éppen a könyvtárügy (is) az a területe a jóléti ellátórendszereknek, ahol a megfelelő mértékű állami dotációt nem lehet (a legtöbb területen) kiváltani a (magán)tőke bevonásával, a szolgáltatások piacosításával. E premissza nélkül bármilyen könyvtárügyi reform, legyen bármilyen korszerű, illetve szakszerű, csak jó szándékú elméleti konstrukció maradhat, illetve kevesek által elérhető és igénybe vehető szakmai realitás. Induljunk ki tehát a kultúra könyvtári vetületeinek vizsgálatakor abból a negatív preconcepcióból, hogy a kultúra és a kulturálódás volt az a területe a rendszerváltozásnak, amely talán legsúlyosabb anyagi-presztízsveszteséget szenvedte el. A kultúra egyszerűen kimaradt abból a politikai koncepcióból és diskurzusból, hogy a megváltozott gazdasági-társadalmi alakzatban tudatosan újjászervezzék. A kultúráról – mivel kezdetben nem nagyon tűnt fel a hiánya – sokan gondolták úgy, hogy a szabadság és a piac immanens értékei és elvei magától újjíáteremthetik. Ma már látjuk, hogy a kultúra, magára maradva elsekélyesedik. (elbulvárosodik, mert a pusztá anyagi létéért küzd csupán), és igazán értékes alkotásait nem képes felmutatni és terjeszteni állami segítség nélkül. A könyvtárügy ezen belül különösen nehéz helyzetben van, mert az állami támogatás komponenseit a magántőke csak nagyon korlátozott mértékben (vagy egyáltalán nem) tudja pótolni.² Mégsem reménytelen a helyzet, de ehhez olyan, a kultúráról való pozitív szemléletbeli változás szükséges, amely belátja, hogy a korszerűséget nem mindig a haszonelven működtetett szisztémák jelentik, hanem éppenséggel a magasabb állami támogatás (nem azonnal megtérülő) beruházásai. Cikkünk annak a könyvtárnak (FSZEK) a horizontjából íródott, amelyben sikerült (modellértékűen), a hatékony fenntartói könyvtárpolitikának is köszönhetően a modern könyvtárhasználat összes aspektusaiból egyfajta pozitív szintézist teremtve megújítani a főváros területi könyvtári ellátását. Ez a példa is jelzi, hogy az a hosszú távú gondolkodás jelenti tehát az igazi korszerűséget és versenyképességet a könyvtár szempontjából, amely ismeri a kulturálódás és a könyvtárhasználat lélektani, intézményi, szociológiai aspektusait és komolyan gondolja fenntartói oldalról, hogy a könyvtárügyre költeni kell, mert az egyszerre információs, kulturális és szociális szempontú társadalmi felépítmény.

Kultúrpolitika, közkönyvtárügy a posztkádári kapitalizmus adottságainak szorításában

Modern kori (fél)múltunk történelmének két nagy (elvben szembenálló) társadalmi-gazdasági rendszere – a kapitalizmus és a szocializmus – eltérő ideológiai

hangsúlyokkal, de kiépfítették (és működtették) a modern (polgári, valamint népi) kulturálódás intézményrendszereinek hálózatát, így a (köz)könyvtári struktúrát is. Rendszerváltó (kelet-közép-európai) történelmi jellegzetességünk, hogy a „modernitás ingájának” (lásd: Heller Ágnes) hirtelen visszalengése teremtette lendület és vákuum el-, illetve kiszakította „Kompországot” a régi totális államszocialista tömb szovjet típusú (keleti) függési viszonyából, hogy egy új típusú, addig még meg nem tapasztalt (globális) és hasonlóan komplex függési rendszerben stabilizálja. *A totálisból a globálisba* történő (gazdaságpolitikai) kényszerpályával jellemezhetnénk legtömörebben azt az új (függési) rendszert, amely egy inverz történelmi struktúrában teremtette újjá a teljes gazdasági–társadalmi alapot és felépítményeit, így a kultúrát is. Így a „szovjetizált” kultúrpolitikai gyakorlat az amerikanizált felé lengett át. Míg Révai József annak idején a British Council-t az imperializmus kémszervezetének tartotta, addig a rendszerváltás folyamán a British Council megyei könyvtári szinten mindenütt jelen volt. Az orosz nyelvi dominanciát felváltotta az angol nyelvi–kulturális befolyás.

A (világtörténelmi) *csavar fordult egyet* (a kultúrában is), de hogy ez a fordulat előre, vagy éppenséggel egyes területeken visszafelé történt, azt nehéz objektíven megítélni, így korunk sokkal inkább a tőke és a munka nem nevesített, de végső soron erre visszavezethető kettősségének a konfliktusává vált. A társadalmi lét eme megkettőzöttsége a könyvtárügyben is megjelent, ahol a rendszerváltás kétarcúságát kétségtelen eredmények (könyvtárak technológiai fejlődése, szolgáltatásmenedzsmentjük felerősödése), de objektív hátrányok (a kulturálódás társadalmi–állami szerepének leértékelődése) mutatják. A kulturálódás és művelődés ideológiai alapon történő támogatásának gondolata, valamint az ezt végrehajtó intézményrendszer a régi keretek között nem működhetett tovább, és új frontokon – a piaci társadalmi környezetben – kell a szakmának megküzdenie a kultúra és a kulturálódás presztízséért, használóiért, fenntartóik támogatásaiért. A kultúrának és intézményrendszerének tehát ebben az új és más logikájú (magántulajdon-verseny alapú) társadalmi miliőben kellett újra felépítenie magát. Ez a gazdasági megalapozottságú társadalomszervező premissza tartalmazott a kultúra számára is pozitív mozzanatokat (legfőképpen a kulturális élet szabadságát), azonban mint minden kettős természetű jelenség (és a kultúra szempontjából a szabadság a leginkább az), magába foglalta a társadalom és a kultúra elidegenítésének, a kulturális újratermelésnek az anomáliáit, következményeit. A kultúra (már amiről könyvtári viszonylatokban hagyományosan beszélünk) valahogy nehezen illeszthető bele a tisztán profitalapon működő gazdasági szisztémákba, így nagyon kevesen látnak lehetőséget az „igazi” kultúrába történő befektetésekbe. Nem így történt azonban a tömegkultúra területén, amely az egyik legfontosabb (kulturális) iparággá nőtte ki magát. Így meghozta az új rendszer a tömegkultúra emancipációját (egyben a tömegkultúrára és a magaskultúrára hasadt „kulturális tudatot” is), amelynek szükségszerű voltát még nem biztos, hogy követni kellett volna a tömegkultúra általános ízléssé emelésének, hovatovább sok ember számára a par excellence kultúrává válásának. Mediatizált társadalmunk (manipulált) kulturális logikájában és szükségleteiben azonban, sajnos, minden tényező együttállása a (globalizált) tömegkultúra pozícióit erősíti, és nagyon leszűkültek a magaskultúra terjesztésének közvetlen (pl. televízió keresztül történő) és közvetett intézményes lehetőségei, aktusai.

Az embereket közvetlenül (a médiumokon keresztül) érő kulturális hatások és ízlésreferenciák bebetonozó, így negatív kulturális szocializációs folyamatokhoz szolgáltatnak folyamatos muníciót. A családi élet kulturális önszerveződését tehát a rendszerváltás időszakában fokozódóan és egyre inkább kizárólagosan a televízió jelenti. A tévé köré szerveződő családi élet szociológiai háttérében elsősorban a tőke által megkívánt túlmunka, az ezáltal eltolódó „társadalmi idő”, azaz végső soron a társadalom elidegenedettségi foka áll. Az ezt a folyamatot ellensúlyozni nem képes (kulturális) ellátórendszerekkel (iskola, közgyűjtemények) már csak második vonalban találkozunk a használók, azonban ott sem a szabad érdeklődésen alapuló motivációkkal lépnek fel, hanem az információ- és tudásipar elsajátításához szükséges ismereteket keresik. A teljes kulturálódás szocializációs intézményi és közösségi folyamata a közvetlen termelés logikájának totális elve szerint épül fel, amelyben a szabadság és a szabadon választható kulturális kínálat éppoly formálisá válik, mint a valóságos kínálati piacon. A szabadságfogalom inverz megvalósulását tapasztalhatjuk (kulturális téren is). Választási kényszerben élünk, de választani (pl. a televíziós csatornák választéka között) leginkább mennyiségi, mintsem minőségi alapon lehet. Ilyen értelemben a digitális televíziózás is inkább csak mennyiségi fejlődést jelent, semmint minőségit. Pedig a kultúra (elvi) szabaddá válása jó és régen várt kiindulási alapja volt az új típusú kulturális életnek, azonban az eltelt idő rálátásával azt is megállapíthatjuk, hogy a szabadság és a pluralizmus, *értékelvűség nélkül* nem elégséges egy társadalom (kulturális) életének, jó ízlésének a felépítéséhez. Ahhoz azonban, hogy a társadalom ne a kulturális szükségletek minimumán mozogjon, *államilag támogatott kultúrpolitikai koncepció* is szükséges. Az átalakulás lendülete amúgy is egyfajta tehetetlenségi erővel szüntette meg a régi (szocialista) támogatási viszonyokat a kulturális ágazatban. Mindaz az átalakulás tehát, amely piacgazdasági elvűvé alakította a teljes társadalmi-gazdasági struktúrát, nemcsak (át)alakította, de rombolta is, az addig egyfajta (állami) védőburokban létező kulturálódás pozitív vívmányait.

Végeredményként – a posztkádári kapitalizmus mélyszerkezetéből, valamint a piac logikájából adódóan – a piacgazdaság sokszor épp azokat az elemeket erodálta a szocializmusnak, amelyek pozitív történelmi eredményei voltak (olcsó kultúra), és azokat a (negatív) beidegződéseit örökölték tovább, amelyek a (személyi) függési struktúrákat bebetonozták. Ugyanez az inverz történelmi örökségről, a „kapitalizmus” importjáról is elmondható nagy vonalakban: a profitorientált gondolkodás és gazdasági-termelési szisztéma átvételét nem követte kellőképpen azon intézményes félék újragondolása és beépítése az ellátórendszerekbe, amelyek az újraelosztás aránytalanságait össztársadalmi szinten csökkenthetik, korrigálhatják. A két történelmi örökség kontraszelektív szintézise egyfajta negatív előjelű és dialektikájú piacgazdaságot teremtett: a profitérdek és a társadalmi érdekek antagonisztikus szembeállításán alapuló rendszert. Az egyéni és társadalmi érdekek (a tőke és a munka) ellentmondásai új társadalmi egyenlőtlenségekhez, prioritásokhoz vezettek, amelyek szakmai vetülete manifesztálódott a könyvtárügyben is. Így például a tőke érdeke lehet esetenként a minél alaposabban elmélyített szaktudás, nyelvismeret, de ezt már egy eleve magasabb státuszú társadalmi réteg képes elsajátítani az oktatási rendszeren keresztül. Ezzel szemben a művelődés és intézményeinek politikai-anyagi támogatottsága csökkent, pedig a közkönyvtár, küldetésénél fogva ellensúlyozhatja az oktatási rendszer bizonyos különbségeit, hiszen ott minden betérő

egyenlő bánásmódban részesül, és az önteremtő, szabad olvasói attitűdön alapuló kulturálódás magasabb szférába vezetheti használóját, a munka és a tanulás mindennapi kényszerétől szabad olvasói érdeklődés területére. Ebben a feladatban, ti. a polgári társadalom kulturális felépítésében, azaz a közvetlen létfenntartást meghaladó kulturális gazdagodásban nagy szerepe van közkönyvtárainknak Korunk, ezt az önművelő, tudatos kulturálódási tevékenységet nem preferálja, hanem az egyénre bízta, hogy erre (ha képes önerőből) költson, mint valamilyen „felesleges hobbi-ra”. Alapvető hiba azonban, ha a kultúrát és a művelődést társadalmi hasznot nem hozó, sőt csak az állam kiadásait feleslegesen növelő tényezőként állítjuk be, hiszen az olyan elidegeníthetetlen része, szellemi követelménye és történelmi öröksége a társadalomnak és az emberi humántőkének, amely nélkül nem lehet egészséges polgári társadalmat építeni. A kulturálódási, művelődési igények felkeltése egy olyan komplex könyvtárpedagógiai folyamat része, amely feltételezi a használókkal való folyamatos párbeszédet, és a belső igénnyé fejlesztett magas szintű ízlés kialakítását. Mindez természetesen nagyon szoros kapcsolatban áll a kultúrpolitikával és magával a könyvtárüggyel is, hiszen épp a közkönyvtár lehetne manapság egy olyan intézményes korrekció színtere, amely fontos szerepet kaphat a kulturális anomáliák csökkentésében. A könyvtár (és a kultúra) azonban, a negatív dialektika szerint új típusú ideológiai korlátokkal kell, hogy szembenézzen a piacgazdaság korában. A tudatos kulturálódás fő ideológiai ellenfele maga a tőke, mint társadalmi viszony és jelenség, amely nem támogat olyan alternatív szabadidős tevékenységeket, így az értékalapú könyvtárhasználatot sem, amely nem része a globális szabadidőipar termelési rendszerének. A tőke logikáját nyomon követve világossá válhat, hogy a kultúrától elidegenített létállapot, amely egy történelmi vákuumban időlegesen fennállhat, gátja lehet a fenntartható (kulturális) fejlődésnek. A negatív történelmi dialektikát tehát valami pozitívba kell váltani ahhoz, hogy tőke és munka (kultúra) új egyensúlyát megteremtjük.

A közkönyvtár, természeténél fogva felette áll, azaz meghaladja a tőke mennyiségi logikáját. Minőségi meghatározottságú, amely azonban olyan érték-többletből táplálkozik, amelyet mennyiségi viszonyok eredményeznek. (A mennyiség átváltása egy ponton minőséggé.) Ebben a formában lehet átjárást találni tőke és közkönyvtár között, azaz az állami újraelosztás bevételeinek közsférába forgatásával. Ebből kell magasabb mértékben részesednie a közkönyvtári rendszernek, és nehezen tekinthető jövőbe irányuló gondolatnak az a kultúrpolitikai felfogás, hogy a kultúrára nem tud és nem fog többletforrást biztosítani az állam. Ahhoz azonban, hogy a kultúrára és közkönyvtárra többet költson az állam, jelentősen erősíteni kell a műveltség és kulturáltság meglehetősen gyöngye társadalmi pozícióit, és fel kell mutatnunk azt a humántőke többletet, amelyet az önművelés folyamata alakít és humanizál egy társadalmon.

A könyvtárügy sosem haladt volna előre olyan beruházások nélkül, mint például a Fővárosi Szabó Ervin Központi Könyvtára vagy a Szegedi Tudományegyetem könyvtára, mindkettő a rendszerváltozás utáni időszak legfontosabb könyvtári projektje volt. (Harmadikként időrendben a pécsi regionális könyvtárat várjuk, amely az Európa Kulturális Fővárosa program keretében épül). Közkönyvtárak (eo ipso), pozitívan értelmezett állami beavatkozás nélkül, pusztán csak a piaci-társadalmi környezet immanens fejlődésének logikája alapján, nem fejlődhetek volna. „Értékrendbeli” elszántság szükséges ahhoz, hogy a kultúrpolitika helyenként meglépje

azt, ami ma kevés helyen elképzelhető: a kultúrára mint hagyományra és presztízszre is tekintő fontos „közjóságra” nagyságrendileg több pénzt fordítson a közös kasszából. Ezt a folyamatot paradox módon egy magasabb szintű és szervezettebb közkönyvtári szolgáltatásrendszer tudná erősíteni, amely tudatosíthatná használói-ban intézményeinek fontosságát. Minél fejlettebb a könyvtárügy, annál több szükségletet keltheti fel használóinak, akik erre reflektálva, egyre többet is szeretnének kapni e rendszertől. Egy elsorvasztott kulturális ízlésű társadalomban nem fog konfliktust okozni a kulturális intézmények nemléte. Kulturális öneszmélés szükséges tehát, könyvtárosi (pedagógusi) segítséggel. A könyvtár társadalmi beágyazottságának szintje, növelése, mindazonáltal komplex, a teljes társadalmi, szocializációs, intézményi, közösségi hálózatok, folyamatok egymásra ható egységének eredménye. (lásd: „babaolvasójegy”-program a FSZEK-ben és másutt az országban is, pl. Tapolcán). Ezen tényezők szerencsés konstellációja erősíthetné a könyvtárba járás és az önművelés motívációit.

Szorosan kapcsolódik ehhez a kulturálódás társadalom-lélektani háttere, belső igényeinek, ízlésének megannyi kérdése, törvényszerűsége. A kulturális tudatosság, szükséglet és igény elsorvasztása okozza azt a negatív, öngyengítő és kontraszelektív kulturális logikát, tehát egyfajta ördögi kört, amely szerint az emberek nem is vágnak magasabb szintű kultúrára, hiszen csak azt fogyaszthatják, nézhetik, hallgathatják, amit a kultúripar (fogyasztásra manipulált) csatornáin megkapnak. A kultúrában ezzel a folyamattal érzékeltethetjük azt a negatív dialektikát, amelyet a rendszerváltozás kapcsán általánosan kifejtettünk. Pedig ez a folyamat éppenséggel pozitív előjellel is haladhatna: a valós (kulturális) szükségleteit megismerő ember egyre többet és jobbat szeretne kapni, és valós értékalapú választással kívánna Kafkát vagy éppen Proustot olvasni, Bachot vagy Beethovent hallgatni, azaz az emberiség kulturális örökségének javát elsajátítani. Mindebből természetesen az is következik, hogy a szabadság (kulturális értelemben) csak egy öntudatos – a használóinak valós kulturális szükségleteiről tudó, azt felkeltő, valamint mindenki számára elérhetővé tevő – kulturálódási gyakorlatban bontakoztatható ki. A szükségletek egymásból dialektikusan kibomló, erősítő vagy gyengítő kapcsolatai felfelé és lefelé is nivellálhatják a kulturális igényszintet. A modernitás negatív és pozitív irányban is elviheti a kulturális szükségletrendszert. Értékelvű kulturális programok nélkül a kulturálódás a piac mechanikus (profittermelő) logikájának alávettségébe kerülhet, amelynek legkézenfekvőbb következménye a kulturális javak eloszlásának és elosztásának egyenetlensége, valamint a kultúra értékrendi–társadalmi meghasadása elit-, illetve tömegkultúrára. Mindezzel a kulturális szféra úgy szembesült, hogy a kulturálódás máig sem teljesen feltárt és a legkevésbé sem perspektívus trendjei, megváltozott társadalmi háttere, környezete, új típusú fogyasztói viszonyrendszere elbizonytalanították a kultúrával hivatásszerűen foglalkozó ágazatok szakembereit. Alapjaiban alakultak át a kulturális szféra „ideológiai”, finansziális és értékviszonyai a rendszerváltozás során, és az azt követő időszakban.

A kulturális szféra is fokozatosan áttért az „önfenntartó”, profitorientált termelési szisztémára. Ebben a vonatkozásban a könyvtárügy a kulturális szféra még szerencsésebb helyén található, hiszen ez idáig (szerencsére) még csak keveseknek jutott eszébe, hogy a globális termelési szisztéma logikáján alapuló elven szervezze meg a teljes könyvtári intézményi és szolgáltatási kört. A piacgazdasági

elvet követő, „könyvtári-információs gazdaságtan” azonban már kész elméletekkel próbálja a profitorientált termelés „bűvkörébe” vonni a kultúrát és magát a könyvtárat is. Ennek ideológiai alapját az „információs társadalom” elméleti jelentik, amelyek kritikáját a későbbiekben összefoglaljuk. A rendszerváltozás utáni időszakban a történelmileg elért eredmények időleges háttérbeszorulását tapasztalhatjuk (jóléti állam válsága), és azok a struktúrák élnek tovább belőlük, amelyek a rendszerek elidegenítő, kevésbé demokratikus oldalát jelentik. A visszaesésekkel haladó történelmi fejlődés tehát olykor tényleges (időleges) visszafejlődést is okozhat. A kulturálódás anyagi feltételeinek, háttérének mennyiségi felhalmozása, az anyagi, illetve a kulturális tőkének a minőségi ugrásai csak következetes fogalmi alapról kiindulva érthetőek meg. Bármilyen közkönyvtári modellt is fogalmazzunk meg, végkicsengése csak a társadalom kulturális integrációjának legteljesebb felvállalása lehet. Ehhez vannak történelmileg céljaiban jó, módszereiben azonban ideologikus modern minták.

Valljuk be őszintén: a XX. század két nagy világrendje, a szocializmus és a kapitalizmus is tartalmazott pozitív elméleteket, eredményeket, programokat a kultúra terjesztésére. (Volt tehát államilag megvitatott, elfogadott és preferált kultúrpolitika). Előbbi a kultúra (állami) dotálása, utóbbi a művészi, előadói szabadság, tehát az értékpluralizmus tekintetében tett sokat, hogy csak a két fő pozitív mozzanatait jellemezzük a két világrend kultúrpolitikájának. E pozitív vívmányok mellett azonban, a modernitást dialektikus módszerrel elemző gondolkodásunkkal észre kell vennünk ezen gazdasági–társadalmi rendszerek másik oldalát is: a kultúrának a totális ellenőrzését, kontrollját, a művész és a befogadó közönség egyéniségének „kizsákmányolását”, elidegenítettségét, valamint a giccs terjedését, mint vonatkozó negatív mozzanatait a szocialista és a kapitalista kultúrának. Ez is, az is a történelmi örökség része, és mindezek a közkönyvtári hálózatra is igazak voltak. A Janus-arcú történelmi–kulturális örökség továbbgondoláshoz és a továbblépéshez látnunk kell, hogy ezek a kettősségek és problémák ma is élnek, igaz, egyetlen politikai–gazdasági rendszerbe (a piacgazdaságba) örökítve. Amikor harmadikutas kultúrpolitikákról beszélünk, akkor tehát a két fő történelmi–gazdasági rendszer pozitív örökségeinek átmentésén és közelítésén gondolkodunk. E kettősség történelmi gyökereinek és jelenkori problémáinak egyívásúságát a kapitalizmusnak és a szocializmusnak, a modernitásnak mint olyanoknak, az egymásból kibomló, egyszerre szembenálló és összetartozó szükségszerűsége jelenti. Változó, egymásba átmenő történelmi korunk élesen emeli ki a két világrendszer jellegzetességeit a kultúrpolitika szempontjából is. Ez a cikk azon fáradozás eredménye, amelynek az a célja, hogyan lehet a két rendszerből az eredményeket közelíteni, a negatívumokat távolítani a piacgazdaságban. Milyen társadalmi–gazdasági előfeltételek kellene ehhez? Megérett-e már a hazai (kultur)politikai szemlélet arra, hogy a kádárizmus legfontosabb pozitív kulturális örökségét (az olcsóbban hozzáférhető kultúrát és intézményrendszerét) közelítse a profitorientált szemléleten alapuló versenygazdaság „mennyiségi” eredményeihez (termelékenységekhez).

Egy társadalmi rendszer fejlettségét az is jelzi, hogy a gazdaság „mennyiségi” eredményeiből mennyit fordít pl. kultúrára. Vagy csak mindkét társadalmi alakzathoz a negatív, kontraszelektált szintézis felé haladunk, amely kiüresíti az értéket a kultúrából, a kulturálódás intézményei pedig háttérbe szorulnak, manipulatív és ízlésbelileg káros tömegkultúra burjánzik kulturális szabadság címen, és mindez

piacgazdasági (ár)viszonyok között történik. Csökken, megszűnik a kultúra dotációja. formálissá lesz a szabad kulturálódás lehetősége, és csak egy szűk elit számára válna lehetővé a kulturális javak hozzáférése. Amikor tehát korunkat a poszt-kádári kapitalizmus társadalomontológiai kategóriájával jellemezzük, akkor egyszerre látjuk e terminológiával a két történelmi struktúra negatív és pozitív elegyének ellentmondásos viszonyát. Természetesen célunk nem lehet más, mint hogy mind a szocializmusból, mind a kapitalizmusból azok a történelmi eredmények őrződjenek meg a kultúra javára, amelyeket a két konkrét, már említett vívmányra, a kultúra állami dotációjára és a művészi szabadság autonómiájának kiteljesedésére vezetünk vissza. E két szélső érték között olyan kultúrpolitikát kell folytatni, amely nem kiüresíti ezeket, hanem látja, hogy a „kulturális demokratizmus” csak akkor működik, ha a kibontakoztatott művészi szabadság és esztétikai érték „találkozik” az intézményesített kultúraszolgáltató rendszerekkel, illetve az azokat használókkal. Ebben a tézisben sok minden megfogalmazódik. A könyvtári szakma felől leginkább az a követelmény, hogy a kultúrát csak államilag támogatott intézményrendszer tudja mindenkihez igazságosan eljuttatni. A piacgazdasági rendszerben tehát ezért is korrekcióként és beavatkozási szükségletként merül föl az állam (dotációs) szerepe. Ahhoz, hogy a könyvtárak megfelelő kulturális kínálatot nyújtsanak egy fejlődő, felzárkózó és ezért korrekcióra szoruló polgári társadalomnak, ez az egyik komponens. A másik, hogy a művészi alkotószabadság képes legyen létrehozni ezt a kínálatot. Ehhez szükséges az egyéni autonómia polgári örökségének átmentése.

Miért fontos ez a prekonceptió a harmadikutas kultúrpolitikai eszmerendszer szempontjából? Abból a nyilvánvaló történelmi tapasztalathból elvonatkoztatva, amely szerint egyén és közösség, gazdaság és kultúra bonyolult és dialektikus viszonyrendszere a modernitásban lett tudatosan átgondolt filozófiai diszciplínává. A világ munkával (kulturával!) történő átalakítása, azaz emberi objektivációja a modern kortól veti fel a tudatos és önteremtő emberi világ problémáit. A modern világ legfontosabb vívmánya, hogy az emberiség, termelőeszközeinek fejlettsége fokán szabadulni tudott a közvetlen létfenntartástól, és felszabaduló szabadidejét szabad, önművelő kulturálódásra (is) használhatja. Mindez természetesen a kulturális, (könyvtári) ágazat nélkül nem működhetne. A tudatosan támogatott és a szabad kulturálódás lehetősége csak intézményi viszonyok között valósíthatók meg igazságosan. Visszaülva a modern kor két alapjára, a szocializmusra és a kapitalizmusra, fontos látnunk azokat a pozitív és negatív történelmi tapasztalatokat és tendenciákat, amelyeket e két rendszer produkált a kultúrával kapcsolatban. Ugyanakkor „pozitív” szintézisen is munkálkodunk: olyanon, amely megszünteti a fejlődésnek (jobb és baloldali) elhajlásait, de megtartja ezekből a társadalmat előrevivő kultúrpolitikai gyakorlatot. Ha a kultúrpolitika légtüres térbe kerül, mint ahogy a legutóbbi időkig Magyarországon tapasztalható volt, akkor ott zavarok lehetnek a kulturálódás alapjainak, gyakorlatának, valamint szükségleteinek filozófiai kimunkálását illetően. Mégis ez az átalakuló történelmi helyzet regresszív szakasza ellenére is magában hordozza a továbblépés csíráit, de csak akkor, ha a kultúrpolitika a gazdaság mennyiségi fejlődéséből részesedve végre megkaphatja megérdemelt támogatását és prioritását a társadalmi alrendszerekben. A polgári társadalom felépítését nemcsak gazdaságilag, de kulturálisan is véghez kell vinni, ez csak a kulturális közszolgáltatásokon keresztül valósulhat

meg maradéktalanul. A kultúra és a kulturálódás folyamata tehát korántsem valamiféle kiismerhetetlen és egzakt módon le nem írható társadalmi jelenség és cél, hanem éppen ellenkezőleg; a lehető legnyilvánvalóbb szükségszerűség.

Könyvtár(tudomány) az információipar³, a tudásipar és a kultúripar, vagyis az információs társadalom kihívásaiban

Előző fejezetünkben a posztkádári művelődés és könyvtárügy társadalmi jelenségvilágára próbáltunk néhány ponton (kritikailag) reagálni. Megállapítottuk, hogy tőke és munka csak olyan társadalmi szisztémákban békíthetők össze, amelyekben működnek intézményes korrekciók és olyan értékpreferenciák, amelyek a legtágabb társadalmi érdekeket szeretnék összeegyeztetni. Mindezek vetülete a tudományos területet sem kerülte el, hiszen a tudomány szintén a profitkényszer szorításában kell, hogy újonnan meghatározza önmagát. Ezek után, szintén nagy vonalakban és összefoglalóan tekintsük át azt a tudományos ismeretkört és változásait, amelyen az egész könyvtárügy szakmailag nyugszik, mert a kultúraátadás hatékonyságának csak egyik komponense az állami támogatással, jogi megalapozással működtetett és szabályozott intézményi hálózat. Ezt a rendszert személyek töltik meg szakmai és emberi tartalommal, hogy milyennel, ennek járunk utána a cikk második részében.

Első (szintén negatív) premisszánk és tapasztalásunk, hogy a sokoldalú, sok tudományközi területet is magába foglaló könyvtártudomány – mint alkalmazott társadalomtudomány – nem tudta megtalálni, kivívni új helyét a rendszerváltozás óta, mint önálló tudományos diszciplína. A könyvtártudomány, alkalmazott tudomány jellegéből adódóan eddig is sok tudományos területhez kapcsolódott. Ezek közül az *információ tudomány*, illetve az *informatika* lett a legfontosabb *segédtudománya* a könyvtártudománynak. Azért is lényeges ez a tézis, mert fontos, hogy helyén kezeljük a könyvtár, illetve az informatika viszonyát. Úgy tűnik, hogy a kommunikáció ötödik (*információs forradalma* elsőpri a „klasszikus” könyvtártudományt. Manapság olyan sok mindent tanítanak modern könyvtártudomány címen, és olyannyira elrugaszkodnak a könyvtártudomány (gyakorlati) alapjaitól és hagyományaitól, hogy a helyzet fordítottá alakult: a könyvtártudomány lett az információ tudomány „megtúrt” szolgálólányává. Mivel magyaráznánk akkor, hogy bizonyos felsőoktatási intézményekben a természettudományi kar alatt szerepel a könyvtár szak? A könyvtártudomány akkor most alapvetően a kultúra társadalmi viszonyrendszerével, könyvtári terjesztésével, az olvasás pszichológiai–szociológiai aspektusaival, a könyvkultúra történetével foglalkozik vagy az informatikával, információiparral? Az informatika segédtudománya a kultúra terjesztésének vagy üzleti alapú (ön)cél? Ez a kérdésfelvetés a tőke és a munka viszonyának könyvtártudományi aspektusa. (Ha a régi, dialektikus materializmus terminológiájával íránk le a folyamatot, akkor azt mondhatnánk, hogy megtörtént a könyvtártudomány „burzsoá-spekulatív” tudománnyá alakítása, amelyben az ismeretek elszakadtak a könyvtár társadalmi-anyagi valóságától, szükségleteitől, talapatától, azaz a fizikai dokumentumtól és az olvasói jelenlét kontextusától.) Ezért is lehet az tehát, hogy informatika és dokumentum (könyvtárpolitikai-szak-

mai) vonatkozásairól a „*fecseg a felszín, hallgat a mély*” költői képcé jut eszünkbe. A könyvtártudomány szétválása és megkettőzöttsége információra és dokumentumra mindazonáltal elválasztja az ismeret fizikai létalapjától (a dokumentumtól) az információt. Ennek tipikus intézményi megjelenési formája, pl. a Hallgatói „Információs” Központ (HIK), amely csupán „információs szolgáltató” e-intézmény. A könyvtártudomány tehát valamiféle „amorfi” ismeretkörre degradálódott, amelyet „bedarált” az informatika, mintha a könyvtártudomány csupán az informatikus képzés egy stúdiuma lenne, nem pedig fordítva. Miből ered ez a rosszul alkalmazott logikai kapcsolat (informatika és könyvtár között), és melyek a legfontosabb gyakorlati hatásai a könyvtárszervezés és a könyvtárhasználati kultúra kapcsán? Mielőtt kifejtjénénk, ismét egy idézetet hívunk segítségül a könyvtár és informatika viszonyának vizsgálatához: „*az igazat mondd, ne csak a valódit*”, amelyben az igazat a valós információs társadalom tőkés viszonyrendszerének belső ellentmondásai jelentik.

Előző fejezetünkben a könyvtár és társadalom vizsgálatokor – posztulátumként – a tőke és a munka antagonisztikus ellentétéből indultunk ki. E tézis következetes és módszertani kifejtése adhatja meg a választ a helytelenül alkalmazott és egymáshoz viszonyított tudományos konstrukciók problémájához. Ha a *tőke* és a *munka* dichotómiáját átkonvertáljuk a könyvtártudomány területére, akkor az *információ* és a *használó* társadalmi viszonyrendszerében kell gondolkodnunk. Ebből a kiindulási alaphól nézve az információ (éppúgy, mint a tőke tehát) egyfajta *viszony*, amely a termelésben való hasznosságának korrelációjában mutatja meg használati értékét. Az információ – amely a bővített újratermelés legközvetlenebb szükséglete (a konkrét munka mellett) – vált a gazdasági élet fejlődésének legfontosabb *conditio sine qua non*-jává. Az *információs társadalom* egy új típusú filozófiai interpretálásban tehát az „*információs tőkeviszonyok*” megtestesítője. A világ adatbázisainak 90 százalékát öt szolgáltató vállalat tartja kézben. Mi ez, ha nem az információs tőke globalizált, kevesek által uralt és befolyásolt viszonyrendszere?

A *könyvtár és társadalom* régen elfeledett tantárgyának legfőbb hangsúlyú fejezete lenne manapság a globalizált informatikai viszonyrendszer kétarcúságának felmutatása: az informatika kétségtelen előnyei mellett objektív hatalmi (tőkés) aspiációinak, mechanizmusának „leleplezése” és kritikája. Ahol az információs tőke teremt társadalmi viszonyokat, ott természetesen aránytalanságokat és újfajta egyenlőtlenségeket is létrehoz. A társadalom informatikai szakadékait csökkenthetik a számítógépes ismeretek és a hozzáférés számának növelése, de ez még mindig csak részprogramja lehet a modernizált közkönyvtár feladatainak. A fejlődés (területi–társadalmi) egyenlőtlenségeit mutatja például, hogy míg olvasói preferenciákban a vezeték nélküli internet jelentkezik a könyvtárak felé, addig más területeken, így a „hagyományos” dokumentumokból még mindig „hiánygazdaság” van. A modernizált könyvtárfejlesztés egyik fontos aspektusa lehet, hogy ezeket a különbségeket csökkentse. Nehéz úgy gondolkodnunk a könyvtári kultúráról, hogy csak részterületei fejlődnek, és az alap (a könyvek, folyóiratok, kották, audiovizuális anyagok) nem kellően támogatottak – sem mennyiségileg, sem minőségileg. Alap nélkül nem lehet építkezni (és nem csak a könyvtárügyben), márpedig az alap a könyvtárban még mindig a fizikai dokumentum. Csak erre épülhet, mondjuk, egy hatékony ODR-szolgáltatás. Ha a művelődéspolitikát azaz

az értékalapú könyvtárhasználatot szeretnénk valamennyire is helyzetbe hozni, akkor elsősorban a dokumentumokra (könyv, folyóirat, kotta, audiovizuális dokumentum) kell építkeznünk. Ez az alapja annak, hogy végigvihessük az olvasói a kultúra értékeit és megteremthessük az egyensúlyt informatika (információ) és könyv között.

Ennek megalapozása után tehetjük fel a modern művelődéspolitikai fő módszertani kérdését: azt, hogy a kultúra és a kulturálódás szabad könyvtárhasználói aktusai hogyan realizálhatók (és kelthetők fel) egy tudásalapú (azaz kizárólag a szakképzést, szaktudást, „információt” preferáló) társadalmi környezetben. A harmadikutas könyvtárpolitika azonban nem mint feloldhatatlan ellentétéről gondolkodik információ és fizikai dokumentum között, hanem mint egymást kiegészítő könyvtári szolgáltatásról. A könyvtárhasználat aktusait és motivációit meghatározó *tudásgazdaság* komoly szükséglettel jelentkezik a könyvtárak felé, pontosabban a könyvtári szolgáltatások egy bizonyos dimenziója, a szakképzési, továbbképzési irodalom és az *üzleti információk* kielégítése terén. Ezen a ponton próbálják sokan a (köz)könyvtárügyet is bevonnai a tőkeáramlásba, azaz a profittermelésbe, de ez a törekvés nem eléggé árnyalt, hiszen az a könyvtári rendszerek közül elsősorban a szakkönyvtári hálózatot érintheti. A közkönyvtári rendszer azonban nem épülhet a közvetlen profit logikáján, mert elveszíti eredeti küldetését. A könyvtári szolgáltatások és könyvtártípusok (szakkönyvtárak) egy szűkebb körét érintő üzleti alapú információszolgáltatás nem emelhető általános érvényűvé, különösen ha a területi ellátású közkönyvtári rendszerre gondolunk. Nem lenne szerencsés, ha a könyvtárügy, könyvtáriparrá válva, az információs kapitalizmus egyenlőtlenségeinek újratermelésében közreműködne azáltal, hogy kiüresíti vagy éppenséggel piacosítja (eredeti) társadalmi küldetését az információs társadalom kiépítésének és szolgálatának égisze alatt. Hogy miként segített rá a tőke immanens logikája az információs kapitalizmus teremtette egyenlőtlenségek elmélyítésére, ahhoz szolgáljon az a 2006-os adat, amely szerint a szakkönyvtári hálózat négy milliárd forint dokumentumbeszerzési keretet költhetett, míg a közkönyvtári rendszer két milliárdot.⁴ Közkönyvtári oldalról természetesen nem a 4 milliárdot sokalljuk, de figyelembe véve a közkönyvtári ellátás népességi-területi arányait (a szakkönyvtárak zömében Budapestre koncentrálódnak), ebben a korrelációban a tízmilliárdot tudnánk elvárható alapként elfogadni a közkönyvtári rendszer számára dokumentumfejlesztésre. Így lehetne javítani azon a szomorú arányon, hogy 2006-ban egy lakosra (átlagosan) 195 forint beszerzési kerete jutott a közkönyvtáraknak. A kultúrára költött forrás-többlet a *kulturális vidékfejlesztés* fontos tényezője kell, hogy legyen.

De vegyük tovább a könyvtárügyet kívülről meghatározó és belülről feszítő tartalmi kérdéseket. A tudásipar (a szakképzés és a tanulás), illetve a szabad művelődési, kulturálódási tevékenységek viszonya jelenti a posztmodern könyvtárhasználat két szélső értékét (és egyben harcát is). Így vonódik be tehát a könyvtár(ügy) a gazdaság újratermelő szisztémájába újfent, az *élet hosszíig tartó tanulás kényszerének* oldalvívén. Annak az (ideológiai) harcnak, amely tőke és munka között áll fent, szükségképpen manifesztálódnia kellett a könyvtárhasználatban és a könyvtári szolgáltatások újragondolásában is. Ezt az ideológiai versenyt két jelképes, és a modern könyvtár anyagi valóságát, lényegét alkotó tárgyra, a könyvre (dokumentum) és a számítógépre (információra) redukálhatjuk. De mindjárt az is kiderül ebből a modelltől, hogy mind a tőkének, mind a számítástechnológiának (információ-

nak) a helyes viszonya a munkához és a könyvhöz elvben feloldható lenne helyes kiindulási logikával. Ezt a filozófiai viszonyt elemeztem a számítógépnek mint eszköznek és a könyvtári munkának az ok-okozati konstruálásakor 2006-os cikkemben⁵, amelyben marxi alapokból elvonatkoztatva rámutattam, hogy a számítógépesítés nem következménye a modernizált könyvtári munkának, hanem *előfeltétele*. A cél-ok és a ható-ok következetes feleserélése okozhatja a technológia félreértését. A globális „termelőmunkába” kényszerített könyvtárügy pedig épp manapság jutott el oda, hogy a technológia segítségével felülemelkedjen a mechanikus, időt rabló munkafázisaitól. Pontosabbak és gyorsabbak az információs igények kielégítése, mint a cédulakatalógus korában. De az is fontos, hogy a számítógépesítést arra használjuk, ami valóságos küldetése: a hatékonyabb információátadással szélesebb társadalmi rétegekhez eljuttatni a kultúrát. A rosszul értelmezett könyvtári gépesítés azonban a feje tetejére állítja, tartalmilag kiüresíti a könyvtár és az olvasó viszonyát. Az eddig a pult mögött „ülő és olvasó” könyvtáros imidzéből, könnyen a pult mögött „ülő és számítógépező”; gyorsan, tömören, „szakszerűen” informáló, azaz az „intelligens” ügyfélkapcsolati menedzserizmuson (TQM, CRM) alapuló mechanikus termelő személyiség válhat. A korszerűtlen, régi rosszból egy modernizált rossz keletkezhet, (csakúgy, mint más ágazatokban), mert az elidegenedett könyvtáros-olvasó viszony fennmarad úgy, hogy egy más struktúrában éljed újjá. A megoldás: fizikailag ki kell lépni a pult mögül, a számítógép mögül az olvasótérbe, emberileg és szimbolikusan is, hogy helyreálljon könyvtáros és olvasó természetes emberi viszonya! (Több szabad olvasói teret, kölcsönözhető könyvet!) A könyvtáros valóságos és aktív (emberi) jelenlétével és dokumentumajánlásával kell feltörni az új („posztmodern-globális”) típusú elidegenedett struktúrákat! Nem csak azzal kellene tehát a modern könyvtárügyet beharangoznunk és sikereit propagálnunk, hogy ennyi és ennyi számítógépes elérés van közkönyvtárainkban. Ez nem „eredmény” és cél, hanem megalapozó és nélkülözhetetlen előfeltétele a könyvtári munka valódi kiteljesítésének azáltal, hogy csökkenti a dokumentum és információkeresés idejét, amelynek révén több idő juthat az olvasó valós szükségleteinek kielégítésére. A könyvtáros viszont csak akkor tudja hasznosítani számítógépes kompetenciáját, ha van is mit ajánlani az adatbázisból. Lehet 30 darab számítógép egy vidéki könyvtárban, de ez önmagában még nem avatja korszerű és modern intézménnyé, ha mellette, mondjuk, 100 ezer forintot költhetett dokumentumbeszerzésre egy évben. Vagy: lehet egy könyvtárnak kiváló teaurusza, de azt tartalommal (dokumentummal) is meg kell tudni tölteni. A közkönyvtárügy nem tudja betölteni küldetését, ha nem épülnek, korszerűsödnek, növekednek könyvtárai, és nem emelkedhet jelentősen a dokumentumbeszerzésekre, könyvtárépület fejlesztésekre, fordítható keret. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi Könyvtára sem önmagában a közel 300 számítógép miatt népszerű és korszerű. Felújított, kibővített könyvtárépülete, szabadon használható terei, a könyvek magas példányszáma (bizonyos művekből akár 20–40 is!), valamint személyzete alapozza meg sikerét. A FSZEK Központi Könyvtárnak például már önmagában a felújított–kibővített épület is komoly versenyelőnyt jelentett az ezredfordulón, de ezt tartalommal is meg kellett tölteni. A nyilvánosság új, modernizált terei újfajta diskurzust teremtettek a kultúra újraelosztásának könyvtár-politikai, etikai–szakmai normáiról. A Központi Könyvtár, amely a szolgáltatások és állománytestek megfelelően megszervezett logikájával a kulturális fogyasztásnak új, szimbolikus terévé lett, új könyvtár-filozófiai paradigmát

épített: ember- és szolgáltatásközpontú könyvtári rendszer alakult ki. Itt fontos utalnunk a könyvtár alapítójának szellemi örökségére, hiszen Szabó Ervin honosította meg Magyarországon a korszerű, nyitott, könyvtárat, amely mai is alapja a modern könyvtárhasználatnak. E téma aktualitása manapság legalább annyira időszerű, amikor „harmadikutas” szempontokat keresünk egy új könyvtárpolitika alapjainak lerakásához. A felújított Központi Könyvtár lassan tízéves működésének fontos tanúsága, hogy csak az „emberközpontú” tartalommal megtöltött könyvtári szolgáltatásoknak van értelmük. Az olvasó–könyvtár–könyvtáros találkozása tehát kettős horizontú: materiális, úgymint dokumentumok, információk, szolgáltatások viszonyrendszerébe helyeződő, illetve egzisztenciális–metafizikai, mint ember és ember, azaz személyek találkozásának lehetősége. E kettő együtt eredményezi a használói elégedettséget. Amikor a használói–olvasói szükségletek eme megkettőződéséről beszélünk, (információs és művelődési motiváció) akkor túl a filozófiai igényesség gondolatkörén a konkrét könyvtárhasználói aktusok során megszerzett tapasztalatok gyakorlati hozadékát is látjuk. Itt kifejtett koncepciónk igazságtartalmát az is alátámasztja, hogy a FSZEK Központi Könyvtárának olvasószolgálatát ma Magyarországon az egyik legszélesebb, legmélyebb és legsokoldalúbb szociológiai merítését adja a könyvtárhasználók körének. E társadalmi környezet koncentráltan és intenzíven vetette fel a modernizált könyvtári szolgáltatások szükségességét. E sok tapasztalat és könyvtárszervezői politika érlelte meg a könyvtárügy „harmadik útjának” szükségességét és elméletét.

A tőkének az „egydimenziós” termelőmunkára és fogyasztói létre szűkített történelmi perspektívái valóban nem kívánnak „kiművelt főket”, annál inkább manipulálható, elidegenített viszonyokat. A műveltség és a kultúra azonban olyan önmagában álló és minden korosztálynak csak aktív (olvasói) tevékenységgel elsajátítható szükséglete, amely tevélegességet tételez föl a valósághoz (piachoz) való (kritikai) viszonyulásban. Ennek a kritikai viszonynak az elmélyítése a kultúra kódolt nyelvén történik, hogy visszautaljunk Örkény egypercesére. A kultúra és műveltség olyan tudás tehát, amely rákérdez a világra, és nem alkalmazza azt, mint a szakutadást a tudásipar. A gondolkodó, ízléses és a valóságosan (a piaci viszonyoktól) szabad és újjáteremtett könyvtárhasználat perspektívái jelentik a kulturálódás valódi minőségét. Ezt a minőségi ugrást kellene a tudásipar „dokumentum és információs kényszerétől” motivált használók felé elérni. Például úgy, hogy modernizálva felújítja azt a közkönyvtári gyakorlatot, hogy ajánl a kötelező (szak)irodalmak mellé, vagy csak egyszerűen a kulturális kínálatot diszponálja úgy (pl. tematikus, aktuális könyvkiállítással), hogy felkeltse az olvasók más irányú ízlését is. Így, ahogy azt már korábbi cikkemben megállapítottam, a tudásipar részleges szükségleteinek közkönyvtári kielégítése lehet egyfajta módszertani kiindulópont a művelődési motíváltaságú könyvtárhasználat felkeltésében és továbbfejlesztésében. Egyben ez a folyamat lehet a záloga annak, hogy a tanulási (informálódási) szempontokkal közkönyvtárainkba betérő használók *élet hosszíig tartó olvasókká* váljanak. Milyen motívációkra építjük mindezt? Arra az általános tapasztalásra, hogy a világban való eligazodás nem merülhet ki pusztán a szakmai ismeretek elsajátításában. A mindennapi élet megélésének emberi faktora nagymértékben függ az elsajátított általános műveltségtől, kultúrától is. A társadalom közösségi léte szükségszerűen termel olyan konfliktus- és létállapotokat, melyekre egy számítógép és a szakismeret sosem fog feleletet adni, de mondjuk, Tolsztoj *Feltámadás* című regénye igen. A kul-

túra elbeszélő nyelvezete – legyen az szó vagy zenei gondolat – kapcsolja össze az emberi sorsot, teszi egyetemessé kérdéseit, problémáit. A tőke, természeténél fogva közömbös azoknak a viszonyoknak az újragondolásában és átalakításában, amelyek a lehető legnagyobb profitot hozzák. (Sőt kifejezetten csak az olyan irányú társadalmi–gazdasági mozgásokat fogadja el, amelyek a profittermelés legideálisabb helyzetét megteremtik.) Ez a legfőbb magyarázata és veszélye annak, hogy a könyvtárügy leszűkülhet a profittermelő tudásipar információigényeire. Ez a „tudáskényszer” kiüresítheti a könyvtár szabad olvasói motivációkból kiinduló és fejlődő művelődési, kulturálódási funkcióit, hagyományait. Olvasóit használókká, még rosszabb esetben ügyfelekké degradálja. Nem lehet eléggé hangsúlyoznunk a könyvtáros teljes emberi személyiségének lehetőségeit és feladatait ennek a folyamatnak az ellensúlyozásában. A kultúripar – érdekeinek megfelelően – csak lektúrt vagy tömegfilmet „engedélyez”, amely véletlenül sem ingatja meg olvasói létállapotát. A kultúra mint ópium. Ez is egyfajta (negatív) lehetősége a könyvtári „fájdalomcsökkentésnek”...

Mindezen kérdések és problémák egyáltalán nem távolítanak el minket fejezet-címünktől, sőt tartalmi közelségbe és ok-okozati összefüggésekbe helyezik a könyvtártudomány dilemmáit. A tudásipar támasztotta tartalmi és formai követelmények egydimenziós – igaz, technológiailag magas szintű – funkcionalitásúvá torzíthatják a közkönyvtári rendszert: számítógépeket a könyvtárba! – jelszóval. (Könyvek helyett, tehetjük hozzá.) Kár lenne tagadni azonban azt, hogy a tartalmi és formai feltárás, információszolgáltatás, archiválás, digitalizálás, kölcsönzés számítógépesített fejlesztései, adatbázisai, programjai, így az egész könyvtári rendszer korszerűsítése, összekapcsolása az informatikának köszönheti eredményeit. Minőségi ugrást mégsem csak ez jelent önmagában. Az a komplex és hosszú szocializációs és pedagógiai folyamat, amely újból prioritást, szempontokat, elveket és motivációkat ad a művelődésnek és az értékalapú könyvtárhasználatnak, változtathatja meg, alakíthatja ki a tudatos önművelésre való törekvést. Ebben a komplex folyamatban minden mindennel összefügg. Kezdve attól, hogy a családban – mint a társadalom elemi közösségében – milyen kulturális hatások érik a gyermekeket, folytatva azzal, hogy a szaktudássá redukált ismeret mellett érez-e valaki magában motiváltságot, erőt, és nem utolsósorban rávezetést a könyvtárostól, (pedagógustól) arra, hogy minőségileg (aktívan) kulturálódjon, olvasson, zenéljen stb. Itt egy pillanatra rámutathatunk a kultúra egyik társadalom-lélektani aspektusára. Posztmodern korunk jól működik pusztán a magas szintű szakismeretek elsajátításával, a (magas)kultúra és a műveltség hiánya elsőre nem ötlük szembe, különösen akkor, ha a kultúripar csatornáin túladagolt pótszerekkel próbálják manipulálni az ízlésvilágot. A világ jól működik anélkül – amint egy televíziós kvízshow-ból kiderült –, hogy a fiatal játékos a *Tom Sawyer kalandjai*, a *Bőrharisnya*, a *Winnetou* vagy a *Kétévi vakáció* című regények bármelyikének szerzőjét ismerne. De mi történik abban a világban, ahol a kulturális ismeret és emlékezet fokozatosan elvész? Működni talán fog, de hogy élhető nem lesz, az is valószínű. A társadalomnak szükség van az olvasás (kulturálódás) katartikus, önteremtő, egymásra-ismerő, mindennapi életből kiemelő, „felrázó” hatásaira. (Hogy ismét egy irodalmi idézettel szóljunk: „*ki szépen kimondja a rettenetet, azzal föl is oldja*”). A globalizált kor „rettenetét” a könyvtáros is segíthet kimondatni azzal, hogy kultúrát, értéket adat olvasóinak, akiket egy elszemélytelenített világban is *személynek* kijáró tisztelettel, egyéni igényei,

szükségletei szerint közelít meg. Ezzel nem áll (kifejezetten) szemben az információiparral, de némiképpen ellensúlyozhatja a versenyhelyzetből adódó társadalmi premissza egyoldalúságát. A tudásgazdaság mellett szükségesnek látszik egy olyan kulturális „szentély”, amelyben létének legfontosabb kérdéseire is választ kaphat az oda betérő.⁶ A közkönyvtárról szóló diskurzusunkban ezzel a metafizikai fordulattal szeretnénk szétválasztani „használható” és esztétikai ismeretre a könyvtári világot.

Ha cikkünk tárgyát – egyfajta harmadik (menekülő) út keresését – a közkönyvtári perspektívából figyeljük, akkor azt mondhatjuk, hogy különösen fontos a könyvtári kulturális szolgáltatásokat a használói–társadalmi környezetnek a lehető legszélesebb spektrumában hozzáférhetővé tennünk és rámutatnunk, hogy a mai Magyarországon egyetlen egy, az esélyegyenlőséget és a társadalmi igazságosságot (kulturális–emberi vonatkozásaiban) még fenntartani képes intézmény létezik: a közkönyvtári hálózat. A területi elven megszervezett könyvtárak az utolsó olyan bázisai lehetnek a társadalom integrálásának, amelyek fenntarthatják a (közös) kulturális hagyományt, valamint ellensúlyozhatják (a dokumentumok elérésének demokratizmusával) az oktatási rendszer különbségeit. *A harmadik út – kulturális értelemben – tehát egy olyan értékfőntartó és értékmekítő alternatívának a társadalmi, szakmai igényű szükségletét és gyakorlatát jelenti, amelyben továbbhagyományozhatók a könyvtár kultúraátadó funkciói és az ezt elősegítő, támogató kultúr- és könyvtár-politikai elképzelések.* Ennek hiányában a kultúrpolitika kénytelen lesz odadobni a tudásgazdaság és az információipar termelőeszközzé a könyvtárügyet.

Záróakkordunk konzonáns hangvételét és egyben reménykeltő végkicsengését megalapozhatja az, hogy a kultúrpolitika újabban kezd a figyelem középpontjába kerülni az országos politika fórumain és személyein keresztül. A politikai élet mindegyik oldala üzeneteket és ajánlásokat fogalmaz meg a kultúra fontosságáról és terjesztéséről. A sort Orbán Viktornak 2007-ben, a Magyar Kultúra Napján a Művészetek Palotájában elmondott beszéde nyitotta meg. Addig vezető magyar politikus ilyen terjedelmű (köz)beszédet még nem mondott a rendszerváltás utáni kultúráról és társadalmi kérdéseiről. Többek között a következő fontos megállapításokat tette: *„A számítástechnika éppen a rendszerváltás idején bekövetkező forradalmi erejű robbanása ma arra kényszerít bennünket, hogy szembenézzünk az új kihívásokkal, s ahelyett, hogy homokba dugnánk a fejünket, fogadjuk el a kihívást, (...) nekünk, magyaroknak is fel kell vennünk a versenyt a globalizálódó kultúra áradatával. (...) Újszerű művészeti és kulturális élményekre van szükségünk, olyan eseményekre, olyan minőségi kínálatra, amely fölveszi a versenyt a mennyiségi kínálattal. (...) Nekünk, akik a hagyományt, az elődök teljesítményét megbecsüljük és tiszteljük, illik tudnunk, a konzervatív politikai nézet nem jelent konzervatív kulturális ízlést.”* Hiller István *A kulturális modernizáció irányai* című. 2007-es tanulmánya a rendszerváltás utáni első átfogó, programszerű kultúrpolitikai koncepció. Gyurcsány Ferenc miniszterelnök pedig évértékelő beszédében kormánya új politikai programjában javasolja prioritásként kezelni: *„Végül hozzáteszem, hogy újra élettel kívánjuk megtölteni a közösségi kulturális intézményeket, művelődési köröket és házakat, ezért átfogó művelődési ház felújítási programot indítunk, és jelentősen növeljük a közművelődés költségvetési támogatását. Fektessünk be a tudásba és a műveltségbe, áldozunk erre többet európai és nem-*

zeti forrásainkból! Éppen ezért jövő évi költségvetésünkben az ideinél mintegy 50 milliárd forinttal többet tervezünk ilyen célokra”. A vezető politikusok megfogalmazásai azt a reményt keltik, hogy ők is egyaránt fontosnak tartják a tudást, a szakutadást és a műveltséget, amelyek csak együtt biztosíthatják korunk emberének megélhetését és boldogulását. Ezért fontos hangsúlyozni, hogy építsünk a már és még meglévő értékeinkre, intézményi hálózatunkra, azaz a *közkönyvtári rendszerre*, amikor a közművelődést helyzetbe hozzuk.

A közkönyvtári struktúra minőségi fejlesztését, a reális működési költségek biztosítását, tartalmi vonatkozásban a dokumentumbeszerzésre fordított források jelentős növelését látom a legfontosabb stratégiai feladatnak, mivel ezek a kiadások pályázati forrásokból nem pótolhatók. A pályázati rendszer felülről jövő, célzott modernizációs gyakorlatát ellensúlyozhatja és kiegészítheti a megnövelt és „szabad felhasználású”, dokumentumbeszerzésre fordított keret. Utalok arra, hogyha a szakkönyvtári hálózat 2006-os négy milliárd forintos dokumentum-beszerzési keretéből indulunk ki, akkor **2009-ben tízmilliárd forintos kulturális tőkeinjekciót** tartanék arányosnak a *közkönyvtári rendszer* dokumentumfejlesztésére, amely az ígért ötvenmilliárdos közművelődési fejlesztési kerethez is arányosan viszonyul. Ennyit tartanék indokoltnak egy európai uniós „kulturális konvergencia” előfeltételként. Ezt a tízmilliárdos kulturális tőkeinjekciót, területi ellátást végző közkönyvtárak, megyei, városi és községi könyvtárak, kistérségi ellátórendszerek arányos dokumentumfejlesztésére kellene fordítani, mert fontos lenne, hogy az eddig rendelkezésre álló keret sokszorosát tudják a könyvtárak dokumentumfejlesztésre fordítani. Ebből az összegből „retrospektíve” is fel lehetne javítani az állományt, már amennyiben ez megtehető régebbi könyvek újabb vagy folyamatos kiadásaiival, vagy eddig nem mindenütt fejlesztett állományrészekre (CD, CD-ROM, DVD, kotta) lehetne nagyobb figyelmet fordítani. Így ez az összeg nemcsak a jelennek és a jövőnek szólna, de visszamenőleg is sok kiesést pótolhatna. A *dokumentumok korlátlan és szabad hozzáférése*nek (európai uniós) elve csak kellő mennyiségű és minőségű kulturális kínálattal válhat realitássá. Az informatikai háttér is csak ekkor tudja igazi tartalomszolgáltatói funkcióját betölteni. Hangsúlyozzuk: az elegendő mennyiségű és minőségi (kölesönözhető) könyvek, kották és audiovizuális dokumentumok az írott, képi, valamint hangzó kultúránk továbbörökítői a valódi kulturális szabadság hordozói. Meglétük a *kulturális vidékfejlesztés* alapvető és közvetlen eszközei. A dokumentumot, valamint a könyvtárápületek használói-közösségi tereit nem pótolhatják az informatika virtuális anyagai és terei. Sőt, kutatásokra (Nagy Attila) alapozva mondhatjuk, hogy aki nyomtatott dokumentumot olvas, az lesz motiváltabb az interneten való tájékozódásra is, aki viszont csak az internetet használja információszerzésre, annak nem erősödnek (könyv)olvasási pozíciói. Az olvasás vagy zenetanulás (aktív kulturálódás) az előszobája az értékorientált számítógép-használatnak. Az informatika önmagában nem elégséges, de kétségkívül fontos fejlesztési dimenziója a könyvtárpolitikának.

A posztmodern könyvtárhasználat két pillére – a dokumentum és az informatika (kulturálódás, tanulás) – egy irányba mutató, harmadikutas szakmai kívánalomban összegződik: a *minőségi kultúra preferálása (művelődés) és a versenyképesség (informatika) összhangja a kultúra területén is csak nagyobb források bevonásával valósítható meg*. Használó és olvasó, gyakran más-más indíttatással és szükséglet-

tel könyvtárainkba betérő személy(ek), akiknek a szakmai, információs motiváltságát közelíteni kellene a mindennapi élet ismereteit elmélyítő műveltséghez. Örömteli tehát, hogy a kultúra ismét bekerült a politika diszkurzív terébe, azaz több figyelmet, újabb látásmódot és nem utolsósorban stratégiai fontosságot kezd tulajdonítani a kultúrának és intézményrendszereinek, így a közkönyvtárügynek is. Jó lenne, ha ez nemcsak programokban fogalmazódna meg, hanem gazdasági nehézségeink ellenére is a teljes politikusi spektrum odafigyelését és anyagi támogatását élvezné: A megváltozott használói környezet és a sokféle szükséglet magas szintű kielégítésének, a polgári társadalom (kulturális) felépítésének csak ez lehet az alapja, és ez növelheti meg újra a közkönyvtárak társadalmi presztízsét is.

JEGYZETEK

- 1 Harmadikutas politikákról azért helyesebb beszélünk, mert nincs egyfajta harmadik út, hanem csak egymás mellett élő, egymással is vitázó harmadikutas elméletek és utópiák léteznek, melyek más-más módon artikulálják a problémákra adandó válaszokat. E tanulmány sem úgy határozza meg magát, mint kizárólagos és alternatívátlan „receptet”. Véleményem szerint a posztmodern (kulturális) diskurzusban mindegyik, valamilyen megoldásra és igazságosabb, jobb kulturális ellátásra törekvő vita lehet egyfajta harmadikutas (kultur)politika kiindulópontja.
- 2 Természetesen kivételt képeznek a multinacionális vállalkozások könyvtárai. Ezek a munkahelyi könyvtárak a piaci termelés hasznából és annak elősegítésére hivatottak informálni és szakirodalommal ellátni (belső) használóikat.
- 3 Castells „információs kapitalizmusnak” nevezett társadalomontológiai kategóriáját én az adornói „kulturipar” terminológiája alapján konvertáltam információiparra, mert a jelenség dialektikus aspektusait Adorno gondolatmenete fejti ki.
- 4 Forrás: Társadalmi ellátórendszerek, 2006. 105–106. p.
- 5 Könyv. Könyvtár. Könyvtáros, 2006. 9. sz., 13–23. p.
- 6 Premodern korunk a „katedrálisok” vallási tereiben valósította meg azt a „Gesamtkunstwerk-et”, amely hétről hétre ellátta az oda betérőt irodalmi (bibliai szöveg), zenei (kórus, orgona), valamint vizuális (szentképek) kultúrával.

Megjegyzések, észrevételek Balogh András dolgozatához

Balogh András nagy ívű, filozoferti indíttatású esszéjében a magyarországi könyvtárak ellehetlenülő állapotának eredőjét kívánja felkutatni. A „hogyan jutottunk idáig?” legitim kérdés, és nem csak a közművelődés fellegváraiban, a megyei–városi–községi könyvtárakban, ahogy a szerző ezt kissé szűkítően alkalmazza, hanem a szakkönyvtárakban és az oktatási intézmények könyvtáraiban is. Érdemes vallatóra fogni azt a *folyamatot*, amely megítélésem szerint egyedül Magyarországra érvényes, a többi volt szocialista országra talán csak részben. (Miklósfalvától (Nickelsdorf) nyugatra pedig egyáltalán nem. Folyamat volt ez, amelyhez a könyvtári és kulturális források (OTKA, NKA stb.) apadása adta a piszkoszszürke háttérrel. Egyik emlékezetes állomása volt például a tíz évvel ezelőti kötelezpéldány-rendelet, amellyel a jóakarátú állam egyszerre legalább fél tucat nagy közgyűjteményt fosztott meg kötelező országos/társadalmi missziójának, ellátási feladatának teljesítésétől. S történt ez említésre méltó visszhang nélkül! Mindössze sápatag tiltakozás követte azt is, amikor egy 105 éves országos szakkönyvtárat számoltak föl. Itt azzal a szomorú jelenséggel szembesülhettünk, hogy a szűkebb szakma némely markáns képviselője szolgáltatott készségesen ideológiai érveket a végrehajtáshoz. Nessus-ing lehet számukra, hogy ma is szinte kézzelfogható az OMIKK hiánya: a helyébe lépő intézmények láthatóan képtelenek hézagmentesen pótolni. Süllyedésnek érezhetjük azt is, hogy a szakma képviselője néhány éve ténylegesen hátrább esúszott a minisztériumi hierarchiában. De az igazi nagy csapás a könyvtáros szakma társadalmi presztízsének folyamatos eróziója – ezen az Európai Unióba való belépés sem javított igazán. Vaskos csalódás volt sokunk számára, amikor 1989-ben, a szabadság fényébe lépő országban a könyvtár és a könyvtáros társadalmi rangja épp akkor kezdett csökkenni, az iránta megnyilvánuló figyelem épp akkor csappant meg, amikor a *Bangemann*-féle jelentés lelkesült légköre, az információs társadalom megvalósítása iránti várakozás a tudás tekintélyének felértékelődését, a könyvtár és a folyamatok lényegét hordozó könyvtáros fókuszba állítását ígérte.

Ebből a rálátásból is üdvözlendő, hogy a szerző a hazai könyvtárügy helyzetét történelmi mélységbe ágyazza, fölillantja a szigetszerű eredményeket, azoknak modell-jelleget ad, és a legutóbbi idők csekélyke politikusi figyelmét pozitív jelnek értelmezve látni véli a fényt az alagút végén. Látteleteinek döntő többségével egyet lehet érteni, de a könyvtárak mai, itthoni helyzetének eredeztetése a tőke–munka dichotómiájából, egyensúlyuknak a tőke javára való felbomlásából, illetve a totális menedzserizmusból, téves és egyoldalú felfogás. A szocializmus és a kapitalizmus örökségéből levezetett pozitív szintézisnek nincs értelme – mivel a szocializmusnak nincs pozitív öröksége. A kapitalizmus mint termelési mód pedig

csupán azért fontos a könyvtárak és a kultúra szempontjából, mert történetesen a keretét adta annak a polgári demokráciának, amely a kultúrát és a könyvtárakat szakadatlanul továbbfejlesztette, megőrizte annak presztízsét, nem engedte a haszonelvűség eluralkodását a kultúra fölött, s a könyvtárat a modern világ memóriaintézményévé formálta.

Ha pozitív örökséget keresünk, menjünk vissza gr. *Klebensberg Kunó*hoz, aki tisztában volt vele, hogy a kultúra szanálása, a könyvtárak megerősítése nélkül igazi megújulást nem lehet várni a Trianon utáni reménytelen helyzetben. Addig és azóta is páratlan, az 1920-as évek második felében 10 százalék körüli költségvetési forrásokkal néhány év alatt felvirágoztatta az oktatást és a kultúrát hazánkban. Ezért nem kell keresni semmiféle harmadik utat, elég csak a nagy „Klébi” példáját másolni, vagy legalább az argumentációját elővenni a költségvetési vitákban, illetve csak át kell lépni a nemlétező határt Hegyeshalomnál, és körül kell nézni, hogy milyen értéke van még mindig a könyvtárnak és a könyvtárosoknak az ún. kapitalizmus, a tőke állítólagos uralma alatt, egy olyan országban, ahol a szocializmusnak értelemszerűen nincs öröksége.

Harmadikutas *kulturpolitikáról* sem szerencsés beszélni, még ha Balogh András már a címhez tartozó lábjegyzetben kijelenti, hogy „nincs egyfajta harmadik út”, de a tanulmányban rendre felbukkanó fogalom csak nem hagyja nyugodni a szerzőt, és a tagadás ellenére mégiscsak némi szubsztanciát kölcsönöz neki.

Tudjuk, micsoda *kulissza* volt a kultúra a szocialista kádárista időkben, hiszen a kultúra marxi szempontból felépítmény-jellege miatt csupán másodlagos, megtűrt entitás volt, a hatalom szemében nem sok vizet zavart. A marxi tanok hitvallójaként Aczél György sem vette komolyan, még ha vágyott is a kultúra emblematikus egyéniségeinek az elismerésére. De azért is volt olyan engedékeny, mert úgy vélte, hogy az autonóm szellemek, a néhány ezer példányban megjelenő folyóiratok nem képesek aláásni a rendszert. A cinikus aczéli *Tilt–Tűr–Támogat* politikájába az is belefért, hogy a magas dotációnak köszönhetően a kultúra olesó volt a népnek, a könyvtárak stabil háttérrel rendelkeztek, a könyvtárosnak komoly rangja volt. Megkockáztatjuk, hogy a társadalom védekezőképességének egyik megnyilvánulása volt a könyvtár a személyiség autonómiáját tagadó kollektivisták közegeiben. A '70-es évek közepétől, a „harmadik kosár” és Helsinki után pedig a szabadabb légkört a nemzetközi nyomás is kikényszerítette. Érthető, ha ez némi nosztalgiát kelthet, egészen addig, amíg fel nem idézzük azt a rendszer lényegéből fakadó szörnyűséget, hogy a magyar klasszikusokat, az irodalmi kánon java részét a nép évtizedeken keresztül csonkoltan, meghamisítva kapta kézhez – erről csak a '80-as évek végén, Szőrényi László *delfinológiai* kutatásai alapján értesültünk. Megóv a nosztalgiázástól az „uszkojei templom titka” is. Katsányi Sándor a Könyvtári Figyelő 2008. 1. számában beszámol arról, hogyan archivál a szovjet. Az 1945-ben német könyvtárakból milliószámra rekvirált állományok nagy része nem volt olyan szerencsés, mint a mi sárospataki kincseink, hanem hatalmas, romos, tető nélküli templomokba ömlesztették be azokat, s csak a '90-es évek elejétől kezdtek feltárni ezeket az elhagyott „tárolókat”...

A hazai és a szocializmusból kikeveredett többi társadalom sajátos könyvtári problémái mellett vitathatatlanul léteznek globális érvényű válságjelek a könyvtárügy területén. A könyvtári krízis azonban nem a tőke-munka szembenállásából nő ki, hanem a technológia „könyörtelenül” szakadatlan fejlődéséből, az új tech-

nikai megoldások alkalmazásából, valamint szociológiai okokból: jelesül abból, hogy az új, Y-nal jelzett generáció, a számítógépes környezetbe beleszületett, mai felnövekvő nemzedék eltérő, újfajta viszonyt alakít ki a könyvtárhoz.

Balogh ragyogó és vonzó példákkal igazolja a kultúra társadalmi szükségességét, amely az egyén egzisztenciális elszigeteltségének és kiszolgáltatottságának ellenszere. A társadalom felemelése csak a kultúra és oktatás révén lehetséges. Meggyőzően fejtegeti, hogy a kultúrát nem lehet magára hagyni, pozitív előjelű újraelosztással az államnak kötelessége segíteni. Nézete szerint a kultúrát érintette legsúlyosabban a rendszerváltozás, hiszen az akkori döntéshozók naivan úgy gondolták, hogy a kultúra magától újratermelődik. Érveléséhez annyit tennék hozzá, hogy a könyvtárak mai helyzetét, a könyvtárak társadalmi értékének megroggyanását a csaknem két évtized sokárnyalutó politikai elitje(i)nek nemtörődömsége, csőlátása, hamis értéktudata, önös felfogása okozta. A könyvtárakat szándékosan el-sorvasztó tevékenységükben váratlanul igazolást találnak egy, a médiában gyakran szereplő esztéta nyilatkozataiban, aki a könyvtárak halálát fennen hangoztatja. Erre csak azt mondhatjuk, hogy talán ott még nem tartunk, és a könyvtárakban van erő a megújulásra.

Balogh – helyesen – utal arra a rokonságra, amely a könyvtár és a tudományos kutatás között van: mindkettő a hosszú távú megtérülés terepe, és ezért torzulás, anomália, hogy a könyvtár és a kutatás is a profitkényszer szorításában van. Az is igaz – bár nem csupán a tőke által diktált imperatívusz –, hogy nem a tudás egész, hanem az elmélyített szaktudás a lényeg ma, amely a tudásipar elsajátításához szükséges, erre viszont csak a magas státusú réteg képes. Csak egy szűk elit számára hozzáférhető a kulturális javak zöme. Ennek a társadalmi különbségnek, esélyegyenlőtlenségnek a korrekciójához kell a könyvtár terepe. Kultúrát csak államilag támogatott intézményrendszer tud igazságosan eljuttatni mindenkihez.

Vannak még szigetek a könyvtárügyben, írja Balogh, ahol a könyvtári–könyvtárosi attitűdöt képviselik a „tudás- és információiparra szerveződött könyvtári szolgáltatás-menedzsment ellenében”. Ezen a ponton, a könyvtár és informatika, információtudomány, a hagyományos eszközök, kontra modern eszközök kérdéskörében a szerző védhető nézetei mellett több esetben tőle eltérő konklúziót is levonhatunk. Nem hinném, hogy a merev szembeállítás adekvát módon ragadja meg a helyzetet: a könyvtárat szembeszegezi az „információipar” és a „tudásipar” kihívásaival. Igaz, hogy a könyvtártudomány nem tudta kivívni a alkalmazott társadalomtudományok között önálló diszciplínaként való elismertetését, és talán a könyvtári információs gazdaságtan maga alá gyűrheti a könyvtártudományt, ám az is előfordulhat, hogy ezek a szakágak önállóságuk megtartásával egymás segédtudományai maradnak.

A tudás gazdaság és üzleti információk kielégítését a könyvtár már régen nem tagadhatja meg, sőt igen fontos, hogy ez a szolgáltatás is a közkönyvtári szolgáltatási kör integráns része legyen a szakkönyvtári hálózattal való szoros együttműködésben. Természetesen ezen a tág körön túli igények, profitjellegű feladatok kielégítése már nem lehet feladata az intézménynek. Ettől függetlenül legalábbis potenciális az a veszély, hogy a könyvtárügy leszűkülhet a profittermelő tudásipar információigényére: meg kell akadályozni az olyan törekvéseket, amelyek az olvasó ügyféllel való degradálását szorgalmazzák, és vállalati viszonyokat próbálnak ráerőltetni a könyvtárra.

Vitára ingerlők Balognak az informatika és a dokumentum viszonyáról írt bekezdései. A dokumentumot többé már nem foghatjuk föl csupán fizikai egységként, inkább olyan objektumként, amely a virtuális térben is látható, hallható, küldhető, kapható. A digitális világ intenzív szakaszba lépett, a világ dokumentumállományának kibertérbe való transzponálása javában zajlik. A könyvtár ezt nem nézheti tétlenül. Nem állhat félre, rá kell lennie azokra a funkciókra, amelyekkel felválthatja elavult vonásait és korszerű szolgáltatást nyújthat a társadalomnak.

A pult mögött ülő könyvtáros kilépése az olvasók közé, már befejezett tény, *fait accompli*. Balogh a FSZEK példáját hozza arra, amikor „a nyilvánosság új modernizált tereiről” beszél, és saját könyvtárát jogosan az ember- és szolgáltatásközpontú intézmény mintájaként említi. A gépesítés, könyvtári automatizálás csupán keret, a csúcstechnológiát reprezentáló géppark, a jó tezaurusz, a funkcionális könyvtárepület előfeltételei annak, hogy a tartalmi kincseket az olvasók ki tudják aknázni. Helyesen hangsúlyozza azt, hogy a kultúra „...önmagában álló, és minden korosztálynak csak aktív tevékenységgel elsajátítható szükséglete”. A könyvtár célkitűzése nem merülhet ki abban, hogy serkentő miliót nyújt a szakismeretek elsajátításához. A cél nem az életfogytig tartó tanuló, hanem Balogh ihletett fogalma szerint az „életfogytig tartó olvasó”!

A könyvtár pusztán saját erejéből nem lehet az új ember kovácsa az erre a lelki diszpozícióra ösztönző társadalmi környezet nélkül. De mindenképpen eléje kell mennie az új törekvéseknek, annál is inkább, mert a könyvtár mint par excellence társadalmi tér ideális fölvevőhelye ezeknek. Kapcsolódnia kell a társadalmi hálózatokhoz (*social networking*), az interneten található baráti, társadalmi és csoport-hálózatokhoz; el kell fogadnia a *wikit* mint információalkotó módszert, a kollaboratív szoftverben kialakítható tömegbölcsességet; aktívan fel kell használnia saját on-line eszköztárában a kisalkalmazások tömkelegét, az *appleteket*, többek között a meglévő elemek újrendezését, remixelését szolgáló *mashup*-ot; hozzá kell szoknia az ideiglenesség állandóságához, a „permanens bétaállapothoz”, ahhoz a tényhez, hogy a szoftverek, programok és egyéb alkalmazások soha sincsenek készen, és nem kerülnek ki a béta verzióból. A részvételen alapuló hálózatokhoz (*participatory networks*) való kapcsolódás során a könyvtáros „részvételi könyvtárosá” válhat, és a könyvtárát is részvételi – vagy vakmerő szóhonosítással: *participatorikus* – könyvtárrá integrálhatja.

Mindezen túllépve csak egyet tudunk érteni azzal, hogy Balogh szerint a könyvtár – szentély. És azzal is, hogy a *„mai Magyarországon egyetlenegy, az esélyegyenlőséget és a társadalmi igazságosságot [...] még fenntartani képes intézmény létezik, a közkönyvtári hálózat. A területi elven megszervezett könyvtárak az utolsó olyan bázisai lehetnek a társadalom integrálásának, melyek fenntarthatják a (közös) kulturális hagyományt, valamint ellensúlyozhatják [...] az oktatási rendszer különbségeit”*.

Bánhegyi Zsolt

A MEGYEI KÖNYVTÁRI HÍRADÓKRÓL

Sorozatunkban azokat a rövidebb-hosszabb „bemutató” cikkeket közöljük, amelyek a megyei hálózati híradók múltjáról, jelenéről és jövőjéről tudósítanak. 2007 őszén a szerkesztőség levélben kereste meg a megyei könyvtárak igazgatóit, azzal a kéréssel, hogy maguk számoljanak be vagy éppen lapszerkesztő munkatársuk írjon ismertetést a megye hálózati híradójáról; úgy ahogyan maguk gondolják, úgy ahogyan önmaguk látják lapjukat. Vannak megyék, ahol jelenleg nem is lát napvilágot könyvtári hálózati híradó, vannak megyék, ahonnan visszajelzést sem kaptunk. Ahonnan viszont érkeztek bemutató cikkek – azokat sorra-rendre olvasóink elé tárjuk.

Könyvtári híradók Zala megyében

*„A könyvtárra adott pénz megtérül”
Czine Mihály*

Ezzel a mottóval jelenik meg rendszeresen a Deák Ferenc Megyei Könyvtár szakmai folyóirata, a *Zalai Könyvtári Levelező*, amely talán nem ismeretlen az olvasók előtt, hiszen törekedtünk arra, hogy a zalai könyvtárak mellett minden megyei könyvtárba és a Könyvtári Intézetbe is eljuttassuk. Kiadványunk összefoglalja a megye könyvtári eseményeit, kitér a fontos évfordulókra, megemlékezik neves könyvtáros személyiségekről, tudósít szakmai újdonságokról, rendezvényekről, továbbképzésekről. A cikkeket elsősorban a megye könyvtárainak munkatársai, illetve egy-egy téma országosan elismert szakemberei írják. Jelleghénél fogva talán az országos megjelenésű *Könyvtári levelező* lapra hasonlít leginkább.

Rövid történeti áttekintés a Zala megyei könyvtári híradókról

Zala megyében a könyvtárosoknak már jóval a rendszerváltozás előtt volt számos szakmai híradója. Kezdetben járási híradók jelentek meg, amelyeket a járáshoz tartozó városi könyvtárak adtak ki a '60-as évek elejétől. Intézményünkben ma is megtalálható néhány lapszám ezekből: *Kanizsai Könyvtáros*, *A Lenti Járási Könyvtár Híradója*, *Muramenti Könyvtáros* (Letenye), *Zalaegerszegi Járás*

Könyvtári Tájékoztatója, Zalavölgyi Könyvtáros (Zalaszentgrót). Megjelentek művelődési tájékoztatók is, mint a Zalai Művelődés és a Zalalövői Híradó.

A megyei könyvtár kiadásában először párlapos körlevél formájában jelent meg megyei híradó, 1957-től *Zalai Népkönyvtáros*, majd *Zalai Könyvtáros* címmel. Az 1965–1970 között kéziratként megjelent Zalai Könyvtáros évi két számával már időszaki kiadványnak tekinthető.

Néhány éves szünet után, 1983-ban a megyei tanács úgy határozott, hogy a megye művelődési otthonai és könyvtárai számára jelentet meg egy tájékoztató kiadványt *Hálózatok* címmel. Mint fenntartó, a Megyei Könyvtár és a Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ közös kiadványának tartalmi kérdéseit is előírta a szerkesztők számára. A rendszerváltozásig megjelent lap az 1987. évi 2. számtól ISSN számmal is rendelkezett (ISSN 0237–3092).

1990-től a *Zalai Könyvtári Levelező* már kifejezetten könyvtári szakmai kiadványként jelenik meg, évente kétszer 350 példányban (HU ISSN 0866–1979). A nyomtatott forma mellett 2004-től honlapunkon elektronikus formában is olvasható: <http://www.dfmk.hu/kiadvanyok.html>

A megyei módszertani híradók mellett a gyermekkönyvtár is jelentet meg hosszú évek óta különböző kiadványokat; köztük az iskolai és gyermekkönyvtárosok számára készült évente megjelenő módszertani füzet, a *Tarkaforgó* töltött be jelentős szerepet a '80-as és '90-es években, amely szinte teljes terjedelemben elérhető az intézmény honlapján: <http://www.dfmk.hu/~gyerek/link9.html>

A gyermekolvasók számára a Deák Ferenc Megyei Könyvtár *Olvasó Lurkó* címmel jelentet meg havi lapot 2005 májusától. A legfrissebb számot az intézmény honlapján is megtalálhatják és szabadon terjeszthetik az érdeklődők: <http://www.dfmk.hu/~gyerek/link8.html>

Napjainkban a gyors információterjesztést elősegítő hírleveleknek és levelezőlistáknak is nagy szerepe van. Ezért indítottuk el a megyei szakmai levelezőlistát, a ZALATÁR-t, a *Gyermekkönyvtári Információ* (GYI) című hírlevelet és a *DFMK Hírlevelet*. A ZALATÁR levelezőlistát 2002-ben hoztuk létre, amelynek jelenleg 91 feliratkozott használója van. Nagy szerepet játszik abban, hogy például a megjelenő pályázatokról, tanfolyamokról, rendezvényekről tájékoztassuk a kollégákat. Ezen a levelezőlistán adjuk közre a Zalai Gyermekkönyvtáros Műhely 2004 márciusától megjelenő *Gyermekkönyvtári Információ* című hírlevelét, amely nyomtatásban és az intézmény, valamint az MKE Gyermekkönyvtári szekció honlapján is elérhető. Célja, hogy a gyerekekkel foglalkozó könyvtárosok munkájához kapcsolódó papíralapú és elektronikus szakirodalmi információk (cikkek, internetes források stb.) legalább kéthavonta eljussanak minden zalai (és hazai) gyermekkönyvtárba.

Havi rendszerességgel jelenik meg a *DFMK Hírlevél*, amelyet 2007 áprilisában indítottunk útjára. E-mailben terjesztjük, célközönsége a megyei könyvtár olvasóinak azon rétege, amely a személyes használat mellett vagy helyett rendszeresen használja honlapunkat és az elektronikus információforrásokat. Beszámolunk az adott hónapban várható rendezvényekről, a könyvtárban tartandó könyvbemutatókról, valamint a társintézmények, más könyvtárak és múzeumok programjairól. Ezen kívül ma már az új kommunikációs csatornákat (pl. Skype) is kihasználjuk a gyors információszolgáltatás érdekében.

A könyvtári híradók szerkesztése

A Zalai Könyvtáros első számai (1965–1966) „Módszertani füzetek” alcímmel jelentek meg. Nem jelezték a szerkesztő nevét, csak a felelős kiadót (Németh László igazgató). 1968-tól 1970-ig Gaál Károly, a Megyei Könyvtár akkori módszertanos munkatársa szerkesztette a kiadványt. A szerkesztőbizottság tagjai a megyei könyvtár igazgatóhelyettese, Bangó Béla, valamint a városi könyvtárak vezetői voltak. A Zala megyei művelődési otthonok és könyvtárak tájékoztatójának, a Hálózatoknak mindvégig a felelős szerkesztője volt Bangó Béla és Kiss Ferenc, a Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ főmunkatársa (majd osztályvezetője). A felelős szerkesztők között az évek során további munkatársak neve is szerepel: Gaál Károlyé, aki már a Zalai Könyvtáros szerkesztője is volt, valamint Jagasics Béláé, Domina Erzsébeté és Horváth Ferencé.

A rendszerváltozás után kiadott Zalai Könyvtári Levelező felelős szerkesztője 1994-ig Horváth Ferenc volt, majd 1995-ben Kiss Gábor. 1996-tól a megyei szakmai folyóirat szerkesztője Kiss Gábor igazgató, mellette a módszertani csoport vagy az olvasószolgálat egy-egy munkatársa, Zsirainé Kulcsár Mária és Szili Erika két-két évig szerkesztette a lapot, 1998-tól Sebestyénné Horváth Margit vállalta ezt a feladatot. A Zalai Könyvtári Levelezőből általában évi két szám jelent meg, de voltak olyan évek, amikor három-négy, vagy csak egy, illetve összevont szám került az olvasók kezébe. Ennek oka talán abban kereshető, hogy a folyóirat szerkesztésére és megjelenítésére nem volt külön munkacsoport, hanem a módszertani munkát végző kollégák feladata volt az anyag összegyűjtése, a szerkesztői feladatok elvégzése és sokszorosításra való előkészítése. Voltak olyan évek is, amikor nem érkezett elég írás, vagy az egyéb munkák miatt nem jutott idő lapszerkesztésre.

Az olvasók számára elektronikus formában készülő DFMK Hírlevél gondozója Szili Erika könyvtáros; a gyermekkönyvtári kiadványok szerkesztői a gyermekkönyvtár munkatársai közül kerülnek ki. A Tarkaforgó című módszertani füzetet korábban is Oláh Rozália szerkesztette, mellette az évek során Bangó Béláné, Henczi Sándorné, Kovács Jánosné, Tímár Jánosné is részt vett a munkában. Szintén Oláh Rozália szerkeszti a Gyermekkönyvtári Információt. Az Olvasó Lurkó-Tóth Renáta jegyzi szerkesztőként.*

A Zala megyei könyvtári híradók formai jellemzői

A megyei híradók mérete és terjedelme is változó volt. A Zalai Könyvtáros, majd a Hálózatok A/4 méretűek voltak, a Zalai Könyvtári Levelező kezdetben (1990–1994) A/5, majd B/5 (1995–1996), végül 1997-től A/4 méretű. A Tarkaforgó szintén A/4 méretű. Az Olvasó Lurkó kezdetben A/4 méretű volt, majd a felére csökkent a nagysága. A Gyermekkönyvtári Információ nyomtatott változata szintén „közepes boríték” nagyságú.

* Vö.: Tóth Renáta: Gyermekfolyóirat születése a Deák Ferenc Megyei Könyvtárban. = Könyv. Könyvtár, Könyvtáros, 2006. 5. sz., 36–38. p.

A terjedelmet illetően elmondható, hogy nem azonos oldalszámmal jelentek meg a lapszámok. A gyermekkönyvtári kiadványok – a Tarkaforgó kivételével – csak néhány laposak. A Zalai Könyvtári Levelező és elődei (Zalai Könyvtáros, Hálózatok) magasabb oldalszámúak. Az utóbbi években a „Levelező” 80–100 oldal közötti terjedelmű.

Az időszaki kiadványoknak a külső megjelenése, sajnos, nem igazán tetszetős, mivel az eddig megjelent megyei híradók többsége nem nyomdában készült, hanem a megyei könyvtár sokszorosító üzemében, ahol nincsenek igényes kiadvány előállításához szükséges technikai feltételek.

Az évek során a szerkesztők megpróbálkoztak grafikákkal, fekete-fehér fotókkal is illusztrálni a lapszámok címlapját. A Zalai Könyvtáros 1968–1970-ben megjelent számai Gaál Károly, illetve Haraszti László grafikái díszítik. A Hálózatok egy-egy külsővel jelent meg, csak a különböző évfolyamok betűszíne változott. A Zalai Könyvtári Levelező első számainak címlapja egyszerű grafika volt, később fametszetek másolataival, új könyvtáráépületekről készült grafikákkal, neves személyiségek (Keresztury Dezso, Fülöp István) portréinak fotómásolataival díszítettek. Az 1995–96-ban kiadott lapszámok rendkívül egyszerű külsővel (a folyóirat cím keretben) jelentek meg. Az 1996-ban alkalmazott keret a következő hat évben is megmaradt. 2003-tól ismét fotómásolatokkal próbáltuk a kiadványunkat tetszetősebbé tenni, de sajnos, a másológép adottságai ezt nem igazán tették lehetővé. A kiadvány címlapjára olyan fotókat választottunk, amelyek az adott év jelentős eseményeihez fűződtek. 2003-ban például a címlapon a névadóját ünneplő Deák Ferenc Megyei Könyvtár, valamint az épület előtt álló felújított Deák-szobor látható; a következő években felújított könyvtáráépületekről, jeles könyvtári eseményekről készült képek kerültek a címlapra: a zalaegerszegi és a zalalövői városi könyvtár, a kerkaszentkirályi természetház és könyvtár, a Nagy Könyv program rendezvényei és a 2006-ban „Az év könyvtára” címet elnyert Fejér György Városi Könyvtár emléktáblája. Külön megemlítem, hogy a 2004. év 2. szám címlapján a szlovéniai könyvtárakba kiránduló közel száz zalai könyvtáros csoportképe látható.

Állandó rovatai a Zalai Könyvtárosnak, a Hálózatoknak nem voltak, a Zalai Könyvtári Levelezőben is csak 1995-től csoportosultak az írások rovatok szerint: Összefogás a könyvtárakért, Műhely, Nemzetközi kapcsolatok, Hírek, tudósítások, Függelék. 1996-ban a Búcsúzó, Tudósítások, Műhely, Gondolatok a könyvtárról, Hírek rovatba kerültek a megjelent írások. A következő évben az előzőekhez képest további rovatcímmel – Bemutatkozik – bővült a kiadvány, majd 1998-tól egyszerűsödött a cikkek csoportosítása: állandó rovatok a Tudósítások, Műhely és Hírek, amelyeket a Figyelő egészített ki 2001-től. E rovatokon kívül egy-egy szám erejéig gazdagodott a fő címek száma, például 2000-ben a nagy évfordulók kapcsán a Múltunkból, 2001-ben az Olvasás Éve, 2003–2004-ben az Ünneplő könyvtárak, 2005-ben a József Attila-évforduló és a Nagy Könyv, 2006-ban ismét az Ünneplő könyvtárak, 2007-ben Ünneplő rovatval.

A gyermekkönyvtári kiadványok közül az Olvasó Lurkó állandó rovatai: Hagyományozó, Lepetyelő, Engem minden érdekel, Verselgető, Hümmögő, Viccelődő, Kobaktörő, Készítsük együtt! A Gyermekkönyvtári Információ nem rendelkezik rovatcímmel, de a szakirodalmi tájékoztató két fő részre osztható, előbb a nyomtatott, majd az internetes források recenzióit közli és honlapjánló zárja.

A DFMK Hírlevél állandó rovatai: Aktuális, Kitekintő, Tudja-e, Olvasta már?.

A Zalai Könyvtári Levelezőben megjelent publikációk

Míg a Hálózatokban közművelődéssel és könyvtárakkal kapcsolatos írások egyaránt voltak, a Zalai Könyvtári Levelezőben megjelenő írások többsége a megyénkben dolgozó könyvtárakról, illetve könyvtárosokról szól, így főleg a helyi kollégák olvassák, de a visszajelzések alapján tudjuk, hogy az ország más területén is érdeklődéssel forgatják. A régebbi lapszámok ma is jól használhatók könyvtártörténeti kutatásokhoz, hiszen beszámolnak minden fontos könyvtári eseményről, új könyvtárak építéséről, évfordulókról, elismert könyvtáros személyiségekről, egész megyét átfogó rendezvényekről stb.

A statisztikai adatszolgáltatás alapján minden évben megjelenik egy tanulmány, amely értékeli a megye könyvtári helyzetét. Hosszú éveken keresztül Bangó Béla készítette az elemzéseket, az utóbbi években pedig Sebestyénné Horváth Margit vette át ezt a feladatot. A Zala megye települési könyvtárainak helyzetét értékelő tanulmányokat azért kell külön kiemelni, mert a települési könyvtári ellátás formáinak ismertetése mellett kitérnek a könyvtárak működési körülményeire, az állomány- és forgalmi adatokra, pályázatokra, rendezvényekre, továbbképzésekre, kiadói tevékenységre. A szöveges évvértékeléseket táblázatok, diagrammok teszik szemléletesebbé.

Az újabb lapszámokat ajánlhatjuk egy-egy téma iránt érdeklődőknek: így aki a kistépülések könyvtári ellátásáról, ezen belül az ellátórendszerekről, a mozgókönyvtári ellátásról, a minőségfejlesztésről, az elektronikus tájékoztatásról, vagy éppen az olvasóvá nevelésről keres cikkeket, az a Zalai Könyvtári Levelezőt is bátran forgathatja szakirodalomként.

Több írás jelent meg a könyvtárak informatikai fejlesztésével kapcsolatban; ezen belül az integrált rendszerekről (elsősorban a megyében legelterjedtebb TEXTLIB rendszerről), az elektronikus információszolgáltatás lehetőségeiről, tartalomszolgáltatásról, s bemutattuk néhány könyvtár honlapját is. Népszerűsítettük az EBSCO, a Kormányzati Portál és a NAVA szolgáltatásait. A könyvtárakban egyre fontosabbá váló használóképzés módszertanát segítve a József Attila Városi Könyvtár internetoktatás tematikáját adtuk közre.

Helyet adtunk olyan példamutató kezdeményezések bemutatásának is, mint a megyei könyvtárban megvalósuló, fogyatékos gyerekek társadalmi integrációját segítő drámapedagógiai és kézműves foglalkozások, vagy a NAGYKAR kistérségi elektronikus szolgáltató rendszer.

A könyvtárak minőségmenedzsmentjével több írás foglalkozott, köztük kérdőíves vizsgálatok és teljesítménymérések tapasztalatai jelentek meg az utóbbi években.

Az idegennyelv-tanulást segíti a megyei könyvtárban elhelyezett Gateway UK tájékoztató sarok, amelynek szolgáltatásaira többször is felhívtuk a figyelmet. A British Councillel kialakult szakmai kapcsolat eredményeként beszámolhattunk a növekvő állományról, valamint több rendezvényről is.

A tudásalapú társadalomban a szellemi tőkének meghatározó szerepe van. Ezért tarjuk fontosnak, hogy rendszeresen jelenjenek meg írások az élethosszig tartó tanulásról, a gyermekek olvasásfejlesztési lehetőségeiről, az olvasóvá nevelésről.

Rendszeresen beszámoltunk a könyvünnepek (Ünnepi Könyvhét, Zalai gyermekkönyvhetek) programjairól, a lenti, a nagykanizsai és a zalaegerszegi könyvtárak által szervezett olvasótáborok, felolvasó estek tapasztalatairól.

A utóbbi tíz év lapszámain áttekintve elmondható, hogy a legtöbb írás a nagyobb könyvtárakból érkezett a „szerkesztőségbe”. A megyei és városi könyvtárak életét bemutató írások mellett beszámolunk ugyanakkor a sikeresen működő községi könyvtárak (Zalaháshágy, Gelse, Kisbuccsa, Pusztamagyaród, Muraszemenye, Pacsa) munkájáról is. Felhívtuk a figyelmet azokra a lehetőségekre (például teleház és könyvtár együttműködése, ellátórendszerek, KSZR-szolgáltatások), amelyek hozzájárulhatnak a községek könyvtári szolgáltatásainak fejlesztéséhez. Egy történeti összefoglaló tanulmány is megjelent a 2006. évi 2. számban arról, hogyan változott a megyében a községi könyvtári ellátás 1946-tól napjainkig.

Méltóképpen emlékezik meg a kiadvány a könyvtárak ünnepeiről: a körzeti könyvtárak és a megyei könyvtár létrejöttének 50. évfordulójáról, valamint a nagyobb városi könyvtárak (keszthelyi, nagykanizsai és a zalaegerszegi) évfordulóiról. Névadójáról a Deák Ferenc Megyei Könyvtár, a Fejér György Városi Könyvtár, a nagykanizsai Halis István Városi Könyvtár és a zalaegerszegi József Attila Városi Könyvtár emlékezett meg ünnepség keretében. A jubiláló könyvtárak szakmai kiadványokat is megjelentettek, ezekről is közöltünk rövid ismertetőket a Zalai Könyvtári Levelezőben.

Külön ki kell emelni, hogy az utóbbi években két zalai könyvtár is elnyerte „Az év könyvtára” címet: a nagykanizsai Halis István Városi Könyvtár és a keszthelyi Fejér György Városi Könyvtár.

A megyénkben kiemelkedő szakmai munkát végző könyvtárosokról is írtunk: méltattuk a nyugdíjba vonuló Henczi Sándorné, Müller Róbertné, Szabó Ilona, Kemény Lajosné szakmai tevékenységét; riportot készítettünk például Nyakasné Tűri Klárával, Czupi Gyulával, Pál Évával; megemlékeztünk az elhunyt Joós Istvánnéról, Sinka Istvánról, Halász Béláról.

Rendszeresen tudósít a Zalai Könyvtári Levelező az MKE vándorgyűlésekről, országos konferenciákról és továbbképzésekről (pl. Országos Gyermekkönyvtáros Konferencia, e-tanácsadó képzés stb.).

A megyei rendezvények közül kiemeltük a nagyobb konferenciákat, szakmai napokat, amelyeket mindig egy-egy aktuális témában (Az olvasás változó arca. A kultúra menedzselése, Az esélyegyenlőség elveinek érvényesítése az információ és dokumentumszolgáltatásban, Könyvtárak a nyelvtanulás – nyelvtanítás szolgáltatásban, Utak, lehetőségek, elképzelések a települések kulturális életében, Minőségbiztosítás a közkönyvtárakban stb.) szerveztünk meg. Fontosnak éreztük, hogy néhány oldalas tudósítás mellett helyet adjunk az elhangzott előadások teljes szövegű megjelentetésének is. Így a megyei kollégák mellett országosan elismert szakemberek publikációi is megtalálhatók kiadványunkban: mások mellett Balogh Mihály, Dippold Péter, Fehér Miklós, Horváth Sándor Domonkos, Vidra Szabó Ferenc előadásainak írásos változata.

Megyénk csatlakozott az országos programokhoz, így az Olvasás Éve, az Internet Fiesta, A Nagy Könyv, az Országos könyvtári napok rendezvényeihez, amelyekről szintén beszámoltunk a lap hasábjain.

A települési könyvtárak mellett a szakkönyvtárakkal, felsőoktatási könyvtárakkal kapcsolatban is rendszeresen jelentettünk meg írásokat. E téren legaktívabbak a zalaegerszegi pénzügyi és számviteli főiskola, az orvosi könyvtár és a Zala Megyei Bíróság könyvtára voltak.

Több írás jelent meg lapunkban, amelyek a zalai könyvtárak és a határon túli könyvtárak együttműködését mutatják be: így például a Lenti Városi Könyvtár lendvai, a Halis István Városi Könyvtár gleisdorfi, a Deák Ferenc Megyei Könyvtár ippai kapcsolatát. A szlovéniai magyar könyvtárosok közül Zágorec-Csuka Judit rendszeresen küld cikkeket a szerkesztőségbe.

Külföldi könyvtárakban járt kollégáink (Kereki Judit, Madarász Lászlóné, Major Árpád, Sándor Gertrúd, Beke Gabriella, Kerekiné Beke Szilvia, Schmidtné Farkas Mária, Cserhalmi Henriette) szintén beszámoltak tapasztalataikról.

A 2002-ben indított Figyelő rovatban jogszabályokra, fontos webhelyekre, kiadványokra, pályázatokra hívjuk fel a figyelmet. Nyomon követhetők pl. a pályázati eredmények vagy az érdekeltségnövelő támogatás listái is.

A Tarkaforgó – bár nyolc évvel ezelőtt jelent meg utoljára – a gyermekkönyvtárosok számára ma is nagy segítséget nyújthat gyermekfoglalkozásokhoz, vetélkedőkhöz, levelezős játékokhoz. Szünetelése idején a Zalai Könyvtári Levelezőben adtunk lehetőséget arra, hogy a jól sikerült gyermekfoglalkozások, vetélkedők forgatókönyvei közkinccsé válhassanak.

Nagy örömünkre szolgál, hogy az Országos Széchényi Könyvtár MANCI adatbázisa feldolgozza a megyei kiadványokat is. A Hálózatokban megjelent írásokat 1985-től, a Zalai Könyvtári Levelezőt a kezdetektől feltárták. Az on-line elérhető lapszámok cikkeit már a MATARKA is feldolgozza. A honlapstatisztikánk havonta 500–1000 letöltést regisztrált az utóbbi években.

Összegzés

Örülünk annak, hogy a megye könyvtárosai a sok-sok egyéb feladat mellett fontosnak érzik azt is, hogy szakmai kiadványokban publikáljanak. A szerkesztők köszönettel fogadnak minden beérkező írást; sajnos, anyagiak hiányában honoráriumot ezért a megyei könyvtár fizetni nem tud. Szeretnénk, ha a Zalai Könyvtári Levelező és az egyéb kiadványok megjelenének a jövőben is. Természetesen terveink is vannak. Jó lenne digitalizálni a Zalai Könyvtári Levelező valamennyi lapszámát, hiszen a honlapstatisztika is azt bizonyítja, hogy mindenképpen érdekes lenne ezzel foglalkozni.

Sebestyénne Horváth Margit

Magyar Digitális Képkönyvtár

Képek a könyvtárból – mindenkinek

A Reneszánsz Év programsorozata főként nagyobb rendezvényekből és kiállításokból épül föl, de a kapcsolódó pályázatok lehetőséget adnak számos más ötlet megvalósítására is a kultúra területén, és ezekben a könyvtárak is szerephez jutnak.

Az egyik ilyen lehetőség a Magyar Digitális Képkönyvtár kialakítását célzó felhívás. A pályázat beadási határideje 2008. március 31-e volt, és reményeink szerint május végéig eldől, ki kaphat támogatást a csatlakozásra. (A cikk elkészülte után megszületet a döntés, az összességében 220 millió forintot elnyert intézmények listája az OKM honlapján érhető el. – *A szerk.*) A létrehozandó szolgáltatás célja a magyar könyvtárakban őrzött képek (plakátok, metszetek, térképek, fényképek, képeslapok stb.), illetve képként digitalizált szöveges dokumentumok (kódexek, oklevelek, kéziratok) széles körű hozzáférhetővé tétele az oktatás és a nagyközönség számára egy központi szolgáltatás keretében, amely egyúttal a könyvtárakban feltehető értékek megismertetését és népszerűsítését is szolgálja.

Az Országos Széchényi Könyvtár alakítja ki azt a közös szolgáltatást, amelynek a tartalmát a könyvtárak adják, és amelyet várhatóan nagy érdeklődés kísér majd. Bár a Magyar Digitális Képkönyvtár főleg a nagy hazai szakkönyvtárak és egyetemi könyvtárak összefogásával jön létre, a múzeumi és egyházi könyvtárak csatlakozására is feltétlenül számítunk. A támogatás lehetővé teszi a szükséges infrastruktúrával nem rendelkező kisebb intézmények számára is, hogy az általuk őrzött értékes dokumentumokat digitális formában a nagyközönség elé tárják a közös felületen.

A szolgáltatásban elsősorban a mindenki számára egyformán hozzáférhető, nem jogvédelem képanyagokat tesszük közzé. Főként a már digitalizált képeket emeljük be az adatbázisba, de a későbbiek során az újonnan digitalizált művekkel is bővül a gyűjtemény. Több olyan dokumentumot is mutatunk majd az olvasóknak, amelyeket korábban sehol nem láthattak. Úgy gondoljuk, hogy az adatbázis és a mögötte lévő sokszínű tartalom egyaránt hasznos lesz a tanároknak és a diákoknak, valamint mindenkinek, aki akár csak kedvtelésből nézegetne fotókat, képeslapokat, plakátokat vagy más érdekes képeket.

A pályázati forrás felhasználásával a könyvtárak előre meghatározott, szabványos formátum(ok)ban készítik el a képkonverziókat. A központi szolgáltatás számára a képeket metaadatokkal együtt kell átadni, ezért a leírásokat is elkészítik, vagy a helyi adatbázisból szabványos adatsere formátumban adják át a központi adatbázisnak. A képekből automatikusan kiolvasható adatok (méret, felbontás stb.) közvetlenül beépülnek a rekordokba, majd a könyvtárak egy adminisztrációs felületen keresztül ellenőrizhetik, kiegészíthetik a saját gyűjteményükre vonatkozó információkat.

Az Országos Széchényi Könyvtár gondoskodik a képállományok és a metaadatok kezeléséről, archív példányok elhelyezéséről és a szolgáltatás létrehozásáról.

A Magyar Digitális Képkönyvtár háttérében létrehozunk egy archívumot is, ebben a nagyfelbontású képeket őrizzük, de ezeket nem lehet majd közvetlenül elérni a szolgáltatási felületen. Az archívum elsődlegesen biztonsági másolatként szolgál, létrehozásának és kezelésének a tapasztalatait azonban felhasználjuk a később létrehozandó Digitális Tárházak tervezésénél.

Az archívumban őrzött, nagy felbontású, magas minőségű verziók – a megőrzés mellett – a könyvtárak számára biztonsági másolatként is működnek: ha esetleg megsérül a saját példányuk, innen pótolhatják.

A tervezett szolgáltatásról

A képeket két-három méretben lehet majd megjeleníteni a képernyőn. A bélyegkép mellett képernyő méretű JPEG formátum is választható, és a behatóbb tanulmányozáshoz lesz egy speciális Flash megoldással átalakított verzió, amely megfelelő nagyításban mutatja a képet, de nem teszi lehetővé a reprodukálásra alkalmas minőségű változat elmentését, másolását. Ezt a megoldást főként a részletgazdag, különleges képek esetében alkalmazzuk.

A képeket magán- és oktatási célra szabadon lehet használni. Ha más célra, például nyomdai sokszorosításra szeretné valaki felhasználni az oldalon közölt dokumentumokat, akkor az őrzőkönyvtárhoz kell fordulnia az engedély megszerzése érdekében. A partner könyvtár szolgáltatja a nyomtatott másolatokat is.

Amennyiben a partnerkönyvtár is szolgáltatja valamilyen formában a közös felületen is elérhető képeit, akkor a Magyar Digitális Képkönyvtár oldalain népszerűsítjük a könyvtár kapcsolódó oldalait is, vagyis átirányítjuk a felhasználókat a partner könyvtár oldalaira.

Több népszerű alkalmazással is kiegészítjük a honlapot: on-line vetítést lehet elindítani, vagy a kiválasztott képet el lehet küldeni képeslapként, de más érdekességeket is kínálunk majd. Természetesen böngészésre és keresésre is lesz mód, valamint tematikus összeállításokat és ajánlókat is készítünk. Hosszabb távon üzleti jellegű hasznosítást is tervezünk: például a képek felhasználásával naptárat és más ajándéktárgyakat is lehet majd rendelni.

A tartalomról

Az OSZK természetesen saját gazdag digitális képanyagát is bemutatja a Magyar Digitális Képkönyvtárban.

A Színháztörténeti Tárból a hazai és a határon túli történeti játszóhelyek, színházépületek képei mellett plakátokat, színlapokat, fényképeket, grafikákat válogattak a kollégák.

A Fényképtár gyűjteményéből 3000 digitalizált kép kerül az új szolgáltatásba, amelyek a világháborús gyűjtemény reprezentáns darabjai.

A Régi Nyomtatványok Tárában őrzött röplapokból a XVI–XVII. századi magyar vonatkozású darabokat lehet majd megtekinteni, amelyek történelmi eseményeinkhez kötődnek.

Az Apponyi-gyűjteményben őrzött metszetekből is érdekes válogatás készül.

A Kisnyomtatványtárból az 1926-ig terjedő, 3600 darabos plakátállomány mellett mintegy 700 darab, városokat ábrázoló képeslap között is lehet böngészgetni.

A Térképtárból mintegy 400 korábban digitalizált térkép kerülhet a képkönyvtárba.

Nagy érdeklődésre tarthat számot a nyelvemlékekről készült 100 digitális kép is, továbbá a tematikus szolgáltatásokhoz válogatott dokumentumokról készült másolatok is színesítik a választékot.

A csatlakozó könyvtárak is kitűnő képanyagokkal készülnek hozzájárulni az új közös szolgáltatás sikeréhez. Természettudományos képek, kutatói portrék, plakátok, metszetek, fotók, képeslapok kimeríthetetlen tárháza lesz a készülő Magyar Digitális Képkönyvtár. Reméljük, a látogatók gyakran visszatérnek az oldalra, hogy újabb és újabb különlegességeket fedezzenek fel a könyvtárak képgyűjteményiben tallózva.

Bánkeszi Katalin

Magyar könyvtárak a határon túl

A magyar olvasók ellátását végző könyvtárak helyzete a környező országokban

Történelmi előzmények

Magyarországon csak a XIX–XX. század fordulója táján, kormányzati irányítással kezdődött meg a rendszeres könyvtárfejlesztés – népkönyvtári hálózat kialakításával. Az ekkor Magyarországhoz tartozó, később elcsatolt területeken a könyvtárügy fejlődése hasonló mértékű és ütemű volt, mint az ország többi részén. Erdélyben még 1884-ben megalapították az Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyletet (EMKE), amelynek feladatául népkönyvtárak létesítését tűzték ki. Az EMKE mintájára alakult később a Felvidéki, Délmagyarországi és Dunántúli Magyar Közművelődési Egylet is. A vidéki városok közül Kolozsvárott volt a legnagyobb és legjobban működő közművelődési könyvtár, az Erdélyi Múzeum-Egyesület könyvtára. A könyvtár állományát a kolozsvári egyetem alapítása után ennek használatára bocsátották, s az így létrejött kettős, közművelődési és egyetemi könyvtár 1919-re a harmadik legnagyobb magyarországi gyűjteménnyé fejlődött. Az egyetem könyvtárát Európa egyik legkorszerűbb könyvtárának tartották. Itt említhető meg, hogy a kolozsvári egyetem volt az első, ahol könyvtártudománnyal is foglalkoztak. Egyéb, felsőoktatási (pl. Pozsony), középiskolai, egyesületi, egyházi, városi (pl. Zombor), hatósági, valamint szakkönyvtárak is létrejöttek a mai határon túli területeken: 1914-ig Magyarország 144 városában alapítottak múzeumokat, és a nagyobbak jelentős, sok ezer kötetes könyvtárral is rendelkeztek. Többségük nyilvános volt, de

kutatók a nem nyilvánosakat is látogathatták. Ilyen szakkönyvtári gyűjteménye volt többek között Nagyváradnak, Nyitrának és Szabadkának.

1920. június 4-én a trianoni békediktátummal Magyarország 282 870 négyzetkilométer területéből elveszett 190 037 négyzetkilométer, illetve a három és fél millió magyar nemzetiségű lakos, a magyar lakosság 30 százaléka. Az ország és a nemzet számára ez rendkívül súlyos csapást jelentett, és ami a könyvtárosságot is érinti, a könyvtárügy is jelentékeny veszteséget szenvedett: az 1348 nyilvános könyvtárból csupán 605 maradt Magyarországon, 743 került új szomszédainkhoz: 273 Csehszlovákiához, 326 Romániához, 77 Jugoszláviához, 38 Ausztriához és 29 Olaszországhoz.¹

A trianoni veszteség könyvtártípusonként

	volt	maradt
tudományos és közművelődési nyilvános könyvtár	117	55
hivatali, hatósági könyvtár	61	40
főiskolai könyvtár	114	65
középiskolai könyvtár	185	82
szakiskolai könyvtár	184	90
egyházi könyvtár	98	41
társadalmi és egyesületi könyvtár	481	191
egyéb közművelődési könyvtár	108	41
Összesen:	1348	605

A külföldre került gyűjtemények egy része megmenekült a szétszóródástól, pusztulástól (pl. a marosvásárhelyi Teleki Téka, a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum könyvtára, a szabadkai Városi Könyvtár, az egyházi gyűjtemények), de több megsemmisült.

A határon túli magyar könyvtárak képe ma

A kisebbségben élő magyar közösségekkel és könyvtárakkal az anyaországban tulajdonképpen csak a rendszerváltozástól kezdve foglalkoznak rendszeresen: addig az adott ország társadalmi viszonyainak megfelelően alakult a határon túli magyar jellegű könyvtárak sorsa. A magyar nyelvű állományokat birtokló könyvtárak a rendszerváltozás idejére mind felszereltségük, mind a könyvtárosok képzettsége tekintetében is csupán gyenge, legfeljebb közepes teljesítményt mutattak, hiszen sem törvény nem szabályozta, sem az állam mint fenntartó nem támogatta a határon túl rekedt magyar jellegű gyűjtemények fejlesztését. A könyvtárak csupán egyedi feltételeik és képességeik függvényében juthattak magyarországi kapcsolatokhoz, és ezek révén állománygyarapodáshoz vagy további szakismeretekhez.

A rendszerváltozást követően a magyar kormány alkotmányos felelősséget vállalt a határon túli magyar közösségekért, ideértve nemzeti identitásuk megőrzé-

sének és fejlesztésének elősegítését is. 1989-től az anyaországbeli és a határon túli könyvtárak közötti viszonyok megváltoztak, magyar olvasókat összefogó civil szerveződések alakultak, és a könyvadomány-akciók mellett egyre gyakoribbá vált a szervezett, rendszeres költségvetési támogatásnyújtás határon túli könyvtárak részére. A magyarországi támogatás, a könyvtári szakmai szervezetek együttműködése és a határon túli magyar könyvtárak és könyvtárosok otthoni küzdelme meghozta gyümölcsét: megkezdődött a kisebbségi magyar könyvtárak magyar könyvtárügybe való integrálódása.² 1996-ban a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma szervezésében megalakult a határon túli magyar könyvtárak fejlesztési programját gondozó szakmai bizottság, amely feltérképezte a helyzetet, és meghatározta a fejlesztés irányát. A támogatást a regionális könyvtárak továbbra sem nélkülözhetik, de manapság a könyvjuttatások mellett inkább a könyvtár mint intézmény fejlesztésére tevődött át a hangsúly. Ezen a könyvtárak szervezeti, technikai (elektronikus ellátottság, hardverek és szoftverek) és személyi (könyvtárosképzés) feltételeinek fejlesztését értjük. A határon túli magyar könyvtárak fejlesztési programjával foglalkozó munkabizottság ma már központi, koordinációs feladatot ellátó báziskönyvtárak létrehozását igyekszik elősegíteni a határon túli régiókban, amelyek majd összefogják az adott terület magyar gyűjteménnyel rendelkező könyvtárait és koordinálják azok állománygyarapítási munkáját, illetve végzik az anyaországból érkező könyvek igény szerinti, racionális szétosztását. A központi könyvtárak támogatásában az első teendő a könyvtárak informatikai eszközökkel, számítógépekkel való ellátása és az internethez való hozzáférés lehetőségének megteremtése. Ez ma már túlnyomórészt megtörténtnek tekinthető. A határon túli könyvtárosok szakmai képzésére többek között a budapesti Könyvtári Intézet is szervez tanfolyamot.

A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, illetve az Oktatási és Kulturális Minisztérium a magyar kultúrkörhöz tartozó, nemzeti könyvtárügyhöz kapcsolódni kívánó könyvtárakat támogatja. A magyar kultúrához tartozó könyvtárnak számít az a könyvtár, amely a helyi magyar olvasói igényeket igyekszik kielégíteni.

A Kárpát-medencében Magyarország határain túl a következő magyarlakta területekről beszélhetünk: Délvidék (tágabb értelemben Délvidékként emlegetik Szlovénia, Horvátország és Szerbia magyar lakta régióit, szűkebb értelemben csak Vajdaságot jelenti), Felvidék, Erdély, Kárpátalja, Burgenland. Az anyaországi támogatás rendszere és intenzitása régióként nagyon változó³:

Muravidék

A magyarok aránya Muravidék lakosságának mintegy hat százaléka (6500 fő) számlált a 2002-es szlovén népszámlálás, és 8500-as lélekszámot a megelőző, 1991-es összeírás)⁴, magyarok elsősorban a magyar határhoz közeli Lendván és környékén élnek.

Szlovéniában a kisebbségi könyvtári ellátás törvényileg szabályozott. A muraszombati és lendvai könyvtárak a magyar művelődés központjai, ezek az intézmények szakmailag és anyagilag is jól ellátottak, korszerűek, megfelelő mértékben gépesítettek, állományuk feldolgozott, így a felhasználói igényeket megfelelően ki tudják elégíteni. A Muraszombati Területi és Tanulmányi Könyvtár magyarországi kapcsolatokkal rendelkezik, ennek kezdetei az 1960-as évekig nyúlnak vissza, már ekkor eserekapcsolatban állt a szombathelyi Berzsényi Dániel Könyvtárral. Ezt a

kapcsolatot könyvcserre, könyvtárosok kölcsönös látogatása, folyamatos könyvtárközi kölcsönzés jelenti. Az Országos Széchényi Könyvtárral (OSZK) történt megállapodás értelmében a magyar nemzeti könyvtártól rendszeresen megkapják a régióról szóló kiadványok mikrofilmes változatát, ők pedig cserében elküldik az OSZK-nak a szlovéniai hungarikumot. A könyvtár ezen kívül kapcsolatban áll a magyarországi szlovén kisebbségi önkormányzatokkal és kulturális intézményekkel is. E könyvtár munkatársai azonban nem beszélnek a magyar nyelvet, míg a Lendvai Városi Könyvtár könyvtárosai igen. A lendvaiak könyvállománya gazdagabb, viszont technikai ellátottság, valamint a magyarországi kapcsolatok terén is szegényesebbnek bizonyult. Lendván jelentős szerepet tölt be még a Lendvai Kétnyelvű Általános Iskola könyvtára, amelynek magyarországi kapcsolatai jelentős mértékben segítik az állomány magyar részlegének fejlesztését.

Horvátország

A magyarok aránya az ország népességéhez viszonyítva, a legutóbbi népszámlálás alapján: 0,4% (az 1991-es horvátországi népszámlálás mintegy 22 000, a 2001-es: 16 595 magyar nemzetiségűt talált). Az itteni magyarság mintegy negyötöde a horvát Dunamentén, pontosabban a Drávaszögben és Kelet-Szlavóniában összpontosul, abszolút vagy relatív többségben. A horvátországi magyarság fogyása a Kárpát-medencében példa nélküli, az egyébként is kis létszámú közösséget a szerb–horvát háború szinte megtizedelte. A háborút a könyvtárak is megérintették: a valamikori központi szerepkörű pélmonostori Városi Könyvtárban az ezredfordulón már csupán 2711 magyar nyelvű könyvet számláltak, a vukovári, szentlászlói, kórógyi, újbezdáni, bellyei, batinai állomány teljesen megsemmisült. Jelenleg Horvátország területén mintegy 50 000 magyar nyelvű könyv található. A pélmonostori könyvtár és az Eszéki Városi és Egyetemi könyvtár még rendelkezik magyarországi könyvtárközi kapcsolatokkal.

A kisebbségi magyar könyvtárügy hivatalosan kijelölt központja Pélmonostor, annak ellenére, hogy az eszéki Magyar Oktatási és Kulturális Központ igényesebb állománnyal rendelkezik, és alkalmasabb lenne erre a szerepre. Az iskolai könyvtárak anyagát az ott dolgozó magyar tanárok kezelik; a közművelődési könyvtárakban gondot jelent a magyarul tudó könyvtárosok hiánya. Kisebbségi gond az állománygyarapítás, ugyanis itt a kisebbségi könyvtári ellátásnak törvényi háttere is van, és évente többször kapnak állami keretből juttatást könyvvásárlásra.

Vajdaság

A szűkebb értelemben vett délvidéki magyarság által lakott régió, ahol a magyarok aránya az összlakosság 14,28 százalékát teszi ki. (A 2002-es szerbiai népszámlálás 293 299 magyar nemzetiségűt számlált, amely a szerbiai össznépesség 3,91 százaléka, ebből Vajdaságban él 290 207.) Könyvtári szempontból a vajdasági régió tekinthető a legelhagyatottabb határon túli magyar régióknak: nincsenek önálló magyar könyvtárak, csak magyar állománnyal (is) rendelkező szerb könyvtárak léteznek. A szerb–horvát háború közvetetten hatott ezekre a könyvtárakra: a magyar könyvállomány fejlesztése elmaradt, és jelenleg sem tudnak beszerezni magyar könyveket, egyrészt mert nincsen ráfordítható pénzösszeg, másrészt a magyarországi ajándékkönyvek csak hosszadalmas és bonyolult adminisztráció és engedélyeztetés után kerülhetnek át a határon. A magyarok által látogatott

iskolák könyvtárai kicsit jobb helyzetben vannak, több esetben ők fordítják beszerzési keretüket a közművelődési könyvtárak gyarapítására. Ilyen esetben a diákok a közművelődési könyvtárakból kölcsönözik ki a szükséges könyveket. Az 1999-ben, tíz délvidéki könyvtár összefogásából létrejött Kapocs Könyvtári Csoport léte jelentős előrelépést jelentett: vállalták a magyar könyvtárak együttműködésének szervezését, szervezik és vezénylik a magyar könyvek elosztását. A régió központi könyvtára a Thurzó Lajos Közművelődési Központ Könyvtára (zentai Városi Könyvtár) lett.

Kárpátalja

A 2001-es népszámláláskor 156 600 személy, azaz Ukrajna össznépeességének 0,3 százaléka vallotta magát magyarnak; a több mint száz magyarok által lakott településén 95 könyvtár működik, átlagosan állományuk 30 százaléka magyar nyelvű könyvekből áll. Sokszor ínséges körülmények között működnek a kárpátaljai könyvtárak: víz, villany és fűtés nélküli helyiségekben.⁵ Minden iskolának van működő könyvtára, amelyek ellátásáról a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség gondoskodik. Ő osztja el a magyarországi intézmények, alapítványok, valamint magánszemélyek által küldött könyveket, mivel a könyvtárak csak igen csekély mértékben vagy egyáltalán nem kapnak állami támogatást. Fontos az 1994-ben megnyitott beregszászi Kárpátaljai II. Rákóczi Ferenc Magyar Tanárképző Főiskola adományokból összeállt könyvtára: mintegy 30 000 kötetet tartalmaz. Az 1994-ben alapult Kárpátaljai Magyar Könyvtárosok Egyesülete foglalkozik a magyar könyvtárak módszertani kérdéseivel.

A régió könyvtári hálózatának központjai: az ungvári Megyei Könyvtár, valamint a tömbmagyarság területén található beregszászi Járási Könyvtár is báziskönyvtárként funkcionál. Az ungvári Területi Tudományos Könyvtár idegen nyelvű osztálya végzi a könyvtártudományi és szakmai irányítást. Sajnos, Kárpátalja több részén a szakmai együttműködés kialakítása nehézségekbe ütközik.

Felvidék

Felvidéken él a határon túli magyarság második legnépesebb csoportja (a 2001-es népszámlálás 520 528 magyar nemzetiségűt írt össze). Kiépített, az anyaországban megjelent könyveket naprakészen kínáló könyvkereskedői hálózattal és könyvtárai több száz ezres magyar nyelvű állománnyal rendelkeznek. Ezek a könyvtári állományok azonban részben elavultak, gyarapításuk pedig anyagi okokból korlátozott, ugyanis az állami költségvetési támogatás szinte csak szimbolikus mértékű, ebből kifolyólag ezek a könyvtárak is csak anyaországi adományból tudják állományukat fejleszteni, frissíteni. Ez a támogatási rendszer viszont még kiépítetlen.

A közművelődés és a tudományos könyvtár központi feladatait Felvidéken két könyvtár látja el: a komáromi Dunamenti Könyvtár végzi a módszertani irányítást, a nemzetközi és főként magyarországi kapcsolatokat fenntartását, szakmai találkozók szervezését és helyismereti kiadványok megjelentetését. A somorjai Fórum Kisebbségkutató Intézet, tehát civil szerveződés részeként működő Bibliotheca Hungarica⁶ szintén szervez szakmai találkozokat, vállalja a szlovákiai magyar nyelvű kiadványok számítógépes bibliográfiai feldolgozását, gyűjti és szolgáltatja a cseh–szlovákiai magyarságra vonatkozó helyismereti, helytörténeti, hungarika

jellegű dokumentumokat, valamint ilyen jellegű adatbázisokat hoz létre. Gyűjtőköre a könyvtől a képslapon át az oral history dokumentum műfajig terjed. A Bibliotheca Hungarica Szlovákia legkorszerűbben felszerelt magyar könyvtára. A régió könyvtáros szervezete a Szlovákiai Magyar Könyvtárosok Egyesülete.

Erdély

Erdélyben él a Kárpát-medence magyarságának legnépesebb határon kívüli közössége (1 431 807 fő, 2001-es népszámlálási adat). Jelentős szervezet az EMKE (Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület) által 1992-ben létrehozott kolozsvári Heltai Gáspár Könyvtári Alapítvány, amely könyvtáralapítás, rendezvényszervezés, információellátás, népi hagyományok megőrzése és kulturális eserekesemények ápolásában fejt ki építő tevékenységet. Mintegy 60 egységből álló könyvtári hálózatot működtet, amelyben magyar könyvtárosok segítik az olvasók tájékozódását, ezáltal a szórványterületek önkormányzati fenntartású könyvtáraiban a csak románul tudó könyvtárosokkal való megértés gondjai is megoldódtak.

Az elmúlt években kialakultak az erdélyi magyar könyvtári hálózat bázisintézményei. A nagyváradi Bunyitai Vince Könyvtár a partiumi könyvtárakat fogja össze. A kolozsvári Gróf Mikó Imre Könyvtár köré (amely több mint 70 ezer kötetes könyvtári állománnyal büszkélkedhet és a kolozsvári Heltai Gáspár Könyvtári Alapítvány működtet) a közép-erdélyi szórványtelepülések könyvtárai szerveződnek; a sepsiszentgyörgyi Bod Péter Megyei Könyvtár és a csíkszeredai Kájon János Megyei Könyvtár végzi szakmai irányítását a székelyföldi állami magyar könyvtáraknak. Az erdélyi tudományos könyvtárak központi könyvtárai a marosvásárhelyi Teleki Téka, az Erdélyi Múzeum-Egyesület könyvtára, és a Kriza János Néprajzi Társaság könyvtára. Erdély könyvtárosait az EMKE Könyvtári Szakosztálya fogja össze, ezen kívül a Romániai Magyar Könyvtárosok Egyesülete is összetartja az erdélyi magyar kisebbség könyvtárosait. A Partiumban még nem zökkenőmentes a magyarországi könyvtárakkal való szakmai együttműködés.

Őrvidék

A burgenlandi magyarság (becsült száma 6500 fő) esetében teljesen más jellegű kapcsolattal számolhatunk: itt a helytörténeti munkák közös gondozására helyeződött a hangsúly. Ezzel a munkával a Burgenland, Vas megye és Győr-Moson-Sopron megyék által létrehozott Határmenti Regionális Tanács Tudományos és Kulturális Munkacsoportja foglalkozik.

Adatok a Kárpát-medence könyvtárainról

Felmérés

A magyarországi kulturális kormányzat 2002 végén megbízta a Magyar Tudományos Akadémia Etnikai–Nemzeti Kisebbségkutató Intézetét, hogy mérje fel a Kárpát-medence kulturális intézményrendszerét.⁷

A felmérés Magyarországon kívül összesen 324 magyar könyvtárat talált. A gyűjteményeknek átlagban 64,5 százaléka magyar nyelvű dokumentum. A leggyakoribb gyűjteménymagyság az 5–10 000 kötet közötti (29,3 százalék). A számbavé-

telből kimaradtak azonban a rendszertelenül vagy csak rövid ideig nyitva tartó kis falusi könyvtárak, pedig a határon túli magyarság jelentős hányada épp ilyen kis falvakban él. Az összeírt könyvtárak tíz százalékát alapították 1945 előtt, 63,3 százalékát 1945–89 között, 26,7 százalékát pedig ez után. A könyvtártípus meghatározása problematikusnak bizonyult, ugyanis 76,6 százalékuk vallotta magát csupán közkönyvtárnak, és nem egy önmagát szakkönyvtárként is megjelölte, ami a magyar nyelvű szakdokumentumaik becsült száma és minősége alapján aligha felel meg a valóságnak. 16,8 százalékuk gyermekkönyvtári funkciót (is) ellátó könyvtár.

A könyvtárak felszereltségi adatai:

- 85 százalék rendelkezik leltári jegyzékkel;
- 71,6 százalék rendelkezik hagyományos katalógussal;
- 43,6 százalékukban készült el a teljes állományt feltáró cédulakatalógus;
- 8,2 százalékuknak van teljes számítógépes nyilvántartása.

Igen nagy az alapszintű technikai felszereltséggel (telefon, híradás-technikai eszköz), illetve fizetett alkalmazottal sem rendelkező könyvtárak száma, a korszerű dokumentumtípusok hiánya (DVD, CD stb.), általánosan mondható a számítógépesítés alacsony foka, ez pedig ellehetetleníti a világ információs rendszereihez való kapcsolódást. Jelentős mértékű a könyvtári állományok feldolgozatlansága vagy nem megfelelő szintű feldolgozottsága, a könyvtárosok tekintélyes részének pedig nincs megfelelő végzettsége.

A könyvtárhasználat

A könyvtárat látogatók száma havi 66 főtől 6352-ig terjed, ennek több mint fele gyermek, és nagy szórással, de a könyvtárak méretével egyenes arányban nő. A becslések alapján az olvasók 80 százaléka magyar nemzetiségű.

Erdély:	86%
Kárpátalja:	83%
Felvidék:	75%
Délvidék:	67%

A gyorsjelentés ismertette továbbá a következő összefüggéseket is:

Minél kisebb a könyvtár:

- gyűjteménye annál több magyar nyelvű dokumentumot tartalmaz;
- annál inkább jellemző rá a magyarországi adományokból történő gyarapítása;
- annál magasabb a magyar anyanyelvű olvasók aránya;
- annál kevesebb a használója.

Helyzetkép és lehetőségek

Az információs technológia fejlődése által új lehetőségek nyíltak: együttműködésre, a könyvtári szolgáltatások elérésére, a magyar kultúrkincset regisztráló, a világ bármely pontjáról hozzáférhető adatbázisok építésére ad lehetőséget, így válhat a világháló a szétszabdalt nemzetet összekötő kulturális híddá. Természetesen ennek megvalósulásához szakmai összefogásra és támogatásra van szükség. Már most jelentős lépések történtek a könyvtárak számítógépesítésére és legalább a határon túli könyvtári központok internetre való csatlakozása területén.

A számítógépes fejlesztés, az állományok integrált magyar szoftver segítségével történő feldolgozása is az egységességet segíti.

A magyar állományok gyarapítása még nem megoldott kérdés, ugyanis az anyaország és a többségi államok sem biztosítják a megfelelő gyarapításhoz szükséges pénzügyi támogatást. A valódi fejlődés normatív állami támogatást igényelne. A könyvtárakat sújtó több évtizedes dokumentumhiányt még ma sem sikerült kiküszöbölni, a meglévő állományok gyakran már régen selejtezésre érettek, ez tovább növelné a tényleges hiányt.

Sajnos, gyakran az egyetlen jelentős gyarapodási forrás a magyarországi könyvtárak, alapítványok és állami költségvetési intézmények pénzügyi és dokumentumadománya. A határon túli könyvtárak jelentős támogatói:

- Az Országos Széchényi Könyvtár jelentős támogató volt a köteles példányok számának csökkentéséig,
- A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma/Oktatási és Kulturális Minisztérium,
- A Pro Hungaris Kulturális Értékközvetítő Alapítvány (1993-tól 2001-ig),
- Apáczai Alapítvány,
- Illyés Közalapítvány,
- Kölcsey Alapítvány,
- Duna Televízió,
- Testvértelepülések, testvérkönyvtárak.

Mind ezek mellett a kisebbségi könyvtáraknak is szembe kell nézni az általános, ha tetszik, globális kulturális kihívásokkal: az olvasmányok és az olvasás minőségi romlásával, a hagyományos dokumentumok szerepének változásával, a gyerekek olvasóvá nevelésének nehézségeivel.

A kisebbségi létben csak erősen elhivatott, szakképzett könyvtárosok tudnak helytállni, akik önérvényesítő törekvéseiket valóra váltják, és az esetlegesen hanyatló magyar kultúrát fenn tudják tartani. Amíg a magyar könyvgyűjtemények fejlesztésének nincs rendszeres állami támogatottsága, csupán mozgalmi jelleggel lehet eredményeket elérni.

Könyvtári szervezetek

Szakmai kapcsolatok kialakítása terén jelentős előrelépés történt a rendszerváltozás óta eltelt időszakban: ma már a határon túli magyar könyvtárosok is tagjai a Magyar Könyvtárosok Egyesületének, számukra is többé-kevésbé elérhetővé váltak a könyvtáros folyóiratok, részt vesznek a vándorgyűléseken, szakmai tanácskozásokon (Vác, Csongrád, Sárospatak, Szentés, Békéscsaba, Kaposvár, Zemplén stb.), magyarországi könyvtárak által szervezett szakmai továbbképzéseken (Békéscsaba, Zalaegerszeg stb.). Színvonalas helyi képzéseket is szerveznek – elsősorban Székelyföldön és Vajdaságban.

Megalakultak a határon túli magyar könyvtáros egyesületek is: Romániai Magyar Könyvtárosok Egyesülete (2000), Szlovákiai Magyar Könyvtárosok Egyesülete (1999), Kárpátaljai Magyar Könyvtárosok Egyesülete (1994), és a vajdasági Kapocs Könyvtári Csoport (1999).

Könyvtártípusok

A Kárpát-medencében jelenleg a következő könyvtártípusokkal számolhatunk:

1. muzeális anyagot őrző történeti gyűjtemények lehetnek:
 - egyházi tulajdonú,
 - állami/önkormányzati tulajdonú,
 - civil szervezet tulajdonában lévő gyűjtemények.

A muzeális értékű közgyűjtemények a nemzeti kulturális örökség részét képezik.

2. oktatási intézmények könyvtárai:
 - felsőoktatási,
 - egyházi,
 - alapítványi,
 - közoktatási gyűjtemények.

A határon túli felsőoktatási intézmények magyar gyűjteményei többnyire vagy hosszabb történelmi múltra tekintenek vissza (pl. a kolozsvári Babes–Bolyai Egyetem), vagy a rendszerváltás utáni, Magyarország által támogatott megújuló határon túli magyar oktatás – magyar tanszékek, kihelyezett tagozatok, alapítványi intézmények – könyvtárai. Ezek a könyvtárak jelenleg a legkorszerűbb határon túli gyűjtemények, ugyanis a magyar felsőoktatási törvény gondoskodik gyarapításukról, és szakmai együttműködés lüzi őket a magyarországi egyetemek, főiskolák könyvtáraihoz, és az országos szakkönyvtárakhoz. Magyar tudományos irodalmat tartalmazó gyűjteményekre a felsőoktatási intézmények magyar és hungarológiai tanszékein bukkanhatunk.

A határon túli magyar tannyelvű általános és középiskolák könyvtárai már alacsonyabb színvonalúak, de gyakran még jobb helyzetben vannak a települési közkönyvtáraknál. Mindez azonban függ a helyi, regionális állapotoktól, a területi önkormányzatoktól és a tárgyi, valamint személyi feltételektől.

3. közkönyvtárak
 - állami/önkormányzati,
 - civil szervezet tulajdonában lévő közkönyvtárak.

A közkönyvtárak szolgálják ki a magyar közösség szélesebb rétegét. Azokon a településeken, ahol a magyarság lélekszáma jelentős, mindenütt léteznek magyar közgyűjtemények. E könyvtárak fejlesztését, a szolgáltatás minőségének emelését azonban sokszor akadályozza a regionális gazdasági–pénzügyi helyzet. Mivel – Szlovéniát kivéve – a környező országoknak nincsen a kisebbségeket kedvezően megkülönböztető jogi szabályozás, ebből kifolyólag a határon túli magyar könyvtárügy többnyire erősen hátrányos helyzetbe kerül. Ellenpéldaként szolgáljon a székelyudvarhelyi Városi Könyvtár, vagy az Eszéki Magyar Oktatási és Kulturális Központ színvonalas állománya.

A civil szervezetek tulajdonában lévő közkönyvtárak egy részénél keveredik az állami és a civil tulajdonlás. A horvátországi Drávaszögben, Kárpátalján és Vajdaságban több olyan önkormányzati tulajdonú magyar könyvgyűjtemény van, amelyeket önkéntesek vagy magyar civil szervezetek működtetnek. Az állami és civil tulajdonlás vegyülésénél az előző példa fordítottja is előfordul, amikor civil szervezet által létrehozott könyvtár befogadja és működteti az adott település könyvtárát (somorjai Bibliotheca Hungarica).

4. szakkönyvtárak

A határon túli területeken a magyar nyelvű szakirodalom általános hiánya jellemző. A magyar felsőoktatási könyvtárakon kívül civil tulajdonú szakkönyvtárak gyűjtik a magyar tudományos irodalmat. A gyűjtés nagyobb régiókra terjed ki. Ilyenek a kolozsvári Erdélyi Múzeum-Egyesület könyvtára, a Kriza János Néprajzi Társaság, az Erdélyi Magyar Műszaki Tudományos Társaság vagy a Jakabffy Elemér Alapítvány könyvtára.

5. hungarológiai, illetve magyar intézeti könyvtárak

Hungarológiai könyvtárak a magyar állam által fenntartott hungarológiai központok, valamint a magyar kulturális intézetek könyvtárai. Korábban az Országos Széchényi Könyvtár csak hiányosan tudott hozzáférni a határon túli régiók dokumentumterméséhez azok regisztrálatlansága miatt. Manapság az információs technológiák fejlődése következtében lassan lehetővé válik a határon túli irodalom számítógépes regisztrációja és ezáltal hozzáférése, megindult az adatbázisok építése és kutatások folynak a dokumentumtermés feltárására. Ezen a területen példaértékű a somorjai Bibliotheca Hungarica munkája, amely a felvidéki magyar dokumentumtermést veszi számba egy folyamatosan épülő, jól strukturált adatbázisban, amely a Fórum Kisebbségkutató Intézet honlapján érhető el. Ezen kívül nyomtatott formában is megjelenteti a magyar vonatkozású könyvek és sajtó bibliográfiáját. Ennek mintájára szerveződött Kárpátalján az ungvári Bibliotheca Hungarica, és folyamatban van a délvidéki hungarikaanyag feltárása is a Vajdasági Magyar Művelődési Intézet keretén belül.

Az általános, egész Kárpát-medencére kiterjedő tipológia mellett a határon túl létezik egy másik, az ellátandó magyar olvasóközönség kisebbségi helyzetét figyelembe vevő felosztás is:

1. a tömbben élők,
2. a szórványban élők,
3. a nyelvi, kulturális rehabilitációra szorulókat ellátását végző intézmények.

Erre a felosztásra azért van szükség, mert a kisebbségi helyzet minősége a könyvtár egészére meghatározó lehet, a könyvtár a felszereltségének mértékétől kezdve az olvasók által igényelt dokumentumok jellegéig.

* * *

JEGYZETEK

- 1 A két világháború közt (1919–1945) In: Csapodi Csaba–Tóth András–Vértesy Miklós: Magyar könyvtártörténet. 1987.
- 2 Kálóczy Katalin: Láncszemek. A határon túli magyar könyvtárügy magyarországi perspektívából. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2004. 6. sz., 10–18. p.
- 3 Fazakas Csongor: A határon túli magyar könyvtárak támogatásának alakulása a rendszerváltozás óta eltelt időben. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2004. 6. sz., 34–39. p.
- 4 A statisztikai adatok forrásai: Jelentések. Határon Túli Magyarok Hivatala. A hozzáférés módja: <http://www.hhrf.org/html/index.php?menuid=15>
- 5 Mezey László Miklós: Kézzel frott szótár a XXI. században. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2006. 8. sz., 42–46. p.
- 6 A Fórum Intézet honlapja: <http://www.foruminst.sk/index.php?t=&p=&xp=&Mld=&Lev=&Ind=18&P=index.hu.&Ind=30>
- 7 Kálóczy Katalin i. m.
- 8 Kálóczy Katalin i. m.

Turai Hilda

Határon túl

Új szolgáltatás a Könyvtári Intézet honlapján

A határon túli könyvtárak mostoha helyzetében kb. tíz évvel ezelőtt indult el pozitív változás. 1997-ben egy meghívásos pályázat eredményeképpen könyvtári módszertani, képzési–továbbképzési, hálózati együttműködési, szakmai érdekképviseleti és információs szolgálati feladatok ellátását vállalták a könyvtárak az adott régióban. A program folyamatosan támogatást kapott, ennek hatására a határon túli könyvtárakban jelentős fejlesztések indultak meg.

„Az informatikai fejlődés nem áll meg a határoknál, a szomszéd országok hozzánk hasonlóan érdekeltek az informatikai fejlesztésekben... – mondta 2004-ben, a 3K-nak adott interjújában (2004. 6. sz.) Bálint-Pataki József, a Határon Túli Magyarok Hivatalának akkori elnöke. Nos, ezeknek a gondolatoknak a szellemében is fogant meg a magyarországi könyvtárügy mai prioritásainak sorában, a 2008–2013 közötti időszakra vonatkozó stratégiai terv részeként a „Partnerség a könyves szakma minden érintett hazai és határon túli magyar szervezetével” megfogalmazott célkitűzés. A Portál Program legfontosabb célkitűzései sorában szereplő részfeladatnak megfelelően nem csak Magyarország nemzeti könyvtára keresi a lehetőségeket a határon túli intézményekkel való kapcsolattartásra, hiszen a Könyvtári Intézet folyamatos feladatai (a könyvtári szakemberképzés, a szakmai

szervezetek együttműködése, valamint közös kultúránk megőrzése, szétsugárzása) mind-mind olyan napi teendők, amelyek a határon túli magyarság könyvtárait kívánják munkájukban segíteni.

Ennek a feladatnak igyekezett megfelelni a Könyvtári Intézet Gyűjteményszervezési osztálya, amikor a *Határon túl* című új információs oldallal jelentkezett az intézet honlapján. A munka „előtörténete” 2006-ig nyúlik vissza, amikor az osztályon felvetődött annak a lehetősége, hogy kísérleti jelleggel, célzott információs anyagot állítsunk össze a határon túli könyvtárak (iskolák) számára a magyar irodalom korszerű elérési lehetőségeiről. Ennek a szükségességét már több helyről is jelezték a szakemberek, így 2006 telén megkezdtük az anyaggyűjtést. 2007-ben pedig beépítettük munkafeladataink sorába ennek az új szolgáltatásnak a kialakítását. Azután, amint az lenni szokott, „evés közben jött meg az étvágy”, ugyanis az anyaggyűjtés során újabb és újabb ötletek merültek fel arra nézve, milyen anyagokkal lehetne kibővíteni, színesíteni és teljesebbé tenni a fent említett témakört. Egyfelől olyan dokumentumok, adatbázisok és szolgáltatások felkutatását tűztük ki célul, amelyek információkat tartalmaznak a határon túli magyarság kulturális intézményeiről, elsősorban a könyvtárakról, a magyar nyelvű kiadókról; másfelől olyan szolgáltatásokat is felkutattunk, amelyek a határon túli magyar könyvtárak, külföldi magyar intézetek, illetve külföldi magyar tanszokok könyvtárainak munkájához nyújtanak segítséget. Nem kis fejtörést okozott az anyag fejezetekbe való rendezése, és bár végül két főcím (*Határon túliakról*, *Határon túliaknak*) alá „szerveztük” az összegyűjtött információkat, nem voltunk meggyőződve arról, hogy ez a csoportosítás mindenki tetszésével találkozhat majd. Ezért szívesen fogadunk konstruktív javaslatokat, ötleteket, annak érdekében, hogy a portál még inkább „felhasználóbarát” legyen.

Az első, nagy „fejezetcím” alatt a következő linkeken (*Határon túli magyar kulturális intézmények adattára*, *Határon túli magyar könyvkiadók*, *Határon túli könyvek hazai nagy- és kiskereskedelme*, *Külföldi magyar kulturális intézetek*, *Hogyan ajándékozzunk határon túli könyvtáraknak?*) továbbhaladva újabb ismeretanyaghoz juthat az érdeklődő. A címek önmagukért beszélnek, ezért különösebb magyarázatot nem igényelnek. A *Határon túli magyar kulturális intézmények adattára* az OKM honlapjáról érhető el. A nyitó oldal tájékoztatója szerint az adattár a 2003–2004 folyamán elvégzett kutatás eredményeként született meg, a szaktárca (akkori neve: NKÖM) felkérésére. A magyarországi és határon túli kutató intézetek konzorciuma a Magyarországgal szomszédos hét ország magyar kulturális intézményeit, szervezeteit és csoportjait vette számba. Az adattár így a kérdőíves lekérdezéssel megkeresett intézmények „paramétereit”, valamint azon szervezetek címadatait is tartalmazza, amelyek különböző címtárakban, intézményi, pályázati nyilvántartásokban voltak megtalálhatók. A keresés települések, szervezetek neve, illetve az intézmények típusa szerint indítható. Néhány adat mára már elavult, az oldal frissítése azonban nem a mi kompetenciánk. A fent felsorolt információs fejezetcímek mögé rendezett háttéranyag a határon túli kulturális intézmények adatbázisából, valamint a tematikus weblapgyűjteményekből vétetett. Az oldalak (pl. karpatalja.lap.hu, erdely.lap.hu, kolozsvar.lap.hu) módszeres átfésülése után számos, rendkívül hasznos információ birtokába jutottunk, amelyeket meg kívántuk osztani az érdeklődőkkel. Egyéb hazai, illetve határon túli kulturális intézmények adatbázisa, címtára is remek szolgálatot tett a határon

túli magyar könyvkiadók összegyűjtésekor. Ezek segítségével Ukrajna, Szlovénia, Szlovákia, Románia, Horvátország és Szerbia magyar nyelvű könyvkiadóit sikerült számba venni. A legtöbb magyar nyelvű kiadványt megjelentető kiadót (32) Romániában (pl. Literátor Könyvkiadó, Nagyvárad; Erdélyi Magyar Könyvklub, Napsugár Kiadó, Kolozsvár; T3 Kiadó, Sepsiszentgyörgy és mások) sikerült fellelni, míg Szlovéniából (Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet) csak egy kiadót tudunk felvenni a listába. Ezután az ország nevére kattintva megnyílik egy új ablak, amelyben az adott ország valamely kiadójának nevére klikkelve láthatóvá válik a kiadó elérhetősége: postacíme, telefon- és faxszáma, és néhány sorban összefoglalva a kiadó fő profilja is itt olvasható. Az ezt követő, az Oktatási és Kulturális Minisztérium honlapjáról elérhető linken valamennyi külföldi magyar kulturális intézet elérhetősége és vezetőinek neve olvasható. A *határon túliakról* című információk sorát *A hogyan ajándékozzunk határon túli könyvtáraknak?* című, tíz pontban összefoglalt tájékoztató zárja, amely mottója: „*Minden könyvhöz meg lehet találni a boldog használót...*” megvalósításának érdekében érdemes áttanulmányozni azokat a gyakorlati, hasznos tanácsokat, amelyek a fenti célt szolgálják.

A második, nagy információs fejezet a határon túliaknak kíván segítséget nyújtani a weben teljes szöveggel elérhető dokumentumok olvasásában. Bár teljességre törekedtünk, egészen bizonyos, hogy nem sikerült valamennyi, elektronikus formában meglévő anyagot számba vennünk, annak ellenére, hogy a magyarországi nagy könyvtárak szinte valamennyi honlapját átnéztük. Amennyiben átfedések voltak – azaz, ha egy-egy dokumentum elektronikus változata több könyvtárban is fellelhető –, akkor a MEK-ben való „jelenlétet” tekintettük elsődleges forrásnak. Elsősorban kézikönyvek digitalizált változatait rendeztük „csokorba”, de számos, szépirodalmi alkotás elektronikus változata is megtalálható az általunk válogatott linkgyűjteményben. A *hungarológiai kézikönyvek* című ajánlójegyzék zárja a határon túli könyvtárosok tájékoztatására, tájékozódására szánt linkgyűjteményt.

A Könyvtári Intézet Gyűjteményszervezési osztálya által összeállított jegyzéket évente frissítjük, és amennyiben egy-egy dokumentumnak időközben megjelent CD-ROM-változata, azt is feltüntetjük. Ebben a „fejezetben” a hungarológiai fogalmát kissé meghaladva nem csupán a magyar népre, történetére, nyelvére, kultúrájára vonatkozó kézikönyveket gyűjtöttük egybe, hanem mindazokat a műveket, amelyeket az országismeret szempontjából fontosnak tartottunk, ezért azután például a természettudományi területekre is kitekintettünk. Amennyiben egy-egy dokumentumnak digitalizált változata is létezik, ezt az adott cím melletti link jelzi. Igyekezünk összegyűjteni azokat a hasznos információkat, amelyek – reményeink szerint – a határon túli magyarságot szolgálhatják és a határon túli könyvtáraknak nyújthatnak segítséget. Természetesen – bár teljességre törekedtünk – vélhetően nem tudtuk hiánytalanul számba venni a témával kapcsolatos, valamennyi információt, éppen ezért ehelyütt is kérjük, hogy írják meg a munkánkkal kapcsolatos véleményüket, észrevételeiket, javaslataikat, és a portálon megjelölt címre juttassák el nekünk. Hiszen mi is azt szeretnénk, ha ez az információs oldal még jobban és pontosabban szolgálná azokat, akikért született, a határon túli magyarságot.

Bartók Györgyi

Az új stratégia jegyében

Kárpát-medencei könyvtárosok konferenciája Csongrádon

Mint minden eredménnyel kecsgető, szellemi haszonnal záruló konferenciának, úgy a Csongrádon évről évre megrendezett Kárpát-medencei magyar könyvtáros tanácskozásnak is rendre van egy-egy kiemelt témája, „fő csapás iránya”. A tavalyi fórum vezető gondolata az volt, hogy innmár a múlté az a hagyományos nézet, miszerint van az adakozó, jótékonykodó anyaország és vannak a segítségre szoruló, támogatást kérő határon túli magyarok. Ellenkezőleg, manapság kölcsönös viszonyról, igazi partnerségről van szó a magyar–magyar könyvtári kapcsolatokban is*. Az idei tanácskozás fő gondolata – mondhatni, természetesen – a 2008–2013. évi magyar könyvtári stratégia kijelölté irányok számbavétele, együttes átgondolása, a határon túli magyar kollégákkal való megismertetése volt.

Ez a vezérfonal, fő gondolat villant föl Fodor Péternek, az Informatikai és Könyvtári Szövetség elnökének, a tanácskozás levezető elnökének bevezető szavaiban is, amikor arról beszélt, hogy a hazai stratégiai terv több anyagi forrást és több feladatot ígér az elkövetkező öt esztendőre minden magyar könyvtáros számára.

Ezek után szinte magától értetődő volt, hogy az első előadó Skaliczki Judit, az OKM főosztályvezető-helyettese volt, aki *A stratégiai céloktól a megvalósításig* címmel tartott rendkívül jól tagolt, dinamikus stílusú előadást. Először rövid áttekintést adott az 1998–2002, majd a 2003–2007. évi könyvtári stratégiák célkitűzéseiről és a kitűzött célok megvalósulásáról, majd rátért a 2008–2013. évi stratégia beható ismertetésére. Mindenekelőtt fölhívta a figyelmet, hogy a stratégiai tervek kidolgozását statisztikai elemzések sora előzte meg, majd a számadatokra építve, a SWOT analízis módszerével határozták meg a mai helyzetet, vették számba az erősségeket és a gyöngeségeket. Az előbbiekre nézve a főosztályvezető-helyettes aszszony számos érdekes és fontos adatot említett meg. Például azt, hogy ma Magyarországon a nyilvános könyvtárak 52,9 százaléka rendelkezik internetkapcsolattal, ami nem rossz arány, ám bár mindenképp növelendő. A hallgatóság megtudhatta azt is, hogy tíz év alatt imponáló mennyiségű forgalmat bonyolítottak le az Országos Dokumentum-ellátási Rendszerben résztvevő tagkönyvtárak, vagy hogy amíg a KSZR-szolgáltatásban 2007. év végén 1150 település vett részt, addig 2008 májusában már 1502 helység. Ugyancsak az erősségek sorában említette a könyvtáros szakma öntudatra ébredését, és ettől nem függetlenül a könyvtáros szakmai szerve-

* A partneri viszony kialakulásáról lásd részletesebben: Monok István: A nemzeti könyvtár és a határon túli könyvtárak – változó szerepek. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2008. 7. sz. 45–52. p.

zetek aktivitását és erejét, valamint azt a pozitív fejleményt, hogy láthatóan megnőtt az érdeklődés a szakmai képzések, illetve továbbképzések iránt. A gyöngöcségek sorában említette azt a sajnálatos tényt, hogy a politika csaknem közömbös maradt a magyar könyvtárügy iránt, talán azért, mert nem sikerült a szakmának közös nyelvet találnia a politikai elittel. Ugyancsak sajnálatos, hogy számos könyvtárban a minőségmenedzsmentet afféle „ráadásnak”, plusz feladatnak tekintik, amit ímmel-ámmal, de muszáj csinálni. Több helyütt találkozni még azzal a fölfogással, hogy az olvasói igényeket a „hozzáértő” könyvtárosok fogalmazzák meg, nem a tényleges használók. És végül: súlyos hiányok tapasztalhatók a könyvtárosok nyelvismeretében is.

A SWOT analízis metodikáját követve Skaliczki Judit számot vetett a jelenlegi helyzet veszélyeivel: a könyvtárügy politikai támogatottságának elmaradásával, azzal a nyilvánvaló ténnyel, hogy a társadalom csak a jól működő könyvtárak mellett áll ki. Így a társadalom igényeit figyelmen kívül hagyó vagy rosszul követő könyvtár lassan magára marad. A veszélyek sorába tartozik, hogy a kultúra különböző területein – jelesül a közgyűjtemények világában – nem az intézmények közötti együttműködés, a partnerség szelleme dominál, hanem az egymás ellenében is folyó versengés, aminek nyilvánvalóan egyik – ha nem legfőbb – oka az állandósulni látszó forráshiány. A pozitív lehetőségek felsorolásakor az előadó a megosztó versengéssel szembehelyezhető együttműködési kényszert, a politikusok meggyőzésének esélyét és az európai uniós források nyitotta távlatokat említette.

Skaliczki Judit a 2008–2013. évekre elfogadott könyvtári stratégia szellemi karakterét meghatározó jellemzők között olyan kritériumokat sorolt föl, mint a XXI. század igényeinek való megfelelés, a teljes körű és mindenki számára történő elérés, a versenyképes tudás szolgálata, a rendszerszerű működés (ODR, KSZR) fontossága, és az ún. hibrid állományok (hagyományos dokumentumok és elektronikus adathordozók) egyenrangúsága. Ezek a szempontok határozzák meg a stratégiai terv főbb célkitűzéseit. Az előadó pontokba szedte a távlatos koncepció főbb célkitűzéseit, eszerint minden magyar könyvtárnak

- valamennyi nyilvánosságra kerülő dokumentumot, információt „szűrés nélkül” szolgáltatnia kell,
- épülettől, nyitva tartástól, azaz helytől és időtől független elérhetést, távhasználatot kell biztosítania,
- az információáramlás korában sem feledkezhet meg az olvasáskultúra szolgáltatóról, a fiatalok olvasóvá nevelésének hivatásáról,
- a digitalizált tartalmakat összehangoltan, egységes nyilvántartás alapján kell szolgáltatnia,
- a konzorciális információs szolgáltatások összehangolását is el kell végeznie,
- tovább kell fejlesztenie, szélesítenie kell a web alapú szolgáltatásokat,
- elodázhatatlan a szabványos könyvtári portálok kialakítása,
- az infrastrukturális fejlesztések az információs társadalom igényeit kell hogy szolgálják,
- fejlesztési irány a mozgókönyvtári szolgáltatás bővítése, ami nem csupán a könyvtárbusz használatát jelenti, de a szolgáltató helyek ellátását is,
- a hagyományos olvasás népszerűsítése alapvető feladat marad,
- hangsúlyt kell helyezni az iskolai könyvtárak fejlesztésére,

- külföldi minták nyomán el kell kezdeni a „születéstől az első könyvemig” akciókat, a gyerekek legkorábbi életkorban való könyvhöz, könyvtárhoz való szoktatását,
- ki kell dolgozni a jobb életminőség szolgálatára a könyvtárak és az egészségügyi, népjóléti szervezetek közötti együttműködés formát, kereteit,
- konkrét szervezeti és munkaformákba kell önteni a könyvtárak, illetve partnerintézményeik kapcsolatát,
- növelni szükséges a könyvtári foglalkoztatás lehetőségeit,
- folytatni és terebélyesíteni szükséges a felnőttképzés könyvtári szolgálatát,
- erősítendő a könyvtárak és az illetékes önkormányzatok együttműködése.

A kitűzött célok sikeres elérését, a 2008–2013-as stratégiai terv valóra váltását Skaliczki Judit szerint alapvetően két tényező szolgálhatja: a képzeti és kompetenciáit világosan ismerő könyvtáros, valamint a finanszírozás biztonsága. Előadása további részében éppen a finanszírozásról, a célok megvalósítását szolgáló pénzügyi forrásokról beszélt. E források föltételét az Európai Unió pályázatain való sikeres szereplés jelenti. (A pályázati lehetőségekről érdemes a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség honlapjáról tájékozódni – jegyezte meg mintegy zárójelben az előadó.) Komoly pénzeszközök (3,86 milliárd forint) állnak majd rendelkezésre az IKT fejlesztésekre, az ún. tudáscpók létrehozására a Társadalmi Infrastruktúra Operatív Program (TIOP 1.2.3. sz. alatt) keretében. Nemkülönbön jelentős forrás (8.8 milliárd forint) szolgálja a tartalomszolgáltatások fejlesztését, az otthonról, korlátozás nélkül igénybe vehető könyvtári szolgáltatások kialakítását, a hátránnyal élők esélyteremtését a Társadalmi Megújulás Operatív Program (TÁMOP. 3.2.4. sz. alatt) keretében. A TIOP pályázatai 2008 nyarán, a TÁMOP pályázati kiírásai az idei év novemberében jelennek meg. Mindkét operatív program „nyitva áll” valamennyi nyilvános könyvtár előtt, minden könyvtár típus pályázhat, jelentkezhet támogatásért jól kidolgozott programmal. Mindezeket túl regionális operatív programokban is részt vehetnek a könyvtárak, ugyancsak külön lehetőségek szolgálják a felsőoktatási könyvtárak fejlesztését, az országos digitalizálási projektek megvalósítását**.

Skaliczki Judit azzal zárta előadását – összhangban Fodor Péternek a bevezetőben elhangzott szavaival –, hogy a magyar könyvtárügyben ilyen jelentős pályázati lehetőségek még nem voltak. A lehetőségek értékét csak növeli, hogy minden gazdasági nehézség ellenére rendelkezésre áll az Európai Unió fejlesztéseket szolgáló pályázati rendszere. A lehetőséggel élni kell, a késlekedés, a lemaradás, a mulasztás be nem hozható hátrányba taszíthatja a magyar könyvtárakat az uniós államok könyvtárügyéhez viszonyítva.

A csongrádi konferencia második fő előadója, Bánkeszi Katalin, az Országos Széchényi Könyvtár címzetes igazgatója *Hosszú távú digitalizálási tervek. Együttműködés lehetőségek* cím alatt áttekintést adott a hazai digitalizálási munkálatok mai helyzetéről, a jövőre vonatkozó elképzelésekről, valamint a magyarországi és

** A 2008–2013. közötti stratégia kérdéseiről részletesebben: Skaliczki Judit: Portál program. Könyvtárfejlesztési stratégia 2008–2013. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2008. 1. sz. 3–20. p.

határon túli magyar könyvtárak e téren is szükséges együttműködésének perspektíváiról. Mindenekelőtt fölvettem a kérdést: mit is digitalizálunk? A „költői kérdésre” kézenfekvő válasz adható, mindazokat a nyomtatott könyveket, periodikumokat, képeket, hanghordozókat, audiovizuális dokumentumokat, amelyek digitális használatát az olvasói igények és az állományvédelmi szempontok indokolják. Vagyis olyan hagyományos formájú információhordozókat, amelyekre sűrűn van olvasói igény vagy amelyek olyan ritkák és értékesek, hogy kockázatos az eredeti példány használatba adása, azaz – mondhatnánk – a legsűrűbben használt kiadványokat, illetve a legritkább kincseket érdemes legelőször digitalizálásra kijelölni. A második kérdés: mely szervezetek digitalizáljanak? A válasz itt is egyértelműnek látszik: a könyvtárak, levéltárak és múzeumok digitalizálják a maguk gyűjteményeit. Am ha közelebbről vizsgáljuk meg a kérdést, rögvest fölmerül, hogy egységes szempontok szerint kell(ene) a különböző intézményeknek digitalizálni, és ennek érdekében az országos digitalizálási projekt koordinátora az Országos Széchényi Könyvtár, a Magyar Nemzeti Múzeum és a Magyar Országos Levéltár. Vagyis ebben a kérdésben is szembetaláljuk magunkat a rendszerszerű működés követelményével, az országos koordináció fontosságával.

Bánkeszi Katalin bemutatott néhány ma már működő digitális könyvtárat (Pázmány Péter Digitális Könyvtár, Verseghy Ferenc Digitális Könyvtár, Heves Megyei Elektronikus Könyvtár, Vasi Digitális Könyvtár, Hódmezővásárhelyi Elektronikus Könyvtár, Digitális Irodalmi Akadémia, az Országos Széchényi Könyvtár Magyar Elektronikus Könyvtára), amelyek ugyan még korántsem fedik le Magyarország egész területét, a közgyűjtemények összességét, és amelyek még közel sem alkotnak egységes rendszert. Ezek a digitális könyvtárak voltaképpen még a tanulás folyamatát testesítik meg, a jó gyakorlat tapasztalatai megszerzésének színterei. De mindenképp olyan alapokat képeznek, amelyekre a jövőben építeni lehet, ahonnt majd elindulhat, kiterjedhet az országos szintű és rendszerszerű digitalizálás.

Bánkeszi Katalin harmadik kérdésfelvetése az volt: miként gyarapodnak, miképp gyarapíthatók a digitális gyűjtemények? A leggyakoribb forma, hogy különböző intézmények amolyan önkéntes alapon fognak saját gyűjteményük digitalizálásába, kialakulóban vannak a „profi” digitalizáló műhelyek (ezek egyaránt lehetnek nagyobb közgyűjtemények vagy vállalkozások), létezik már e-kötelespéldány, és folyik saját erejű gyűjtőmunka is. A felsoroltakból következnek az aktuális gondok, éspedig: nem egységes szempontok szerint folyik országszerte a digitalizálás, egyelőre nincs központi adatbázis, úgyszintén hiányzik egy központi archívum, ahol például az ún. etalon példányokat őrizhetnék, tisztázatlanok az e-dokumentumokra vonatkozó szerzői jogok stb. És általában, a mai magyarországi digitalizálást a szívszerű megoldások jellemzik. A gondokból nyilvánvaló módon következnek a stratégiai célok:

- legelőször növelni kell a digitalizált dokumentumok mennyiségét,
- utána biztosítani kell a hozzáférés szabadságát, az e-dokumentumok távoli elérésének lehetőségét,
- új elektronikus szolgáltatások bevezetése is napirenden van,
- célszerű volna tematikus gyűjteményeket kialakítani,
- az oktatásban is nagyobb szerepet kell kapnia a digitalizált dokumentumoknak, tanítási segédanyagoknak,

- meg kell teremteni a digitalizálás egységes szabványát,
- fontos volna megalkotni az egységes szolgáltatás környezetét,
- meg kell oldani az archiválást,
- az egységesség kialakításához nélkülözhetetlen az országos koordináció, illetve a folyamatos monitoring tevékenység.

Mindennek az az értelme, hogy az olvasóknak tartalmakhoz kell hozzáférniük, ne csupán adatbázisokkal kelljen beérniük. El kell jutni oda, hogy a használó hazulról, a saját számítógépe segítségével ne csak katalógusokat tudjon böngészni, de a kiválasztott dokumentumot a maga teljes szövegében olvashassa, a képet, audiovizuális vagy hangzó anyagot egészében tanulmányozhassa. A könyvtárra fontos szerep hárul a digitalizált anyagok szolgáltatásában, legyen szó akár szervezett oktatásról, akár magánhasználatról. Ha például a könyvtár jól szerkesztett tananyag-egységeket szolgáltat, akkor nélkülözhetetlenné válik az oktatásban, ráadásul akkor a tanár is szívesebben használ munkája során digitális dokumentumokat. (Hiszen tudnivaló, hogy a pedagógusok többsége ma még idegenkedik az elektronikus ismerethordozók alkalmazásától.) Szintúgy szerepe van a könyvtárnak a felhasználóképzésben, segítenie kell a tanulókat az önálló kutatómunka megtanulásában, hogy egymaguk boldoguljanak a digitális dokumentumok használatakor.

Természetesen Bánkeszi Katalin is megemlítette az operatív fejlesztési programok adta lehetőségeket. Mint mondta, a TÁMOP és a TIOP keretében nyolc, a regionális operatív programok sorában hét pályázati lehetőséget kapnak ama intézmények, amely digitalizáláshoz szeretnének fejlesztési forrásokhoz jutni.

Legyen szó akár a jelen helyzetről, akár a jövő lehetőségeiről, újfólag visszatérő gondolat – Bánkeszi Katalin szerint –, hogy akkor lesz igazán hatékony, eredményes és költségtakarékos a hazai digitalizálás, ha megteremtődnek a központi koordináció, az országos összehangoltság föltételei. A központi irányításnak legalább öt területe, ötféle haszna lehetséges. Kialakulna egy központi szakértői segítő szervezet (pl. a pályázatírásban való segítségnyújtásra), szabványos lenne a digitalizálás, összehangolttá válna a digitalizálás technológiája, egységesen érvényesülhetne a jogi szabályozás, folyamatos és teljes körű lenne a monitoring tevékenység, és így tudni lehetne, ki, hol, mikor, mit digitalizál – a fölösleges párhuzamosságok elkerülése céljából.

Az előadó egy érdekes szempontra is fölhívta a figyelmet, amely egyben rávilágít arra is, mi is a végső értelme, célja a digitalizálásnak. Az, hogy a digitalizálás eredményeként minden könyvtár gyakorlatilag határtalanra növesztheti az állományát! Hiszen egy digitális példányt egyszerre ezrek olvashatnak az ország bármely tájáról, megszűnik a korlátozott példányszám nyűge. Immár nem kell többes példányokat beszerezni vagy a kellő számú példány hiánya miatt olvasót elutasítani. A digitalizálás olyan óriási gyarapítási lehetőség, amely megsokszorozza a könyvtárak állományát.

Az OSZK címzetes igazgatója végül arról beszélt, hogyan, milyen területeken valósulhat meg együttműködés a hazai és a határon túli könyvtárak közötti együttműködés a digitalizálási munkálatok során. Legelsőként említette, hogy érdemes volna egy közös, Kárpát-medencei magyar digitalizálási programot kidolgozni, ennek sok egyéb mellett az is eredménye volna, hogy létrejönne az országok, területek, régiók, tájegységek közötti ésszerű tartalomcsere. Értelemszerűen min-

den tájegység (Erdély, Felvidék, Délvidék stb.) a maga helyismereti anyagát, hungarica állományát digitalizálná, és azt hozzáférhetővé tenné a többi tájegység használói számára. Ezeken túl közös tematikus szolgáltatások, tematikus egységek kialakítására nyílna lehetőség, közösen volnának gyarapíthatók a határon túli és a hazai gyűjtemények, miközben természetesen valóra válna az egyenlő esélyű hozzáférés XXI. századi követelménye.

A Kárpát-medencei könyvtárosok konferenciájának további, immár gyorsabban pergő részében két nagy magyarországi könyvtár „mutakozott be” a határon túli magyar kollégák előtt: Nemes Erzsébet főigazgató-asszony a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárának történetéről, gyűjteményéről, működéséről, informatikai fejlesztéseiről és európai uniós projektjéről beszélt. Természetesen többször utalt arra, hogy a határon túli magyar könyvtárosok milyen speciális kérdésekkel fordulhatnak a Keleti Károly által 1867-ben alapított gyűjtemény munkatársaihoz. Mender Ibolya a sokkal „fiatalabb”, 1956-ban létesített Országos Idegennyelvű Könyvtárat mint a különböző kultúrák találkozási helyét mutatta be, különös tekintettel arra, hogy az OIK a hazai nemzeti kisebbségekre vonatkozó irodalom, illetőleg általában a kisebbségi kérdésre vonatkozó szakirodalom legfontosabb hazai gyűjteménye, szakkönyvtára.

A konferencián – ha sajnálnivalóan rövid időre is – szót kaptak a külföldi magyar könyvtárosok is. Hajnal Jenő, a Vajdasági Magyar Művelődési Intézet vezetője a náluk folyó digitalizálási programot ismertette. A Vajdasági Magyar Művelődési Intézetben természetesen azokat az 1960-as évektől megjelent délvidéki magyar könyveket, folyóiratokat, filmeket digitalizálják, amelyek a Szerbiához tartozó Bácska, Bánát, illetőleg a többi délszláv államban élő magyarság népi műveltségének, történelmi, néprajzi, nyelvjárási, kulturális, művészeti, zenei, színházi hagyományait, a kisebbségi élet sajátosságait dolgozták föl. Ennek a munkának a keretében formálódik a Vajdasági Magyar Adatbank állománya, amely magába foglalja a térségre vonatkozó bibliográfiák, repertóriumok, helyismereti források, statisztikák, levéltári fondjegyzékek, térképek, kronológiák, intézményi kataszterek, életrajzi lexikonok és ki kicsodák, kutatási segédletek és digitális szövegtárak adatait. A délvidéki magyar könyvtárakban, illetve a Vajdasági Magyar Művelődési Intézetben folyó tudatos digitalizálási tevékenység példaadó abban a tekintetben is, hogyan lehet hátrányos helyzetben, nem éppen kedvező politikai–társadalmi környezetben és elégtelen anyagi viszonyok között is célratörően eredményes munkát végezni.

A konferencia utolsó részében szót kapott Szabó Gyula, a legendás romániai könyvkiadó, a Kriterion munkatársa, aki arról beszélt, hogy a hajdan csaknem monopol helyzetű, nagy állami könyvkiadó miként tudott talpon maradni a piacgazdaság versenyhelyzetében, miként maradt meg – igaz, összezsugorodott szerkesztői apparátussal – az egyik legtekintélyesebb erdélyi kiadóvállalatnak. Kovács Eszter, a kolozsvári Babes–Bolyai Tudományegyetem Lucian Blagáról elnevezett központi könyvtárának munkatársa, Papp József a muraszombati Területi és Tanulmányi Könyvtár szakreferense, valamint Halász Péter, a Szlovákiai Magyar Könyvtárosok Egyesülete az erdélyi, muravidéki és felvidéki magyar könyvtárosokat aktuálisan foglalkoztatott legfontosabb kérdésekről számolt be.

A konferencia zárszavában Fodor Péter levezető elnök voltaképp nem berekesztette a tanácskozást, hanem éppenséggel új fejezetet nyitott. Mint mondta, az ötödik éve tartó konferencia sorozat már szép hagyományt jelent, de ezzel együtt megérett az újításra. Az újítás iránya pedig az lehet, hogy az anyaországnak „testre szabottan” kell együttműködnie a határokon túli régiók magyar könyvtáraival. Differenciáltan érdemes viszonyulni a különböző régiókhoz, hiszen egészen mások a feltételek Erdélyben és Délvidéken, egészen másra van szükség Kárpátalja könyvtáraiban és Muravidék intézményeiben, egészen eltérőek a politikai, társadalmi feltételek, az anyagi és szellemi körülmények a nyolc országban működő magyar könyvtárak környezetében, nagyon különbözőek a kisebbségi jogi viszonyok a pozitív diszkriminációt élvező muravidékiek esetében, mint az olykor hátrányos megkülönböztetést elszenvedő szerbiai magyarság körében. Sőt – mint Halász Pétertől megtudhattuk – egy-egy országon belül is változóak a könyvtárak munkáját befolyásoló körülmények. Mert amíg korábban a tömbmagyarság lakóhelyéül szolgáló nyugat-szlovákiai régióban kedvezőek voltak a kisebbségi magyar művelődés feltételei, mára helyzet gyökeres fordulatot vett, és a korábban hátrányosnak mondott kelet-szlovákiai térség, Kassa vidéke került előnyös pozícióba. Hiába él a Csallóközben és Mátyusföldön nagyobb lélekszámú tömbmagyarság, viszonylag kialakult nemzeti kisebbségi intézménystruktúrával a háta mögött, a politikai viszonyok megváltozásával újabban a kelet-felvidéki szörványmagyarság került kedvezőbb helyzetbe. Erre éppen Kassa könyvtárai mutatnak élenjáró példát – mutatott rá Halász Péter.

Ilyenfórmán tehát a 2008. május közepén immár ötödik alkalommal megrendezett Kárpát-medencei könyvtárosok konferenciájának záróakkordjait éppen nem a „lekerekítés”, a pozitív-derűs lezárás, a kincstári optimista végkicsengés jellemezte. Nem, hanem a területenként nagyon különböző jellegű és súlyú gondokkal való őszinte szembenézés szándéka és programja. Ahogyan az előző konferencia végül is kimondta, hogy immár anyaország és határokon túli régiók esetében is egyenrangú partnerek párbeszédéről van szó, úgy ennek az idei tanácskozásnak a mérlege úgy vonható meg, hogy az (egyetemes) magyar könyvtárügy XXI. századi igényéhez igazítása is csak közösen, ám differenciált egymáshoz viszonyulással képzelhető el.

Mezey László Miklós

Tóth Gyula köszöntése 70. születésnapja alkalmából

Kedves Tanszékvezető Úr! Kedves Tanár Úr! Kedves Gyuszi!

Már hónapokkal ezelőtt azon gondolkodtunk, hogyan köszönhetnénk Téged 70. születésnapod alkalmából, több évtizedes vezetői, oktatói, kutatói, szakmai közéleti tevékenységednek, emberi–baráti mentalitásodnak legalább egyfajta vázlatát nyújtva. Ez komoly fejtörést is okozott eleinte köszöntésedre kész csapatunknak, a tanszék jelenlegi és volt munkatársainak. Te, aki számos köszöntőt írtál, biztos tudtál volna tanácsot adni, de most magunkra kellett hagyatkoznunk.

A kerek évforduló lehetőséget ad arra, hogy szakmai életutad fő helyszíneinek, állomásainak és szegmenseinek felvillantásával egyben tudatosítsuk az értékálló, lényeges dolgokat.

Életedben meghatározó jelentőségűek voltak egyetemi éveid (amelyek eseményei, személyiségei névnapokon, baráti beszélgetéseken sokszor visszatérnek). Talán nem véletlen, hogy a Téged köszöntő kötetben publikációs listád első tételeként szakdolgozatod jelenik meg. Címe: *Szabó Ervin könyvtárpolitikai célkitűzései és törekvései, bírálója Kovács Máté* (ELTE Budapest, 1961. – 80 fol.).

Az egyetem elvégzése után, hazakerülve Szombathelyre, első munkahelyeden, a Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtárban bontakozott ki a tehetséged, amelyhez az ismeretanyagot, muníciót (sokunk közös élményeként) Kovács Máté „iskolájában” szerezted. Sokrétű feladatod volt, hálózatszervezéssel és -fejlesztéssel, olvasószolgálat, olvasókkal, emberekkel foglalkoztál, ismerted „egész Vas megyét”. Itt letélül igazgatóhelyettesként tevékeny részese annak a csapatmunkának, amely a könyvtárat az 1970-es évek elejére az ország egyik legjobb, legmodernebb közművelődési könyvtárává tette. Itt bontakozhatott ki önállóságod, kezdeményező-készséged, döntéshozatali képességed, az újszerű, értelmes megoldások iránti fogékonyságod. Itt születtek az első felmérések, vizsgálatok, jelentések, a *Vasi Szemlé*ben megjelentek első könyvismertetései (történeti munkákról, kézikönyvekről), majd az első cikkek, publikációk, összegezve a szakmai tapasztalatok és újítások eredményeit.

Szakmai életed második (és több mint három évtizedes!) helyszíne a szombathelyi főiskola lett. A BDMK-ból többen is átjöttek ide, van, aki közvetlenül utánad (Kovács Mária), vannak, akik kicsivel később (Csáki Pál, Laki Miklós, majd Prejzer Paula). Ti félszavakból is értettétek egymást, hallhattuk – a főleg névnapokon felidézett – régi történeteket (az ottani családi légkörrel, közös munkatársakról, legendás személyiségekről, pl. Rózsa Béláról, Gazdag Erzsiről, Weöres Sándorról).

A képzés nem volt új számodra, hiszen használóképzés, a könyvtáros továbbképzés már az 1960-as évek eleje óta benne volt a repertoárodban, és később a népművelő–könyvtárosképzésbe is bekapcsolódtál. Itt, a főiskolán is emberi, csa-

ládiás volt a légkör, nemcsak tanszéki, hanem intézményi szinten is. A főiskola oktatói egy összekötői értekezleten még elfértek a tanácskozásteremben. a hallgató–tanár viszony is legendásan jó volt, amire ma is jó szívvel emlékeznek vissza a volt diákok. (A 2006–2007. évi EFQM-felmérések szerint ez napjainkig is az intézmény vonzó sajátossága maradt!)

Sokrétű tevékenység várt itt Rád: oktatás, tanulástámogatás, kutatás-fejlesztés, gyakorlati alkalmazás. Olyan tevékenységek ezek, amelyeket nem lehet megenni, állandó a megújulási kényszer.

Itt, a főiskolán bontakozott ki lényegretörő, hatékony vezetési stílusod. Te voltál, aki megszervezted a Könyvtár tanszéket (1973), vezetésed alatt jött létre Szombathelyen a négyéves főiskolai könyvtár szak, itt voltál negyed századon át tanszékvezető (közben intézményi szintű feladatokat is vállaltál a tudományos munka irányításában, egy időben tudományos főigazgatóhelyettesként, illetve a tudományos tanács elnökeként).

Vezetői tevékenységedet egyaránt áthatotta a szakmai igényesség és az emberiség, a könyvtárosi és tanári–nevelői szerep integrált vállalása. Munkatársaidat példamutatóan segítetted szakmai, sőt személyes problémáik megoldásában. A szakma szerint is az ország egyik legstabilabb, folyamatosan fejlődő, a változásokra odafigyelő, kutató–fejlesztő kollektívájának irányítója és inspirálója lettél, gyakran vállalva az „első”, az „úttörő” szerepét.

A hallgatókkal való kapcsolatra szintén az említett összetettség volt jellemző; egyszerre voltál könyvtáros, tanár, oktató és nevelő, akinek a „keze alól” több mint 2500 hallgató került ki, és kezdhetett el pályafutását. Ők ma már a szakma derékhadát képviselik. Tanítványaiddal nem csak órakeretben, előadáson, szemináriumokon érintkeztél, a kapcsolat sokkal előbb volt! Támogattad egyesületük megalapítását és működését, fejlődését – a SZOKHE tanár-elnökeként is. és számos szakmai konferencián és kötetlen programon vettél részt.

Ezen túl a legtehetségesebb, legambiciózusabb hallgatók tudományos diákköri munkájának ösztönzője, moderátora is voltál Kovács Máriaival együtt, a tudományos felkészítés szakmai irányítója. A szombathelyi hallgatói tudományos műhely kiváló eredményeket ért el az Országos Tudományos Diákköri Konferenciákon (felejthetetlen emlék az „alföldi aratás”, amikor a XXIV. OTDK-n Békéscsabán két hallgatód is I., illetve II. díjat, valamint különdíjat szerzett).

A vezetési és oktatási munka állandó megújítást igényel: elévülhetetlen érdemeket szerezte a könyvtárosképzés stratégiájának, tartalmának, módszereinek megújításában, fejlesztésében (ide tartozik pl. a tanár+könyvtár szak országos érvényű tantervének kidolgozása 1972-ben, annak 1984-es módosítása, valamint 1989-ben, 1992-ben, 1997-ben az önállóan megújított, országosan is modellértékű szombathelyi tanterv kidolgozásának irányítása, szintézisbe foglalása). Tudományos igényesség, a rendszerezés, rendszeralkotás, az elemzés és szintézis igénye és képessége jellemezte tanszékvezetői, tanterv-, tantárgyfejlesztési és oktatói munkádat.

Nevedhez fűződik a tanszék két kutatási műhelyének koncepcionális megtervezése, megteremtése, a munkatársakkal való szoros együttműködéssel. Az I. műhely a *könyvtártudományi*, ahogy később neveztük, *könyvtár- és információtudományi*, a könyvtárak társadalmi szerepvállalásait, tevékenységével kapcsolatos kereteket, történeti folyamatokat, tényeket, információkat, eredményeket, problémákat, lehe-

tősegeket elemző, feltáró, szintetizáló elméleti és empirikus kutatások köre. Ezekben az információs és tudástársadalom igényeinek megfelelően egyre nagyobb teret kapnak komplex könyvtári szerepek, feladatok, a könyvtár információ- és tudásközvetítő szerepének sokoldalú elemzése, továbbá a kutatás mellett a fejlesztésekbe való bekapcsolódás.

Számos közös tanszéki kutatást irányítottál, fogtál össze, pl. „Az iskolák és pedagógusképző intézmények médiatárainak létrehozása és fejlesztése”, 1976–1978. „A pedagógusképző főiskolák könyvtárainak együttműködési modellje és szervezése”, 1988–1990, vagy a könyvtár-informatikai képzés fejlesztése a LISTEN TEMPUS Projekt segítségével, 1994–1997. Ebben a kutatóműhelyben értelemszerűen helyet kaptak saját egyéni kutatásaid: a könyvtár történeti szerepe, szerepváltozásai (ezen belül részletesen is a nyilvános közkönyvtáraké, az iskolai könyvtáraké, kiskönyvtáraké). A tanszék számára is nagy büszkeség, hogy a Horváth Tibor és Papp István nevével fémjelzett *Könyvtárosok kézikönyvének* mérvadó szerzője lettél!

A tanszék 2. kutatási műhelye azzal a céllal alakult, hogy a könyvtár- és információtudományi kutatások eredményeit az oktatásban, képzésben, továbbképzésben alkalmazzuk, illetve, hogy az oktatást-képzést mint tudásátadási folyamatot fejlesszük, hogy tudományos elemzésnek vessük alá a képzés stratégiáit, tartalmát, módszereit, majd eljárásokat, újabb irányokat, eszközöket dolgozzunk ki azok megújításához. E téren is példát mutattál nekünk, képzéstörténeti, elméleti, szervezési, stratégiai, módszertani tanulmányaiddal, a tanterv- és tantárgyfejlesztésekkel, jegyzeteiddel (*Könyvtártörténet, Könyvtár és társadalom: bevezetés a könyvtári ismeretekbe, Kutatásmódszertan*). Ez utóbbiak ma is beszédtemák a mai és végzett hallgatók körében, és a tudományos megközelítés, alaposág példamutató munkái.

Mindkét műhelymunkára vonatkozik, hogy sikeresen adtad át azt a szakmai igényességet, mentalitást, türelmet, mely szükséges ahhoz, hogy adatokat nyerjünk, azok elemzésével információkat, amelyek megbízható szakmai tudásanyagá szervezhetőek. Mementóként őrizzük a tanszéki irattárban egy teljes polcot kitöltő „nyersanyagát”, közbenső adatanyagát a Te irányításoddal végzett, *A pedagógusképző főiskolai könyvtárak összehasonlító vizsgálata* című kutatásnak!

A kutatáshoz értelemszerűen kapcsolódik a *feltárt tudás publikációkban, konferenciákon, szakmai fórumokon való ismertetése, terjesztése*. A megjelenés előtt álló születésnapra köszöntő kötet legterjedelmesebb része a publikációs tevékenységedet bemutató rész. A „Tóth Gyula” kutatási–publikációs vonulatok (történeti, elméleti, egyes könyvtártípusokhoz, vagy nagy személyiségekhez kötődők, a könyvtárosképzéshez, azok új és komplex vetületeihez, eredményeihez kapcsolódók) oly gazdagok, hogy külön-külön elemzést, méltatást, tanulmányt igényelnének. A köszöntő kötetben e vonulatok egyikének felvázolására található példa (Katsányi Sándor: *Levél Tóth Gyula Tanár Úrhoz Szabó Ervinről – de nemcsak róla* címmel).

Külön feldolgozást igényelne az általad koordinált tantervfejlesztések, tantervi programok szabványvétele, beleértve az egyetemi szak bevezetésével kapcsolatos szakmai terveket, koncepciókat. A kiadványok mellett nagyon fontosak a hazai és nemzetközi konferenciákon tartott előadásaid, illetve a konferenciaszervező szereped (pl. a „legendás” LISTEN TEMPUS 1997. évi zárókonferencia, amelynek több mint 200 hazai és külföldi résztvevője volt).

Az oktatási, kutatás-fejlesztési, publikációs és szakértői tevékenységhez kapcsolódik az ember szakmai életének egyfajta szintézise: *a szakmai és tudományos közéleti munkásság*. Ennek leglényegesebb mozzanatai közé tartoznak a Magyar Könyvtárosok Egyesületében betöltött fontos vezetőségi funkcióid, a VEAB Könyvtártudományi Munkabizottsága elnöki teendői (1990–1998), a Kovács Máté Alapítvány kuratóriuma elnöki teendőinek ellátása (jelenleg is).

Munkásságod a nagyon fontos helyi, regionális, országos szerepvállaláson túl *nemzetközi dimenziókat* is átfogott: itt csak néhányat említünk: Kovács Mária 1989-es stuttgarti kapcsolatfelvételt követően a bilaterális szerződés megkötése Peter Vodosek tanszékvezetővel, a kooperáció dinamikus fejlesztése, valamint a jórészt ennek köszönhetően is alaposan kimunkált LISTEN TEMPUS JEP (1994–1997) témavezetése.

Ha egy téged nem ismerő ember olvassa ezt a köszöntőt, illetve a Neked ajánlott írásokat, ő is világosan láthatja, milyen sokat jelentett nekünk, a tanszéknek, a főiskolának, a szakmának, a városnak, megyének, régióknak, országnak, hogy életed, energiád javát a fenti tevékenységekre fordítottad, hogy felismerted a könyvtárosi szerepekre ható változásokat, hogy a könyvtár szak (informatikus könyvtáros szak), bölcsész, humán értékeket megőrizve magába integrálhassa a technikai és szervezési-vezetési összetevőket is! Alapelvedet most is követjük, újítunk, fejlesztünk, de úgy, hogy az időtálló alapértékeket szem előtt tartjuk.

Amikor a tanszék két kutatási műhelyét tudatosan fejlesztjük, a hagyományok és az újítások ösvényén járunk. Az informatikus könyvtáros mesterszak szakirányaként tudatosan választottuk az információ- és tudásmenedzsmentet, amely a könyvtárosi szereplehetőségek körét is távlatokba helyezi, megkövetelve a könyvtári-információs, kommunikációs, technikai, menedzsment kompetenciák összehangolt fejlesztését és alkalmazását.

Azt is megtanultuk Tőled, hogy előbb a nagy kereteket kell látni, és abba szükséges illeszteni a részleteket. Erre 2008 áprilisában, a SZOKHE-konferencián Ragnar Audunson professzor előadásában kiváló támpontot kaphattunk mindnyájan a konferencia résztvevőjeként. Az EUCLID volt elnöke logikusan vezette le, hogy a multikulturális és digitális tudástársadalomban a világ egyetlen könyvtár lesz, vagyis „könyvtár lesz az egész világ”.

Munkásságoddal, életutaddal, emberi tartásoddal és folyton megújuló energiáddal, friss szellemeddel Neked is fontos szerep jutott ebben az örömteli folyamatban!

Maradj velünk továbbra is. Isten éltesse, jó egészséget, sok boldogságot kívánunk Neked és kedves Családodnak is! Munkatársaid, barátaid, tisztelőid nevében

Pálvölgyi Mihály–Murányi Péter

Régi magyarországi szerzők névjegyzéke

Egy szövegalapú műalkotás létrejöttében meghatározó szerepük van azoknak a személyeknek, akik a mű szellemi vagy művészi tartalmáért felelősek. Ott szerepel a nevük a bibliográfiai leírás szerzőségi közléseként, mivel ők azok a felelős szellemi közreműködők, akik a szöveget kitalálták, megírták, de ők azok is, akik mások szövegeit sajtó alá rendezték, fordították, átdolgozták, kiegészítették vagy egy gyűjteményes kiadvány, egy folyóirat vagy újságszám tartalmává egybeszerkesztették. Szerzőségi közlésként viszont csak azt a névformát lehet leírni (tükrözni), amelyik a dokumentumban szerepel.

A neveknek kiemelkedően fontos szerepük van a dokumentumok visszakeresésében. Egy személy munkásságát teljes mértékben csak akkor lehetséges áttekinteni, a hozzá kapcsolható műveket megtalálni a katalógusokban, bibliográfiákban, adatbázisokban, ha őt (mint entitást) besorolási adatként (metaadatként) minden esetben következetesen neveztük meg, függetlenül attól hogy a különböző szövegek melyik névváltozatával jelölik meg. Különösen vonatkozik ez a régi magyarországi szerzőkre, akik igencsak sok névváltozatban ismertek. Az 1575-ben született Miskolci Csulyak István református esperes vezetékneve például – az egységesített nevén kívül – tízféléképpen fordul elő. A felhozott példa ékesen bizonyítja, hogy hitelesített nemzeti bibliográfiai rekordok megszerkesztése során mennyire nélkülözhetetlen segédeszköz egy olyan jegyzék, amelyik meghatározza a szerzői nevek, különösen a régi magyarországi szerzők neveinek egységesített besorolási adatát, a személynévhez tartozó névváltozatokkal együtt.

Az Országos Széchényi Könyvtár Régi Magyarországi Nyomtatványok Szerkesztőségében folyó nemzeti bibliográfiai munka segédleteként – kézirat gyanánt – közel két évtizede már napvilágot látott az 1801 előtti időszakra vonatkozóan egy jegyzék. A benne közölt rövid adatsorok azonban sem a kutatók, sem a bibliográfusok számára nem tartalmaztak elegendő információt a személyekre vonatkozóan, ezért szükségessé vált egy kibővített koncepció mentén a névjegyzék kiegészítése, adatainak ellenőrzése, a szükséges javítások elvégzése. A feladatot – az Országos Tudományos Kutatási Alap anyagi támogatásával – az OSZK Gyarapítási Osztályának nyugalmazott vezetője, *Wix Györgyné* kezdte meg a lektor, *Borsa Gedeon* irányításával. Az aprólékos, minden részadatra kiterjedő kutatómunka eredményeként a névjegyzék oly mértékben gyarapodott, hogy már korán láthatóvá vált, az első menetben csak az 1700-ig működő szerzőket tartalmazó kötetet lehet elkészíteni és közreadni. *Wix Györgyné* 2002-ben bekövetkezett halála miatt az L betű utáni rész szerkesztését és a kötet befejezését a Régi Magyarországi Nyomtatványok Szerkesztőségében *P. Vásárhelyi Judit* vezette el *Kis Elemérné* és *Kovács Zsuzsanna* közreműködésével.

Munkájuk eredményeként az első kötet 2008 márciusában jelent meg az OSZK kiadásában *Régi magyarországi szerzők (RMSZ)* címmel, *A kezdetektől 1700-ig* kötetcímmel, egyelőre 520 példányban. Az 1036 oldalas kiadvány kemény kötésű

formátuma biztosíték arra, hogy nem hullik szét lapjaira a használat során. Márpedig megkerülhetetlen kézikönyvként való használata mindazok számára, akik bármilyen formában kapcsolatba kerülnek e korszakkal. Hiszen ez a kötet a lehető legteljesebben tartalmazza minden olyan régi magyarországi vagyis hungarus szerző fellelhető életrajzi adatait, aki a kezdetektől 1700-ig élt, illetve aki a XVIII. században halt meg, de valamely 1701 előtti nyomtatvány legalább egy önálló része szellemi létrehozásában közreműködött, tekintet nélkül annak terjedelmére. (Hungarus szerzőnek tekintendő az a személy, aki vagy Magyarországon született, vagy aki külföldön született ugyan, de műve megalkotása idején legalább két évig itt megtelepedve tevékenykedett.)

A *Bevezetés* című fejezet röviden összefoglalja a kötet létrejöttének körülményeit, és részletekbe menően eligazít a névjegyzék rendszerében, a tételek szerkesztésében. Pontosan meghatározza azt is, hogy mit kell érteni ebben a korszakban Magyarország területén, és tájékoztat a közölt személyekre vonatkozó tudnivalókról. A korábbi névjegyzékkel ellentétben ugyanis kimaradtak a kéziratos művek szerzői, kivéve, ha szövegkiadásuk 1801 előtt nyomtatásban is megjelent (pl. Anonymus királyi jegyző, krónikaíró). A kutatások folytatásának érdekében bekerültek viszont olyan személyek, akik hosszú ideig tevékenykedtek ugyan Magyarországon, de jelenleg nem ismeretes hazai publikációjuk. Ilyen például id. Szinyei József *Magyar írók élete és munkái* című lexikonjában is szereplő, a karintiai Pleiburgban született Johann Macher jezsuita, aki összesen hét évig működött Magyarországon, de itteni publikációja nem ismert. Ezt a tényt a szócikk végén **Mo. publ. 0!** megjegyzés jelöli. A keresői, tájékoztatói, használói szempontokat messzemenően szolgálja az a megoldás, hogy megtalálhatóak azok a személyek is, akiket valamilyen hazai lexikon, bibliográfia magyarországi szerzőnek tekint ugyan, de életrajzi, működési adatai alapján nem tartozna az RMSZ gyűjtőkörébe. Ilyen személy például az augsburgi születésű Elias Widemann rézmetsző (ajánlásokat is írt), aki az 1640-es évek elején Bécsben telepedett le, és néhány alkalommal Pozsonyban tartózkodott. Szócikkében a vezetéknev nem nagybetűs kiemeléssel szerepel, és a működési adatokat **nem hung.!** megjegyzés zárja.

Mindezekkel együtt a névjegyzék összesen 6484 személy szócikkét tartalmazza egységesített nevének betűrendjében, megtalálásukat a rájuk vonatkozó 8076 utaló segíti. (A fantasztikus kutatómunka eredményességét jól jellemzi, hogy a korábbi RMSZ-jegyzék neveihez képest ez 71 százalékos növekedés!) A kötetben való eligazodást élőfej is segíti. A betűrendben az egységesített nevek szócikkei és a névutalók tételei tipográfiaiilag jól megkülönböztethetők. A keresést az is megkönnyíti, hogy figyelmeztető utalókkal találkozhatunk a betűrend megfelelő helyén.

Egy szócikk négy részegységből áll: az egységesített név a kiegészítő adatokkal; születési és halálozási adatok; életrajzi és/vagy tanulmányi, működési adatok; forrásadatok. A tipográfiai, jelölési megoldások jól szemléltethetők a korábban már említett Miskolci Csulyak István szócikkén:

MISKOLCI CSULYAK (Chuliak, Chulyak Dobrai, Csulak, Csulyak, Csulyak Dobrai, Dobrai Csulyak, Míscolinus, Míscolcinus P., Miskolci Pastoris, Miskolci Pásztor) István

*Tolesva (Zemplén), 1575 – †1645

tanuló: Görlitz 1601; egy. hallg.: Heidelberg 1603–1607; ref. lelkész: Szerencs, Miskolc, Liszka; ref. esperes: zempléni ref. egyhm. 1629–1645 Sz. II.445. (Csulak), IX.17. (Miskolczi és Miskolczi P.); MÉL II.221.; Zov. 408, 703.; G. IV.1169–1171.; RMKT XVII/2.281-300.; MITB I.440.; OSzK Évkv. 1980. 303–304.; UMIL II.1388.; RMK III.989 stb.; RMNy 951 ... 2131

Kiegészítésül csak annyit érdemes a példához fűzni, hogy a családnév (vezetéknév) lehetőleg megegyezik az *Új magyar irodalmi lexikon*ban, illetve egyéb modern irodalomtörténeti forrásokban található alakokkal. Ezt zárójelben követi a vezetéknév változatainak, álneveknek és monogramoknak a felsorolása, a keresztnév pedig lehetőleg azon a nyelven szerepel, amelyen a szerző írt. Az egyértelműen magyar vezetéknévű, illetve magyarul is publikáló szerzők magyar keresztnévet kaptak. (A kutatók, felhasználók tájékoztatása érdekében a kötetben található keresztnévek betűrendes felsorolását és azok különböző nyelvű megfeleléseit egy 656 tételes *Keresztnévmutató* tartalmazza.) A magyarországi születési hely az egykorú, régi magyar alakban olvasható, ezt a megye megnevezése követi, a külföldi helyneveknél az ország vagy tartomány a kiegészítő adat. A források felsorolásakor a szócikk zárójelben tartalmazza az ott tévesen közölt adatokat. A forrás adatsor végén a félkövér betűtípussal közölt megjegyzések a további kutatásokhoz nyújtanak eligazítást.

A tételekben alkalmazott rövidítések értelmezését *Az általános rövidítések magyarázata* című jegyzék segíti. Külön, *A rövidítve idézett források jegyzéke* című részben szerepel a gyűjtő- és kutatómunka során feldolgozott, összesen 210 forrás betűjelének a feloldása. A szócikkekben előforduló földrajzi neveket (országok, tartományok, egyházmegyék és vármegyék, hazai és külföldi települések) egy *Helynévmutató* című, több mint 4600 nevet, névváltozatot magába foglaló összeállítás tartalmazza. Nem az egyes tételekre hivatkozik (mivel azok nincsenek sorszámozva), hanem gazdag utaló- és jelölésrendszere segítségével, egyebek között a régi magyar névváltozatoknak az 1913. évi helységnévtári, illetve a XXI. századi névalakjával való azonosítását is lehetővé teszi.

A különleges adattartalommal rendelkező kötet – azon kívül, hogy közvetlen segédlete a Régi Magyarországi Nyomtatványok Szerkesztősege munkatársainak – számos kutatási terület, tudományág művelőinek nélkülözhetetlen kézikönyve. Ebben a formában is, de a későbbiek során adatbázisba szervezve még inkább, a könyvtári katalógusok mellett számos projekt (PIM Magyar Életrajzi Index, MOKKA-R, MKDNY, NDA-névtár stb.) korszakba tartozó személynév állományának univerzális kezelésére, az entitások azonosításának megkönnyítésére alkalmas. A kötet szerkesztői – a jövőre is gondolva – ezért kérnek mindenkit, aki valamilyen további adattal rendelkezik, hogy kiegészítő, javító észrevételeikkel támogassák a jegyzék folyamatos korrekcióját, bővítését.

(Régi magyarországi szerzők I. A kezektől 1700-ig. Szerk. Wix Györgyné, P. Vársárhelyi Judit, Kis Eleménné, Kovács Zsuzsanna. Bp., 2008. OSZK. 1036 p.)

Kégli Ferenc

ELŐKÉSZÜLETBEN!

Bényei Miklós: Legyen minden helységben olvasóintézet

Könyv- és könyvtártörténeti tanulmányok,
cikkek

Több mint negyven esztendő terméséből válogatott a szerző. A kötet sokszínű tartalma széles körű, sokrétű érdeklődést tükröz. Elsősorban a XIX–XX. századi egyetemes és magyar könyv- és könyvtárkultúra kérdései foglalkoztatják. Első tanulmányában a két évszázad folyamatainak átfogó jellemzésére és értékelésére vállalkozik, a második a közkönyvtárak fejlődését vázolja. Kereken húsz tanulmány, esszé és publicisztikai írás születte a magyarországi könyvkiadás, időszaki sajtó, olvasáskultúra, valamint a könyvtárak és a bibliográfiai tevékenység történetéről. Köztük Táncsics Mihály olvasmányairól, az első magyar sajtótörvény létrejöttéről, Eötvös József könyvtár-politikai programjáról, Bodor Antalról, a magyar honismereti mozgalom egyik úttörőjéről és a bibliográfiai-elmélet két kiemelkedő művelőjéről, Csúry Istvánról és Kertész Gyuláról. Jelentékeny kísérlet a kurrens magyar nemzeti bibliográfia első ötven évéről készített összefoglalás. Személyes hangvétele miatt is érdekes a szerzőnek a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Bibliográfiai Szekciója élén végzett munkájára történő visszaemlékezése. Saját tapasztalatait szintén beemelte a debreceni informatikus könyvtáros egyetemi szak létrehozásáról írott előadásába. Ma már történelmi érték a közművelődési könyvtárak hetvenes évekbeli kiadói tevékenységének adatokban gazdag elemzése.

A kötet második része a témába vágó könyvismertetéseket tartalmazza. Előbb az írás-, a könyv-, sajtó- és a könyvtártörténeti munkákról írott recenziók sorakoznak. Majd a történelmi-jellegű bibliográfiai összeállításokról megjelent kritikák olvashatók.

A válogatásnak hármassal hozadéka lehet. Egyrészt hozzájárulhat az egyetemes és magyar könyv-, sajtó-, könyvtár- és bibliográfia-történet részkérdéseinek alaposabb megismeréséhez, ösztönözhet ezek további vizsgálatára. Másrészt módszertani megoldásaival, a recenziókba foglalt észrevételeivel segítheti a témakör kutatása és a bibliográfiai készítése során felvetődő metodikai kérdések eredményes megoldását. Harmadrészt hű képet rajzol egy hosszú és termékeny kutatói pályáról.

A nagy érdeklődéssel várt kötet
a Könyvtári Intézet *Továbbképzés felsőfokon* című sorozatában
fog megjelenni.

3K
3K
3K
3K
3K
3K
3K
3K